ISSUE №5

SCIENCE VECTOR

1st International Scientific Conference

SCIENCE WITHOUT BORDERS: INTERDISCIPLINARY RESEARCH AND INNOVATION

PROCEEDINGS OF THE CONFERENCE

Date
October 30-31, 2026

Venue
Florence, Italy

science-vector.com

SCIENCE VECTOR

1st International Scientific Conference

«SCIENCE WITHOUT BORDERS: INTERDISCIPLINARY RESEARCH AND INNOVATION»

Collection of Scientific Papers

October 30-31, 2026

Florence, Italy

UDC 001(08)

DOI 10.70286/SV-30.10.2026

Science Without Borders: Interdisciplinary Research and Innovation. Proceedings of the 1st International Scientific Conference, Florence, Italy, October 30-31, 2026. Science Vector. 136 p.

The conference materials are published in the original language and in the authors' own version, in the form and length submitted by the authors. The proceedings have been formatted and prepared for publication in a unified style without making any changes to the content of the abstracts. The authors bear full responsibility for the accuracy of the facts presented, the correct use of proper names, quotations, statistical data, specialized terminology, and any other information contained in the materials.

The conference materials are available in open access under the terms of the CC BY-NC 4.0 International license.

SCIENCE VECTOR

© Conference Participants, 2026
© Collection of Scientific Papers, 2026
© Science Vector, 2026
Official website: https://science-vector.com/

CONTENTS

Section: Economics

Amantay A.
The Influence of Foreign Language Proficiency and Artificial Intelligence Tools on The Career Readiness of Economics Students…… 8

Section: Management and Public Administration

Кістьянц А.-Т.Є., Лисий І.В.
Цифрові інструменти в системі управління проєктами сучасного підприємства……. 13

Section: Law and International Law

Горбачова О.В.
Трудові відносини в умовах воєнного стану: призупинення дії трудового договору (правові підстави, проблеми застосування та гарантії захисту працівника)……... 17

Жила А.М., Кочина О.С.
Захист персональних даних як особистого немайнового права фізичної особи…….. 20

Кірєєва І., Григоренко Є.
Правове регулювання та юридична сила електронного військово-облікового документа в умовах воєнного стану……... 24

Голіцина М.К.
Системне тлумачення у практиці ЄСПЛ: справа «Сільяден проти Франції» як приклад інтеграції міжнародних стандартів захисту прав людини…….. 27

Гриценко Е.Д., Киян В.Я.
Цивільно-правове забезпечення права споживача на безпеку продукції: євроінтеграційний вектор під час воєнного стану……. 29

Section: Information Technology and Cybersecurity

Пасько К.П., Жолтікова Г.О.
Виявлення психологічного реалізму як методу масового залучення суспільства в медіа та інтернет-просторі..... 33

Section: Information Systems and Technologies

Герасимчук О.І., Крошка Т.І.
Дослідження впливу генераторів Python на ефективність роботи з даними..... 38

Section: Veterinary Medicine

Яценко І., Козакова Н.
До питання про предмет, об'єкт та методи судової експертизи червоної ікри лососевих риб..... 42

Section: Medicine

Дурда А.М., Бойсак І.М.
Зв'язок використання цифрових пристроїв перед сном із якістю сну та психоемоційним станом підлітків..... 54

Синетар І.І., Павук Ф.М.
Перинев ральна інвазія при плоскоклітинному раку шкіри як предиктор несприятливого прогнозу: сучасні підходи до оцінювання ризику..... 58

Бовсуновська А.А.
Вакцинація проти вірусу папіломи людини як стратегія профілактики раку шийки матки..... 62

Бовсуновська А.А., Калашченко С.І.
Серцево-легенева реанімація у дітей: сучасні підходи..... 65

Нікітенко А.О., Калашченко С.І.
Психологічні бар'єри надання базової реанімаційної допомоги свідками події..... 68

Section: Pharmacy and Pharmacotherapy

Дундюк В.С.
Нервово-психічні розлади, викликані застосуванням антимікобактеріальних препаратів……. 71

Мисик А.О., Фенько П.В., Бокоч С.І., Юсько Л.С.
Місцева фармакотерапія ускладнень слизової оболонки при адаптації до знімних ортопедичних конструкцій…….. 74

Section: Psychology and Psychiatry

Matsela M., Tsvietkova H.
Theoretical And Practical Foundations of Sensorimotor Regulation of Adolescent Anxiety Through Art Therapy…… 79

Щербина В., Астремська І.
Особливості формування самосвідомості в юнацькому віці……... 82

Санькова Т.А., Цвєткова Г.Г.
Психологічні детермінанти стратегії уникання та її урахування у практиці психологічної допомоги особистості……. 85

Section: Education and Pedagogy

Dikal M.V.
Interactive Simulations and Virtual Laboratories as Tools for Modern Teaching of Bioorganic and Biological Chemistry…… 87

Bortsova V., Zhovnych O.
Developing Academic Integrity and Written Communication Culture in Students Through Digital Technologies…… 89

Білаш О.В., Сорокатий М.І., Величко Л.Д., Войтович М.І.
Роль проблемно-орієнтованого навчання у процесі формування критичного мислення та компетентності прийняття рішень у майбутніх офіцерів……... 91

Поддубровська Е., Чухно О.А.
Цифровий сторітелінг як ефективний засіб формування іншомовної монологічної компетентності старшокласників……... 95

Терехов О.С., Франовський А.Ц.
Практико-орієнтовані завдання як засіб мотивації учнів до прийняття математично обґрунтованих рішень…….. 100

Федоришин А.І.
Експериментально орієнтоване навчання основ напівпровідникової електроніки у шкільному предметному гуртку…… 103

Мерзлякова Н.
Використання штучного інтелекту на уроках української літератури як інструмент візуалізації та інтерпретації творів (на матеріалі оповідання Сергія Жадана "Бігти, не зупиняючись")…….. 105

Mytnyk O., Zhang Dan
An Integrative Structural Model of Professional and Communicative Competence in Contemporary Academic Discourse……. 110

Семенісова О.П.
Географія в часі та простір в історії: методика міждисциплінарної інтеграції в сучасній освіті…….. 115

Section: Philology and Linguistics

П'ятецька О.В.
Оціночні судження та їхні функції в юридичному дискурсі……... 119

Чернишова О.О.
Абстрактна лексика в мовознавчому та лінгводидактичному аспектах (на матеріалі прози А. Дімарова)…… 123

Section: Military Studies and National Security

Грушко І.І.
Особливості прояву гендерних стереотипів у військових колективах... 127

Майко Т.С.
Взаємодія суб’єктів забезпечення національної безпеки у сфері виявлення та нейтралізації корупційних правопорушень…… 131

Section: Economics

The Influence of Foreign Language Proficiency and Artificial Intelligence Tools on The Career Readiness of Economics Students

Amina Amantay, Master of Pedagogical Sciences, Teacher
Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages

Introduction

The transition from university to employment has become more demanding for economics students because employers increasingly expect graduates to combine disciplinary knowledge with communication and digital capabilities. Economic analysis, accounting, finance, marketing and management are now performed in information-rich and internationally connected settings. Graduates may need to interpret foreign-language reports, communicate with partners, prepare professional documents and use artificial intelligence (AI) to search, summarize, model or present information. This review examines how foreign language proficiency and competence in using AI tools may contribute to career readiness among students in economics-related programmes.

Career readiness is broader than obtaining a first job. It includes the knowledge, skills, confidence and reflective capacity required to enter employment and continue learning. The CareerEDGE model links employability with degree knowledge, generic skills, emotional intelligence, career development learning and experience; reflection on these elements supports self-efficacy and confidence (Dacre Pool & Sewell, 2007). This understanding is useful for the present topic because language and AI skills should not be treated as isolated technical achievements. Their value depends on whether students can apply them to authentic professional tasks, evaluate their own performance and explain their decisions.

The purpose of the article is to synthesize research on foreign language competence, AI literacy and graduate employability and to propose an integrated account of their contribution to the career readiness of economics students. The review addresses three questions: how foreign language proficiency supports professional participation; which dimensions of AI literacy are relevant to early careers; and how universities can combine both areas in economics education. Recent peer-reviewed studies and authoritative international reports were selected for direct relevance to higher education, workplace communication, AI literacy or changing skill demand. Foundational conceptual studies were retained where they provide definitions used in the synthesis. As this is a narrative review rather than a systematic review, it identifies patterns and gaps but does not estimate a pooled effect.

Main Part

Foreign Language Proficiency and Professional Participation

A foreign language, particularly English in many international business settings, gives economics students access to information and interaction that may remain unavailable through translation alone. Students can consult research, market commentary, corporate reports and regulatory materials in their original form. They can also participate in multinational teamwork, internships, mobility programmes and recruitment processes. These opportunities can strengthen career exploration and help students understand how economic concepts are communicated across institutional and cultural settings.

Evidence from workplace communication research shows that general language proficiency is necessary but insufficient. Chan's (2021) study of graduates entering English-medium workplaces found difficulties with professional genres and field knowledge. New employees had to learn how their organizations formulated requests, reported progress and solved communication problems. The finding cautions against equating examination scores with workplace readiness. For economics students, useful proficiency includes the ability to explain quantitative results, qualify a forecast, justify a recommendation, write concise correspondence and adjust terminology to the audience.

Disciplinary learning and language development can reinforce one another. In a study of 104 accounting students in a transnational programme, English proficiency and prior accounting knowledge were positively associated with academic performance (Wang et al., 2023). The authors explicitly noted that correlation did not establish causality. Even with that limitation, the study illustrates why language support should be embedded in disciplinary contexts. Students learn more than vocabulary when they compare financial statements, discuss risk or present a budget in another language; they practise the reasoning and communication expected in professional activity.

Language proficiency may therefore influence career readiness through several pathways. It expands access to knowledge and vacancies, increases the range of people with whom a graduate can work and supports performance in interviews and workplace genres. Moreover, it may contribute to confidence. Yet unequal access to language education, different occupational requirements and reliance on self-reported proficiency complicate generalization. Universities should assess performance through authentic tasks instead of assuming that course completion demonstrates professional communicative competence.

AI Literacy and Work in Economics

AI competence also requires a broader definition than frequent use of a chatbot. Long and Magerko (2020) describe AI literacy as a set of competencies that enable people to evaluate AI critically, communicate and collaborate with it, and use it in daily life. Ng et al. (2021) organize AI literacy around understanding AI, using and applying it, evaluating and creating with it, and addressing ethical issues. These frameworks place judgement at the centre of competence. A student who can produce fluent text

with an AI system but cannot verify evidence, recognize bias or protect confidential data is not fully prepared for professional use.

The labour-market relevance of these competencies is particularly clear for economics-related occupations. Analysis published by the OECD indicates that many workers exposed to AI will not need specialist machine-learning expertise, although their tasks and skill requirements will change. In AI-exposed occupations, management and business skills remain prominent, including finance, administration and project management (Green, 2024). Thus, economics graduates are more likely to work with AI-supported processes than to develop AI models. Career preparation should focus on selecting an appropriate tool, writing an effective instruction, checking output against reliable sources, documenting assumptions and retaining responsibility for the final decision.

Emerging student research supports the distinction between access, use and literacy. Shomotova et al. (2026), studying 186 undergraduates in the United Arab Emirates, reported a strong positive relationship between digital competence and AI literacy; digital evaluation skills were the strongest predictor. Frequency of generative AI use was associated with both constructs, but AI literacy did not itself predict frequency of use. These cross-sectional findings cannot prove that a particular course causes greater competence. They nevertheless suggest that regular use without critical digital skills is an inadequate educational target.

AI literacy may also affect the psychological dimension of career preparation. In a survey of 455 university students in China, Li et al. (2025) found that AI attitudes and AI literacy mediated the relationship between career self-efficacy and job-seeking anxiety. The design identifies statistical relationships rather than causal effects, and the results should not be generalized automatically to economics students in other countries. Still, the study indicates that students' understanding of AI may influence whether they approach technological change as a manageable professional demand or as an undefined threat.

An Integrated Model of Career Readiness

The reviewed literature supports an integrated model in which foreign language proficiency and AI literacy are complementary resources. Language competence helps students frame questions, interpret context, negotiate meaning and communicate results. AI tools can accelerate information retrieval, generate alternatives, support language revision and simulate professional situations. Used together, these resources may improve a student's ability to work with multilingual economic information. Their combination is especially relevant when the output must be both technically plausible and appropriate for a specific audience.

This complementarity is visible in common career tasks. A student preparing an English-language market brief may use AI to organize themes or test alternative explanations. The student must then verify data, detect fabricated references, evaluate whether the language overstates certainty and adapt the final text to the intended reader. During interview preparation, an AI system can simulate questions in a foreign language, but the student still needs spontaneous interaction, disciplinary

understanding and personal evidence. In financial analysis, AI may explain a ratio or propose a scenario, while professional responsibility requires the user to inspect inputs, assumptions and possible bias.

The model also reveals a risk: one competence can conceal weakness in the other. Fluent AI-generated English may create an appearance of language proficiency that disappears in live communication. Strong language skills may allow a student to write persuasive prompts without recognizing unreliable output. Career readiness therefore depends on demonstrated performance under conditions that require independent judgement. Assessment should include transparent disclosure of AI assistance and an opportunity to explain the reasoning behind the submitted work.

Implications for Economics Education

Universities can integrate the two competencies through professional tasks rather than separate optional workshops. Suitable activities include analysing an international economic report, preparing a bilingual executive summary, checking an AI-generated forecast, conducting a simulated client meeting and presenting an evidence-based recommendation. Each task should require students to identify sources, record how AI was used and reflect on errors or revisions. This design connects language learning with subject knowledge, career learning and responsible digital practice.

Instruction should also address privacy, authorship and unequal access. UNESCO's guidance recommends a human-centred approach to generative AI and emphasizes data protection, ethical validation and pedagogical design (Miao & Holmes, 2023). Economics students may work with sensitive financial or personal information, so they must learn what should not be entered into public AI systems. Universities should provide clear rules, accessible tools and alternatives for students who have limited connectivity, subscriptions or prior training.

The evidence base remains fragmented. Language studies frequently examine communication or academic performance, whereas AI studies often measure literacy, attitudes or self-efficacy. Few studies test their combined contribution to career readiness among economics students, particularly across multilingual contexts. Future research should use validated measures, direct assessments of professional tasks and longitudinal designs that follow students into internships or employment. Such work should distinguish perceived readiness from demonstrated competence and account for degree specialization, socioeconomic background, prior work experience and access to technology.

Conclusions

Foreign language proficiency and AI literacy can strengthen the career readiness of economics students, but neither operates as a simple guarantee of employment. Language proficiency supports access to international information, workplace communication and participation in professional communities. AI literacy supports efficient tool use, critical evaluation and adaptation to changing business processes. Their strongest contribution emerges when students apply them together to discipline-specific tasks and remain accountable for the quality of their decisions.

The review proposes that career readiness should be evaluated through four connected capacities: professional communication in a foreign language, purposeful use of AI, critical and ethical verification, and confident performance of authentic economic tasks. This framework offers an element of novelty by linking research traditions that are usually discussed separately. For curriculum design, the implication is practical: economics programmes should embed multilingual AI-supported assignments, workplace simulations and reflective assessment throughout disciplinary courses. Empirical research is now needed to test whether such integration improves performance during internships, recruitment and the early stages of employment.

References

1. Chan, C. S. C. (2021). University graduates' transition into the workplace: How they learn to use English for work and cope with language-related challenges. System, 100, 102530. https://doi.org/10.1016/j.system.2021.102530
2. Dacre Pool, L., & Sewell, P. (2007). The key to employability: Developing a practical model of graduate employability. Education + Training, 49(4), 277–289. https://doi.org/10.1108/00400910710754435
3. Green, A. (2024). Artificial intelligence and the changing demand for skills in the labour market (OECD Artificial Intelligence Papers No. 14). OECD Publishing. https://doi.org/10.1787/88684e36-en
4. Li, R., Ouyang, S., & Lin, J. (2025). Mediating effect of AI attitudes and AI literacy on the relationship between career self-efficacy and job-seeking anxiety. BMC Psychology, 13, 454. https://doi.org/10.1186/s40359-025-02757-2
5. Long, D., & Magerko, B. (2020). What is AI literacy? Competencies and design considerations. In Proceedings of the 2020 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems (pp. 1–16). Association for Computing Machinery. https://doi.org/10.1145/3313831.3376727
6. Miao, F., & Holmes, W. (2023). Guidance for generative AI in education and research. UNESCO. https://doi.org/10.54675/EWZM9535
7. Ng, D. T. K., Leung, J. K. L., Chu, S. K. W., & Qiao, M. S. (2021). Conceptualizing AI literacy: An exploratory review. Computers and Education: Artificial Intelligence, 2, 100041. https://doi.org/10.1016/j.caeai.2021.100041
8. Shomotova, A., ElSayary, A., & Husain, S. (2026). What shapes students' AI literacy? Investigating digital competence, student background, and GenAI use in higher education. Education and Information Technologies, 31, 387–418. https://doi.org/10.1007/s10639-025-13832-x
9. Wang, H., Schultz, J. L., & Huang, Z. (2023). English language proficiency, prior knowledge, and student success in an international Chinese accounting program. Heliyon, 9(8), e18596. https://doi.org/10.1016/j.heliyon.2023.e18596

Section: Management and Public Administration

Цифрові інструменти в системі управління проєктами сучасного підприємства

Кістьянц Анастасія-Таісія Євгенівна, здобувачка вищої освіти магістерського рівня
Кафедра економіки підприємства
Економічний факультет
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна
Науковий керівник:
Лисий Ігор Васильович, к.е.н., доцент
Кафедра економіки підприємства
Економічний факультет
Львівський національний університет імені Івана Франка, Україна

Актуальність дослідження зумовлена потребою узгоджувати строки, завдання, відповідальність учасників, інформаційні потоки й використання ресурсів у проєктній діяльності. Несвоєчасне оновлення або розпорошення даних ускладнює контроль виконання, погодження змін і виявлення відхилень. Цифрові інструменти можуть підтримати ці процеси через централізоване планування, спільну роботу з документами та моніторинг показників, однак їхній ефект залежить від відповідності управлінським потребам, якості даних, інтеграції з процесами, безпеки й готовності працівників до змін. Тому доцільно спиратися на послідовну діагностику процесів, обґрунтований добір рішень і перевірку результатів, не припускаючи наперед наявності конкретних проблем (Chen et al., 2025; Marnewick & Marnewick, 2022).

Мета тез — обґрунтувати підхід до добору, пілотного тестування й оцінювання цифрових інструментів відповідно до потреб підприємства. Використано аналіз і систематизацію джерел, структурно-функціональну класифікацію та порівняльний аналіз для зіставлення управлінських завдань, функцій інструментів і критеріїв добору; узагальнення — для побудови алгоритму та системи показників. Результат — методичний підхід, що поєднує класифікацію інструментів, алгоритм їх добору й перевірки та показники оцінювання.

Управління проєктами передбачає планування робіт і ресурсів, розподіл відповідальності та контроль виконання. ISO 21502:2020 наголошує на адаптації управлінських практик до контексту й складності проєкту (International Organization for Standardization, 2020). Отже, цифровий інструмент слід добирати за конкретною потребою, вимогами до координації та безпеки.

Цифрові інструменти підтримують планування й контроль, комунікацію, роботу з документами, аналітику та автоматизацію. Щоб пов'язати їх із потребами управління, інструменти згруповано за функціями та очікуваним ефектом (табл. 1).

Таблиця 1. Функціональне призначення цифрових інструментів в управлінні проєктами

Функціональна група	Основні функції та приклади	Очікуваний управлінський ефект
Планування й контроль	Календарні плани, залежності, пріоритети, відповідальні; Microsoft Project.	Краща координація, контроль строків і ресурсів.
Комунікація та співпраця	Обговорення, наради, обмін файлами, фіксація рішень; Slack.	Менше інформаційних розривів і затримок погодження.
Документообіг і знання	Зберігання, погодження, пошук документів, контроль версій; Confluence.	Доступність і цілісність проєктної інформації.
Аналітика та звітність	Панелі показників, KPI, аналіз відхилень; Power BI за наявності якісних даних.	Раннє виявлення проблем і рішення на основі даних.
ШІ й автоматизація	Підготовка зведень, пошук закономірностей, автоматизація повторюваних операцій.	Менше рутинної роботи за умови перевірки точності й ризиків.

У табл. 1 функціональні групи співвіднесено з управлінськими завданнями й очікуваними ефектами. Це дає змогу починати добір із визначення потреби.

Цифрові рішення можуть підвищувати прозорість завдань і пришвидшувати координацію, але також створювати ризики дублювання даних, надмірних сповіщень, кіберзагроз і опору змінам. Результати роботи інструментів штучного інтелекту потребують перевірки (Nenni et al., 2025), а впровадження — узгодження з процесами та готовністю працівників (Chen et al., 2025; Marnewick & Marnewick, 2022).

На основі класифікації з табл. 1 запропоновано чотириетапний алгоритм: діагностика потреб, добір рішення, пілотне тестування та оцінювання (табл. 2). Він передбачає перевірку відповідності інструмента визначеній проблемі до його масштабнішого використання.

Таблиця 2. Поетапний підхід до добору та оцінювання цифрових інструментів

Етап	Основні дії	Результат
1. Діагностика потреб	Визначити проблему, учасників, інформаційні потоки, ризики й базові показники.	Опис проблеми та вихідні значення.

Етап	Основні дії	Результат
2. Добір рішення	Порівняти функції, сумісність, вартість, безпеку й потребу в навчанні.	Обґрунтований вибір і критерії пілотного тестування.
3. Пілотне тестування	Перевірити рішення на обмеженій ділянці, навчити користувачів, зібрати відгуки.	Дані про зручність і зміни в процесі.
4. Оцінювання	Порівняти показники до й після тестування; оцінити витрати, безпеку та прийнятність.	Рішення про доопрацювання, масштабування або відмову.

Для тестування доцільно заздалегідь обрати кілька показників, що відповідають виявленій проблемі: частку виконаних у строк завдань (відношення вчасно завершених до загальної кількості, %), відхилення бюджету (відсоток перевищення або економії планових витрат) та середню тривалість погодження (середньоарифметичний час одного погодження). За потреби додатково фіксують кількість повторних робіт, повноту оновлення статусів і задоволеність учасників за єдиною шкалою опитування. Для кожного показника визначають джерело даних, період, формулу та відповідального; значення до тестування порівнюють зі значеннями після нього.

Результати слід зіставляти з вихідними значеннями й попередньо визначеною ціллю, одночасно враховуючи витрати, ризики та зовнішні чинники. Зміни не можна автоматично приписувати лише цифровому інструменту, оскільки на них також впливають складність завдань, навантаження команди й організаційні зміни.

Практична цінність полягає в тому, що підприємство може застосувати запропоновану послідовність для діагностики конкретного процесу, порівняння доступних рішень і проведення обмеженого пілотного тестування. Фіксація показників, витрат і ризиків допоможе обґрунтувати рішення про доопрацювання, масштабування або відмову.

Отже, результатом дослідження є методичний підхід, який узгоджує функціональну класифікацію цифрових інструментів, алгоритм їх добору та критерії пілотного тестування. Методичний внесок полягає в об’єднанні цих елементів у послідовну логіку ухвалення рішення; емпірична перевірка результативності потребує подальшої апробації на фактичних даних.

Список використаних джерел

1. Chen, M., Martins, T. S., Zhang, L., & Dong, H. (2025). Digital transformation in project management: A systematic review and research agenda. *Systems, 13*(8), Article 625. https://doi.org/10.3390/systems13080625
2. International Organization for Standardization. (2020). *ISO 21502:2020 Project, programme and portfolio management—Guidance on project management.* https://www.iso.org/standard/74947.html

3. Marnewick, C., & Marnewick, A. L. (2022). Digitalization of project management: Opportunities in research and practice. *Project Leadership and Society, 3*, Article 100061. https://doi.org/10.1016/j.plas.2022.100061
4. Nenni, M. E., De Felice, F., De Luca, C., & Forcina, A. (2025). How artificial intelligence will transform project management in the age of digitization: A systematic literature review. *Management Review Quarterly, 75*, 1669–1716. https://doi.org/10.1007/s11301-024-00418-z

Section: Law and International Law

Трудові відносини в умовах воєнного стану: призупинення дії трудового договору (правові підстави, проблеми застосування та гарантії захисту працівника)

Горбачова О.В., курсант 3 курсу 3 групи
Військово-юридичного інституту
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Воєнний стан докорінно змінив умови реалізації права на працю. Особливий режим регулювання запроваджено Законом України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 № 2136-IX [1], який, зокрема, змінив порядок надання відпусток, звільнення працівників та діяльності профспілок. Водночас найбільш дискусійним його інститутом виявилося призупинення дії трудового договору, адже воно дозволяє зберегти трудові відносини, але позбавляє працівника заробітку. Практика застосування цього механізму виявила значні ризики зловживань, тому дослідження його правових підстав і гарантій захисту працівника є актуальним.

Правову основу інституту становить стаття 13 Закону № 2136-IX, яка визначає призупинення як тимчасове припинення роботодавцем забезпечення працівника роботою та тимчасове припинення працівником виконання роботи у зв'язку зі збройною агресією проти України, що виключає можливість обох сторін виконувати обов'язки за трудовим договором [1]. Ключовою ознакою цього інституту є те, що призупинення не припиняє трудових відносин. Ініціювати його може як роботодавець, так і працівник, а рішення оформлюється наказом (розпорядженням). Суттєві зміни до статті 13 внесено Законом України від 01.05.2025 № 4412-IX [2]. Відповідно до них призупинення за ініціативою однієї зі сторін допускається сукупно не більше ніж на 90 календарних днів протягом усього періоду воєнного стану, а про відновлення дії договору роботодавець має повідомити працівника за 14 календарних днів. Після спливу встановленого строку дія договору відновлюється в повному обсязі. Закон також прямо забороняє використовувати призупинення як приховане покарання. Загальні гарантії права на працю закріплені в статті 43 Конституції України та Кодексі законів про працю України (далі — КЗпП) [3; 4]. Показово, що Конституційний Суд України рішенням від 19.05.2026 № 3-р/2026 визнав неконституційними окремі приписи статті 12 Закону № 2136-IX щодо відпусток, тобто виправдав сумніви щодо відповідності воєнного трудового законодавства конституційним гарантіям [5].

Аналіз правозастосування дає змогу виділити кілька проблем. По-перше, поняття «неможливість надання та виконання роботи» є оціночним, тому

роботодавці нерідко посилаються на сам факт воєнної агресії. Верховний Суд у постанові від 08.01.2026 у справі № 607/16193/23 підтвердив, що агресія не є безумовною підставою, а для правомірного призупинення необхідна одночасна наявність двох умов: роботодавець не може надати роботу, а працівник не може її виконувати. Відсутність хоча б однієї з них робить наказ незаконним [6]. По-друге, на період призупинення працівник не отримує заробітної плати, а її відшкодування Закон покладає на державу-агресора. Реального механізму такого відшкодування наразі немає, тому весь тягар фактично лягає на працівника. По-третє, до змін 2025 року призупинення могло тривати до припинення воєнного стану, і досі залишаються питання щодо повторного призупинення та підрахунку сукупних 90 днів. Міністерство економіки України наголошує, що пряма заборона повторного призупинення відсутня, але його сукупна тривалість обмежена. По-четверте, КЗпП не містить норми про наслідки незаконного призупинення, адже воно не є ні простоєм, ні звільненням, що спричинило необхідність застосування аналогії закону.

Гарантії захисту працівника полягають у такому. Призупинення не припиняє трудових відносин, тож працівник зберігає свою посаду. Наказ має містити підставу та причини неможливості надання роботи, а працівник вправі оскаржити його в адміністративному порядку до органів Держпраці та в судовому порядку [1]. Судова практика наповнила цю гарантію реальним змістом: у разі незаконного призупинення Верховний Суд застосував аналогію закону та прирівняв його наслідки до наслідків незаконного звільнення, тобто стягнув середній заробіток за весь час вимушеного прогулу (ст. 235 КЗпП) [4; 6]. До того ж граничний строк призупинення та обов'язок попередити про його завершення обмежують свавілля роботодавця.

Для вдосконалення правового регулювання доцільно: по-перше, закріпити в законі критерії неможливості надання та виконання роботи, узгодивши їх із позицією Верховного Суду; по-друге, запровадити державний механізм компенсації заробітної плати за період призупинення, який не залежав би від відшкодування державою-агресором; по-третє, прямо врегулювати в КЗпП наслідки незаконного призупинення; по-четверте, посилити контроль Держпраці за обґрунтованістю наказів.

Отже, призупинення дії трудового договору є виправданим тимчасовим механізмом збереження трудових відносин, але без чітких критеріїв застосування та реальної компенсації втраченого заробітку воно ризикує перетворитися на інструмент обмеження прав працівників. Баланс інтересів роботодавця й працівника забезпечується обмеженістю строків, обґрунтованістю рішення та можливістю його ефективного оскарження.

Список використаних джерел

1. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану : Закон України від 15.03.2022 № 2136-IX, ст. 12, 13. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20

2. Про внесення змін до Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» щодо обміну інформацією та призупинення дії трудового договору : Закон України від 01.05.2025 № 4412-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4412-20
3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, ст. 43. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
4. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 № 322-VIII, ст. 235. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 19.05.2026 № 3-р/2026. URL: https://ccu.gov.ua
6. Постанова Верховного Суду від 08.01.2026 у справі № 607/16193/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua

Захист персональних даних як особистого немайнового права фізичної особи

Жила Анастасія Миколаївна, здобувачка вищої освіти бакалаврського рівня
Юридичний факультет
Національний університет «Чернігівська політехніка»
Кочина Олександра Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент
Кафедри публічного та приватного права кафедри,
Національний університет «Чернігівська політехніка»

Анотація. У статті досліджено особливості захисту персональних даних як особистого немайнового права фізичної особи в умовах цифровізації суспільства. Проаналізовано положення цивільного законодавства України, основні принципи обробки персональних даних, європейські стандарти та цивільно-правові способи захисту порушених прав. Обґрунтовано необхідність удосконалення правового механізму захисту приватного життя та забезпечення інформаційної безпеки особи.

Основна частина. У цифровому суспільстві стрімке поширення новітніх інформаційних технологій викликає суттєві трансформації в юридичній системі, висуваючи нові вимоги до рівня підпорядкування та захисту приватного життя кожної людини. Стрімкий розвиток інформаційних комунікацій та активна цифровізація щоденних процесів істотно розширюють коло загроз для збереження недоторканності особистого простору, що робить актуальність дослідження механізмів опрацювання й збереження відомостей про людину беззаперечною.

Цивільно-правовий статус фізичної особи включає сукупність немайнових благ, які гарантують її індивідуальний розвиток та недоторканність приватного буття. Згідно статті 270 Цивільного кодексу України особистими немайновими правами є права на життя, здоров’я, свободу, особисту недоторканність, а також інші права, що належать фізичній особі за законом [3]. Зазначена норма встановлює базовий перелік абсолютних прав, які забезпечують індивідуалізацію людини в суспільстві та її нормальну життєдіяльність. Автономність приватного життя передбачає наявність надійного бар'єру від будь-якого несанкціонованого втручання зовнішніх суб'єктів. При цьому ефективність забезпечення вказаних немайнових об'єктів безпосередньо залежить від дієвості правових важелів, що застосовуються для їх охорони. Відсутність чітких меж допустимого використання відомостей про людину створює підґрунтя для зловживань та порушення її психічної і соціальної недоторканності.

Специфіка персональних даних полягає в тому, що вони є сукупністю відомостей, які дають змогу безпосередньо чи опосередковано ідентифікувати конкретного суб'єкта. Як зазначає А. В. Мельник, персональні дані виступають

специфічним об’єктом цивільних прав, оскільки вони тісно пов’язані з особою носія та відображають її індивідуальні параметри й соціальні зв'язки [1, с. 89]. Дослідник підкреслює неприпустимість відриву відомостей від самої людини, адже будь-яке їх незаконне використання посягає безпосередньо на її гідність та приватність. Така специфіка вимагає особливого правового режиму, який би поєднував можливості оборотоздатності певної інформації з суворими застереженнями щодо її обробки. Забезпечення контролю людини над власними відомостями формує основу її інформаційного самовизначення у взаєминах із державою та приватними структурами. Позитивне законодавство покликане унеможливити безконтрольне збирання й накопичення даних без відома та добровільної згоди особи.

Нормативна база України містить спеціальний інструментарій, покликаний урегулювати суспільні відносини щодо обробки відомостей про людину. Згідно статті 6 Закону України «Про захист персональних даних» мета обробки персональних даних має бути сформульована у законах, інших нормативно-правових актах, положеннях, установчих чи інших документах, які регулюють діяльність володільця персональних даних, та відповідати законодавству про захист персональних даних [2]. Цей припис фіксує принцип цільового обмеження, який унеможливлює використання отриманих відомостей задля завдань, що не були заранее оголошені суб'єкту. Дотримання чітких законодавчих вимог виключає свавілля володільців баз даних під час обробки інформації. Захисний механізм функціонує як гарантія збереження конфіденційності та запобігання безпідставному поширенню приватних відомостей у цифровому просторі. Чітке визначення меж використання персональних даних гарантує правову визначеність та мінімізує ризики витоку чутливої інформації.

Європейські стандарти та практика міжнародних судових інстанцій чинять значний вплив на національну систему захисту приватного життя. На думку О. Тимошенко, вітчизняне законодавство в галузі захисту персональних даних поступово адаптується до європейських правових орієнтирів, а практика Європейського суду з прав людини відіграє вирішальну роль у тлумаченні меж втручання в приватне життя фізичної особи [5, с. 168]. Авторка звертає увагу на необхідність дотримання балансу між публічними інтересами суспільства та фундаментальним правом особи на недоторканність приватного буття. Судова практика створює необхідні орієнтири для національних судів під час розгляду спорів, пов'язаних із витоком або неправомірним використанням інформації. Узгодженість внутрішнього законодавства з міжнародними актами сприяє підвищенню рівня захищеності громадян від новітніх кіберзагроз.

Функціонування цілісної системи забезпечення безпеки відомостей вимагає узгодженої діяльності відповідних державних органів та інституцій. Як зазначено у праці M. Blikhar, організаційно-правовий механізм захисту персональних даних охоплює єдність нормативних норм, інституційних органів та спеціальних процедур, спрямованих на реалізацію й дотримання суб’єктивних

прав фізичних осіб [4, с. 33]. Науковець акцентує на тому, що наявність лише декларативних норм без належної інституційної структури є недостатньою для повноцінної охорони прав людини. Налагоджена робота регуляторних органів дозволяє контролювати дотримання правил обробки даних у всіх сферах суспільного життя. Ефективність зазначеного механізму прямо позначається на рівні довіри громадян до державних та приватних цифрових сервісів. Забезпечення превентивних заходів та системного контролю є ключовою умовою для мінімізації випадків несанкціонованого доступу до персональної інформації.

Порушення права на захист персональних даних тягне за собою застосування цивільно-правових способів захисту, спрямованих на відновлення порушеного немайнового блага та відшкодування завданої шкоди. Згідно статті 276 Цивільного кодексу України якщо особисте немайнове право фізичної особи порушено в результаті недотримання вимог щодо обробки відомостей, вона має право на поновлення цього права та відшкодування моральної і майнової шкоди [3]. Ця норма виступає ключовим гарантом компенсації негативних наслідків, підкреслюючи високу соціальну цінність недоторканності приватного життя. Захист інтересів суб'єкта даних передбачає невизначеність ступеня посягання, що вимагає індивідуального підходу до кожного випадку несанкціонованого поширення інформації. Ефективне застосування цивільно-правової відповідальності слугує важливим превентивним чинником для потенційних порушників у цифровому середовищі. Реалізація права на відшкодування збитків стимулює володільців баз даних до суворого дотримання стандартів інформаційної безпеки.

Висновок. Таким чином, захист персональних даних становить фундаментальний елемент системи особистих немайнових прав фізичної особи, який забезпечує її інформаційну автономію та недоторканність приватного життя в умовах сучасного цифрового суспільства. Комплексний аналіз нормативно-правової бази та наукових джерел засвідчує, що ефективність функціонування даного інституту залежить від суворого дотримання принципу цільового призначення обробки даних, імплементації європейських правових стандартів та злагодженої роботи інституційного механізму. Подальше вдосконалення вітчизняного законодавства має відбуватися шляхом гармонізації із міжнародними нормами та підвищення рівня відповідальності за порушення приватного простору людини.

Список використаних джерел

1. Мельник, А. В. (2026). Персональні дані як об’єкт цивільно-правового регулювання. *New Ukrainian Law*, (3), 87–92. https://doi.org/10.51989/nul.2026.3.9
2. Про захист персональних даних: Закон України від 1 червня 2010 року № 2297-VI. (2010). *Законодавство України*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17#Text

3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 року № 435-IV. (2003). *Законодавство України*. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text
4. Blikhar, M. (2023). Organizational and legal mechanism of protection of personal data. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law, 2*(77), 31–36. https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.77.2.4
5. Tymoshenko, O. (2023). Protection of personal data in civil legal relations: National legal provision through the prism of the practice of the European Court of Human Rights. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, (4), 165–172. https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.27

DOI 10.70286/SV-30.10.2026.001

Правове регулювання та юридична сила електронного військово-облікового документа в умовах воєнного стану

Кірєєва Ірина, аспірантка
Юридичного факультету
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна
Науковий керівник:
Григоренко Євген, кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Повномасштабна збройна агресія проти України та триваючий правовий режим воєнного стану зумовили критичну потребу в докорінній модернізації системи військового обліку та комплектування сектору безпеки й оборони. Традиційна система обліку, побудована переважно на паперовому документообігу, виявилася малоефективною перед викликами масштабної внутрішньої міграції населення, втрати частини архівних фондів і необхідності оперативного аналізу наявного мобілізаційного ресурсу держави. Логічною та закономірною відповіддю на ці виклики стала масштабна цифровізація військового обліку, ключовим практичним проявом якої виступила розробка й нормативне закріплення електронного військово-облікового документа (е-ВОД).

Нормативно-правовий фундамент цієї реформи закладено Законом України від 11 квітня 2024 року № 3633-IX [7], яким було викладено в новій редакції, зокрема, частину 6 статті 22 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [3]. Згідно з цією нормою, у період проведення мобілізації громадяни України чоловічої статі віком від 18 до 60 років зобов'язані мати при собі військово-обліковий документ та пред'являти його за вимогою уповноважених осіб [3; 7]. Спеціальний правовий статус цифрової форми облікових даних визначається положеннями Закону України «Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів» (статті 13 та 14) [4], а детальний механізм формування, технічні вимоги та безпосередній правовий статус е-ВОД врегульовано Порядком оформлення (створення) та видачі військово-облікового документа для призовників, військовозобов'язаних та резервістів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 року № 559 [8]. Головною правовою новелою стало імперативне закріплення принципу повної юридичної рівності: згідно з пунктом 9 зазначеного Порядку, військово-обліковий документ в електронній формі (зокрема згенерований через мобільний застосунок «Резерв+» або через портал «Дія») та військово-обліковий документ у паперовій формі мають абсолютно однакову юридичну силу [8]. Електронний документ містить ідентичний обсяг відомостей,

безпосередньо вивантажених із системи «Оберіг», а визначальним критерієм його легітимності та дійсності відповідно до пунктів 10–11 Порядку № 559 виступає обов'язкова наявність двовимірного штрих-коду (QR-коду) [8].

Процедуру практичної реалізації перевірки документів регламентовано постановою Кабінету Міністрів України від 16 травня 2024 року № 560, зокрема пунктами 49-54 Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації [9]. Відповідно до цих положень, повноваженнями вимагати пред'явлення військово-облікового документа разом із документом, що посвідчує особу, наділені уповноважені представники ТЦК та СП, поліцейські (у порядку реалізації превентивних заходів за пунктом 2 частини 1 статті 32 Закону України «Про Національну поліцію») [5; 9], а також прикордонники в межах прикордонної смуги. Пункт 52 Порядку № 560 чітко визначає, що перевірка е-ВОД здійснюється виключно шляхом зчитування та фотофіксації QR-коду за допомогою спеціальних технічних засобів і програмного забезпечення, підключеного до Реєстру «Оберіг» [9]. Під час сканування встановлюється автентичність документа, належність його конкретній особі, актуальність правового статусу (включаючи право на відстрочку за статтею 23 Закону № 3543-XII або бронювання за статтею 25 цього ж Закону) [3], а також перевіряється наявність запису про звернення ТЦК до органів поліції щодо адміністративного затримання й доставлення за статтями 210, 210-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП) [2; 9]. З огляду на встановлену законодавчу еквівалентність, будь-яка безпідставна відмова посадових осіб прийняти або верифікувати належним чином сформований е-ВОД є протиправною та виходить за межі дискреційних повноважень суб'єкта владних повноважень (стаття 19 Конституції України) [1; 8; 9].

Підсумовуючи, можна стверджувати, що інститут електронного військово-облікового документа закріпив фундаментальну цифрову трансформацію взаємовідносин громадянина та держави у сфері оборони. Законодавство сформувало чіткий правовий статус: е-ВОД є повноцінним еквівалентом паперового документа, а підтверджений скануванням QR-код володіє безумовною юридичною силою. Для нівелювання правової невизначеності першочерговими завданнями залишаються технічне оснащення уповноважених суб'єктів засобами онлайн-сканування, підвищення оперативності верифікації даних операторами системи «Оберіг» та суворе дотримання процесуальних меж повноважень посадовими особами ТЦК та СП і Національної поліції при реалізації контрольно-наглядових функцій.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 27.10.2026).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення : Закон України від 07 груд. 1984 р. № 8073-X. Дата оновлення: 04.10.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10 (дата звернення: 27.10.2026).
3. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовт. 1993 р. № 3543-XII. Дата оновлення: 18.05.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12 (дата звернення: 27.10.2026).
4. Про Єдиний державний реєстр призовників, військовозобов'язаних та резервістів : Закон України від 16 берез. 2017 р. № 1951-VIII. Дата оновлення: 16.01.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1951-19 (дата звернення: 27.10.2026).
5. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. Дата оновлення: 11.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19 (дата звернення: 27.10.2026).
6. Про захист персональних даних : Закон України від 01 черв. 2010 р. № 2297-VI. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17 (дата звернення: 27.10.2026).
7. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо окремих питань проходження військової служби, мобілізації та військового обліку : Закон України від 11 квіт. 2024 р. № 3633-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3633-20 (дата звернення: 27.10.2026).
8. Про затвердження Порядку оформлення (створення) та видачі військово-облікового документа для призовників, військовозобов'язаних та резервістів і форми такого документа : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 трав. 2024 р. № 559. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/559-2024-п (дата звернення: 27.10.2026).
9. Про затвердження Порядку проведення призову громадян на військову службу під час мобілізації, на особливий період : Постанова Кабінету Міністрів України від 16 трав. 2024 р. № 560. Дата оновлення: 01.10.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/560-2024-п#Text (дата звернення: 27.10.2026).

Системне тлумачення у практиці ЄСПЛ: справа «Сільяден проти Франції» як приклад інтеграції міжнародних стандартів захисту прав людини

Голіцина Маргарита Костянтинівна, здобувачка вищої освіти бакалаврського рівня,
Юридичний факультет,
Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Україна

Сучасна практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ, Суд) характеризується активним використанням принципу системного тлумачення, який передбачає інтеграцію норм міжнародного права у тлумачення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція). Одним із наріжних рішень, де цей підхід було застосовано найбільш яскраво, є справа «Сільяден проти Франції» (Siliadin v. France, 2005), яка стосувалася явища «домашнього рабства». Метою цієї роботи є аналіз системного тлумачення статті 4 Конвенції (заборона рабства та примусової праці) у вказаному рішенні як прикладу інтеграції міжнародних стандартів.

У справі «Сільяден проти Франції» ЄСПЛ вперше констатував порушення статті 4 Конвенції, вивівши цю норму зі стану «гібернації» та зробивши її операційною. Заявниця, неповнолітня громадянка Того, протягом кількох років працювала хатньою робітницею без оплати, відпочинку та документів. Суд мав вирішити, чи підпадає така ситуація під визначення «рабства», «підневільного стану» чи «примусової праці». Системне тлумачення в цьому рішенні виявилося у зверненні Суду до міжнародних договорів, які не є частиною Конвенції. Зокрема, для тлумачення поняття «примусова чи обов'язкова праця» ЄСПЛ спирався на визначення, надане в Конвенції МОП №29 про примусову чи обов'язкову працю 1930 року. Суд визнав, що хоча заявниця й не зазнавала прямого фізичного покарання, її вразливе становище (неповноліття, відсутність документів, фінансова залежність) було еквівалентним примусу, передбаченому стандартом МОП.

Крім того, Суд звернувся до Конвенції про рабство 1926 року та Додаткової конвенції про скасування рабства 1956 року. Він провів розмежування між «рабством» у класичному розумінні (як права власності на людину) та «підневільним станом» як сучасною формою рабства. Було надано оновлене, ширше тлумачення «підневільного стану» як «обов'язку надавати свої послуги під примусом», що включає не лише саму працю, а й умови життя та відсутність можливості змінити своє становище. Такий підхід дозволив Суду кваліфікувати становище заявниці як підневільний стан та примусову працю, хоча й не як рабство в юридичному сенсі.

Важливим аспектом системного тлумачення стало також встановлення позитивних обов'язків держави. Суд наголосив, що стаття 4 Конвенції вимагає

від держав не лише утримуватися від порушень, а й вживати заходів для захисту осіб від таких практик. Було визнано, що французьке законодавство на той час не забезпечувало ефективного кримінально-правового захисту від «домашнього рабства», а отже, держава не виконала своїх позитивних зобов'язань.

Отже, справа «Сільяден проти Франції» є взірцевим прикладом системного тлумачення в практиці ЄСПЛ. Суд не обмежився буквальним прочитанням статті 4 Конвенції, а інтегрував міжнародні стандарти, зокрема Конвенцію МОП №29 та Конвенцію про рабство 1926 року, для надання їй ефективного та сучасного змісту. Це дозволило не лише кваліфікувати «домашнє рабство» як порушення Конвенції, а й сформулювати важливі позитивні обов'язки держав щодо криміналізації та ефективного розслідування подібних діянь. Рішення заклало підґрунтя для подальшого розвитку практики ЄСПЛ у сфері протидії торгівлі людьми та сучасним формам експлуатації.

Список використаних джерел

1. Siliadin v. France, no. 73316/01, ECHR 2005-VII. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-69891.
2. Reflections on Siliadin v. France: slavery and legal definition. (2010). The International Journal of Human Rights, 14(5), 705–720. https://doi.org/10.1080/13642980903126100.
3. United Nations. (1926). Slavery Convention. Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights. https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/slavery-convention.
4. International Labour Organization. (2012). ILO Global Estimate of Forced Labour: Results and methodology (pp. 37-39). https://www.ilo.org/sites/default/files/wcmsp5/groups/public/%40dgreports/%40inst/documents/publication/wcms_180779.pdf.

DOI 10.70286/SV-30.10.2026.002

Цивільно-правове забезпечення права споживача на безпеку продукції: євроінтеграційний вектор під час воєнного стану

Гриценко Еммануїл Денисович, здобувач вищої освіти магістерського рівня
Інститут післядипломної освіти та заочного навчання
Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Україна
Науковий керівник:
Киян Володимир Якович, к. ю. н., доцент
Кафедри Цивільно-правових дисциплін
Дніпровський державний університет внутрішніх справ, Україна

Через воєнний стан велика частина законодавства зазнала необхідних змін, не є винятком й нормативно-правові акти, що регулюють права споживачів. Потрібно зазначити, що попри прийняття нового Закону України «Про захист прав споживачів» (2023, 10 червня), набрання ним чинності відбудеться лише через один рік з дня його опублікування, але не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні", затвердженого Законом України від 24 лютого 2022 року № 2102-IX, через що на національному рівні використовується стара версія від 12 травня 1991 року, але з численними змінами та редакціями. Важливо зауважити, що в чинній версії закону наявна значна кількість недоліків, більшість з яких було усунуто у новій редакції. Вона спрямована на узгодження українського законодавства з актами Європейського Союзу, що значно спрощує цивільно-правове регулювання прав споживачів.

Так, новим законом запроваджується використання ряду сучасних термінів як «інтернет-магазин», «маркетплейс», «класифайд». Загалом, новітня редакція збільшує перелік прав споживача у інтернет просторі та встановлює чіткі вимоги до договору, який укладається поза торговельним чи офісним приміщенням, або дистанційного договору, завдяки чому усувається значна кількість юридичних проблем, яка виникала через правову невизначеність законодавства або відсутність такого.

Треба зауважити, що у цьому випадку Україною було застосовано принцип vacatio legis, для надання можливості підприємцям налагодити свої потужності для роботи за правовими нормами та вимогами, які стануть актуальними після закінчення воєнного стану. Посилює актуальність дослідження доволі швидкий процес цифровізації, який в свою чергу віднаходить свій прояв в договірно-правових відносинах через високе користування електронною комерцією та перетворення класичних договірних конструкцій у цифрові формати. Так, в

цифровому просторі, громадянами кожен день укладаються нові договори купівлі-продажу, приєднання тощо.

Так, чинним законодавством (Про електрону комерцію, 2015), (Про електронні документи та електронний документообіг, 2003) врегульовується лише мінімальна кількість юридичних питань, наприклад: електронний документ має однакову юридичну силу як й письмовий, правочин може вчинятися усно або в письмовій (електронній) формі тощо. Однак, спеціальні відносини залишаються поза увагою. Ситуацію ускладнює відсутність адаптивних перехідних положень, метою яких би поставав контроль вимог договорів, укладених виключно засобами електронного зв'язку та захисту прав слабшої сторони, звертаючи увагу на закріплення ст. 1 Цивільного кодексу України (2003) принципу рівності учасників цивільних відносин, недобросовісні виробники, продавці та виконавці мають змогу застосовувати це на свою користь, отримуючи значну перевагу над своїми клієнтами при виникненні правових спорів.

Бірюкова А. Г. та Колісникова Г. В. (2026) у своїй праці чітко визначають види порушень прав споживачів на маркетплейсах. Так, найбільший відсоток серед зафіксованих правопорушень становить недотримання умов договору (близько 35%), до них входить зміна умов договору, відмова повертати товар, недотримання строку доставки, інформаційні порушення (понад 28%), фінансові(15%) та неякісний товар (22%).

У ч. 4 ст. 9 Закону України «Про електронну комерцію» (2015), визначено, що маркетплейси виступають як постачальник послуг проміжного характеру у сфері електронної комерції, та несуть відповідальність за продаж товарів чи надання послуг лише в тому випадку, коли вони безпосередньо виступають надавачами такого сервісу.

Натомість, у країнах Європейського Союзу це питання регулюється значно суворіше. Так, ч. 3 ст. 6 Digital Services Act ([DSA], 2022) встановлено, визначено, що імунітет, який надається ч. 1, 2 не є дійсним, якщо змушує середньостатистичного споживача вірити, що інформація, або продукт чи сервіс, котрий виступає предметом транзакції, надається безпосередньо самою платформою або представником такої, що діє в її інтересах. Покарання є більш значними, а саме ч. 1 ст. 52 Digital Services Act ([DSA], 2022) визначається, що максимальний штраф, що може бути накладено за недотримання покладених зобов'язань визначеним регламентом повинен становити 6% від щорічного світового обороту відповідного постачальника послуг за попередній фінансовий рік.

Демонстрацією дії цього нормативного акту стала проривна судова справа Christian Louboutin про Amazon (C-148/21 and C-184/21 [2023]). Судом Європейського Союзу було винесено рішення, що компанія Amazon може бути притягнута до відповідальності за порушення прав на торговельну марку (розповсюдження контрафакту третіми особами) якщо, коли переглядаючи рекламу, проінформований та достатньо уважний споживач може встановити

зв'язок між торговельною маркою та сервісами онлайн-майданчика. Саме цим прецедентом було закладено фундамент для

Цей випадок ілюструє необхідність зазначити, що з піднесенням сучасних технологій, в особливості штучного інтелекту (далі-ШІ), вдосконалюються й способи шахрайства, які ведуть до утворення нових справ, вирішення яких з кожним днем стає складнішим через їх стрімкий розвиток. До таких відносяться: створення доволі реалістичного відеоряду за участі відомої зірки або фахівця, який рекомендує для придбання фальсифікований товар, що несе пряму загрозу здоров'ю та життю громадянина та створення штучних ілюстрацій, які вводять споживача в оману.

Так, у червні 2026 тисячі користувачів Instagram втратили доступ до своїх сторінок через хакерів, які скористалися прогалиною у ШІ-боті підтримки, що дозволило їм необмежено змінювати паролі облікових записів, користуючись недійсною локацією, після чого просили чат-бота змінити прив'язані до них е-мейл адреси (McMahon, L., 2026), що свідчить про недосконаліть використання подібних технологій як об'єкту цивільного права через наявність подібних дефектів у захисті.

Однак, українське законодавство має ряд правових норм, якими врегульовується застосування раніше зазначених технологій. Так, у рекламі заборонено використовувати зображення або ім'я фізичної особи без її згоди, наданої в письмовій (електронній) формі, або згоди інших осіб, отриманої у порядку, передбаченому законодавством та використовувати засоби і технології, які справляють вплив на підсвідомість споживачів реклами (Про рекламу, 1996).

Необхідно зазначити, що при наявності подібних норм, вирішення справ пов'язаних із застосуванням ШІ залишається доволі складним через відсутність спеціальних актів, які чітко визначають роль штучного інтелекту. Як результат, процес доказування постає значно складнішим для звичайної людини, але є протилежним у країнах Європейського Союзу завдяки AI Act (2024), який чітко визначає заборонені способи використання, штрафні санкції, призначення ШІ, а ст. 85 надає можливість подати скаргу до органу торговельного нагляду, у випадку можливих порушень визначеного регламенту.

Крім того, ст. 86 вказаного документу (EU AI Act, 2024) надає право будь-якій особі, яка зазнала негативного впливу від рішення високо-ризикової ШІ систем (за певними винятками), отримати від суб'єкта розгортання чіткі та змістовні пояснення щодо ролі штучного інтелекту в процедурі прийняття рішення, а також основних елементів рішення.

Підводячи підсумки, треба зазначити, що відсутність чіткого терміну «маркетплейс» викликає правову невизначеність, через що зазнає шкоди звичайний споживач. Ситуацію ускладнює наявність різноманіття бізнес-моделей таких сервісів, коли один майданчик може надавати виключно свої послуги, а інший бути комбінованим, що впливає на ступінь відповідальності.

Попри це, Україна рішуче рухається у напрямку гармонізації з законодавством ЄС, так, новий закон «Про захист прав споживачів» від 10.06. 23

вносить велику кількість позитивних змін, закріплюючи нові права громадян у разі укладення договору поза торговельним чи офісним приміщенням або дистанційного договору та придбання продукції суб'єкта електронної комерції.

Також відбувається розробка нового законопроєкту-аналогу AI Act, що є важливим кроком як у контексті інтеграції України до Європейського союзу, так і в питанні захисту прав споживачів на сучасному етапі розвитку подібних технологій.

Список використаних джерел

1. Бірюкова А. Г., Колісникова Г. В. (2026). *Цивільно-правовий захист прав споживачів за договорами, що укладені на маркетплейсах. https://doi.org/10.70651/3083-6018/2026.5.07*
2. Верховна Рада України. (2023). *Про авторське право і суміжні права.* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text
3. Верховна Рада України. (2015) *Про електронну комерцію*. (675-VIII). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675-19#Text
4. Верховна Рада України. (2023). *Про захист прав споживачів*. (1023-XII). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text
5. Верховна Рада України. 1996. *Про рекламу* (270/96-ВР). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/270/96-%D0%B2%D1%80#Text
6. Верховна Рада України. (2003). *Цивільний кодекс України* (№435-IV). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15
7. Кабінет Міністрів України. (2022). *Про припинення заходів державного нагляду (контролю) в умовах воєнного стану* (303-2022-п). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2022-%D0%BF#Text
8. Притульська, Н., & Антюшко, Д. (2025). *Захист прав споживачів: зміни українського законодавства*. *Міжнародний науково-практичний журнал "Товари і ринки"*, 2(54), 4–17. https://doi.org/10.31617/2.2025(54)01
9. European Parliament and Council of the European Union. (2022). *Regulation (EU) 2022/2065 of the European Parliament and of the Council of 19 October 2022 on a Single Market for Digital Services and amending Directive 2000/31/EC (Digital Services Act). Official Journal of the European Union, L277*, 1–102. https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2022/2065/oj/eng
10. European Innovation Council and SMEs Executive Agency. (2023). *Louboutin – Amazon case (C-148/21 and C-184/21)*. European IP Helpdesk. https://intellectual-property-helpdesk.ec.europa.eu/news-events/news/louboutin-amazon-case-c-14821-and-c-18421-2023-01-31_en
11. McMahon, L. (2026). *Instagram AI chatbot tricked by hackers to give access to others' accounts*. BBC News. https://www.bbc.com/news/articles/c98rzr72dpyo
12. European Parliament and Council of the European Union. (2024). *Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence.* https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng

Section: Information Technology and Cybersecurity

Виявлення психологічного реалізму як методу масового залучення суспільства в медіа та інтернет-просторі

Пасько Карина Павлівна, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти,
спеціальність «Організація захисту інформації з обмеженим доступом»
Навчально-науковий інститут інформаційної безпеки стратегічних комунікації, Національна академія СБУ
Науковий керівник:
Жолтікова Галина Олександрівна, викладач
Кафедра стратегічних комунікацій та прикладної лінгвістики центр стратегічних комунікацій
Навчально-наукового інституту інформаційної безпеки та стратегічних комунікацій НА СБУ

Вступ

Боротьба за увагу аудиторії сьогодні визначає майже все, що відбувається в медіа. У соціальних мережах, на відеоплатформах і в месенджерах краще поширюється не той матеріал, що найповніше чи найточніше описує подію, а той, що зачіпає людину емоційно й дає їй відчути, що це стосується її особисто. У цьому зв'язку варто звернутися до поняття *психологічного реалізму*. У літературознавстві ним позначають правдиве зображення внутрішнього світу героя — його мотивів, переживань, суперечностей. У масовій комунікації цей прийом набув іншого призначення: його використовують, щоб цілеспрямовано впливати на думки й поведінку великих груп людей.

Для фахівця із захисту інформації тут є дві сторони. Прийоми психологічного реалізму застосовують соціальні та благодійні кампанії, державні органи — і здебільшого з добрими цілями. Проте на тих самих механізмах побудовано інформаційно-психологічні операції, дезінформацію та соціальну інженерію, які загрожують безпеці держави, організацій і окремих людей. Тому вміння *виявляти* ознаки психологічного реалізму в медійному контенті ми розглядаємо як частину протидії маніпулятивному впливу.

Мета дослідження — з'ясувати, що являє собою психологічний реалізм як метод масового залучення в медіа та Інтернет-просторі, впорядкувати інструменти, якими він реалізується, і запропонувати ознаки, за якими такий вплив можна виявити й оцінити з погляду інформаційної безпеки.

Основна частина

1. Сутність психологічного реалізму та його перехід у медійне середовище. У літературі психологічний реалізм передусім стосується внутрішнього досвіду персонажа. Читач бачить його думки, сумніви, почуття — і починає співпереживати, ототожнювати себе з ним. Як це працює, пояснює теорія наративної трансляції (narrative transportation) М. Грін і Т. Брока: людина, яка «занурилася» в історію, менш критично її сприймає і легше погоджується з установками й цінностями, що в ній закладені (Green & Brock, 2000). Через це метод і перейшов із літератури спершу в журналістику, рекламу та політичну комунікацію, а потім у цифровий контент.

У медіа психологічний реалізм означає, що суспільно важливу подію показують через долю конкретної людини. Аудиторія отримує не таблицю з цифрами, а обличчя, голос, особисту історію. Ще Г. Лебон писав, що натовп мислить образами й відгукується на яскраві враження, а не на логічні докази (Le Bon, 1895/2002). Цифрові платформи лише підсилили цю закономірність. Алгоритми стрічок просувають той контент, з яким найбільше взаємодіють, — тобто емоційний, особистий, такий, що видається «справжнім».

2. Психологічні механізми масового залучення. Чому цей метод діє, у науковій літературі пояснено досить докладно. Виокремимо механізми, які, на нашу думку, найважливіші:

— *ефект ідентифікованої жертви*: конкретній людині, у якої є ім'я та обличчя, допомагають набагато охочіше, ніж великій безіменній групі. Д. Смолл, Дж. Лівенстайн і П. Словік з'ясували навіть, що коли до особистої історії додати статистику, пожертв стає менше (Small et al., 2007; Slovic, 2007);

— *домінування інтуїтивного мислення*: за Д. Канеманом, яскраву емоційну інформацію опрацьовує «швидка» система мислення, яка рідко її перевіряє (Kahneman, 2011);

— *соціальний доказ і причетність*: коли людина бачить, що «такі, як я» вже долучилися, вона схильна вчинити так само; Р. Чалдіні вважає це одним з основних принципів впливу (Cialdini, 2021);

— *емоційна віральність*: за даними Дж. Бергера та К. Мілкман, найшвидше розходиться контент, що викликає сильні, «активувальні» емоції — захоплення, тривогу чи гнів (Berger & Milkman, 2012);

— *встановлення порядку денного*: медіа радше визначають, про що думати, ніж що саме думати (McCombs & Shaw, 1972); особистісна рамка (frame) при цьому підказує, як цю тему тлумачити (Entman, 1993).

3. Інструменти та жанри психологічного реалізму в цифровому просторі. У цифровій комунікації метод має свої впізнавані формати. Це сторітелінг від першої особи в соціальних мережах; короткі вертикальні відео, де глядач ніби перебуває поруч із героєм; документальні та псевдодокументальні ролики; свідчення «звичайних людей» і лідерів думок. Окремо варто згадати челенджі, у яких глядач сам стає учасником. Добрий приклад — кампанія *ALS Ice*

Bucket Challenge (2014): особиста участь, публічне номінування друзів і соціальний доказ разом дали їй змогу поширитися по всьому світу й зібрати значні кошти на дослідження бічного аміотрофічного склерозу.

В Україні під час повномасштабної війни на цих прийомах значною мірою тримаються волонтерські та державні комунікації. Це збори для конкретних підрозділів і окремих військових, історії захисників і цивільних, які постраждали від агресії, кампанії платформи UNITED24. Особиста подача викликає довіру й спонукає діяти. Але є й зворотний бік: аудиторія, яка звикла відгукуватися на такі історії, легше потрапляє на шахрайські збори та вигадані «особисті історії».

4. Деструктивне використання та загрози інформаційній безпеці. Механізми, завдяки яким працюють соціальні кампанії, так само використовують і в інформаційно-психологічних операціях. Найчастіше йдеться про вигадані чи вирвані з контексту «свідчення очевидців», мережі ботів і фейкових акаунтів, що видають себе за «простих людей», діпфейки — зображення й відео, згенеровані штучним інтелектом, а також емоційні вкиди, які мають розійтися раніше, ніж їх спростують. К. Вордл і Х. Деракшан відносять такі матеріали до дезінформації та мальінформації й наголошують: діють вони завдяки емоційній правдоподібності, а не точності фактів (Wardle & Derakhshan, 2017). Вплив додатково посилює алгоритмічна персоналізація: у «фільтровій бульбашці» (Pariser, 2011) користувач бачить переважно той емоційний контент, що підтверджує його погляди.

Для захисту інформації з обмеженим доступом найнебезпечнішим ми вважаємо використання психологічного реалізму в соціальній інженерії. Зловмисник вигадує правдоподібну історію — «колега потрапив у біду», «волонтерові терміново потрібно», «пише родич військового» — і так підштовхує працівника розголосити службові відомості, відкрити шкідливе посилання чи обійти правила доступу. Доктрина інформаційної безпеки України називає протидію деструктивному інформаційному впливу одним із пріоритетів державної політики (Указ Президента України № 47/2017, 2017). Отже, потрібна методика, яка дозволяла б такі прийоми виявляти.

5. Ознаки для виявлення психологічного реалізму в медійному контенті. Спираючись на розглянуті джерела та кейси, ми пропонуємо п’ять груп індикаторів. Вони допомагають помітити, що в матеріалі застосовано цей метод, і оцінити, наскільки ймовірна маніпуляція:

— *наративні*: тему розкрито через одного героя, розповідь ведеться від першої особи, переживання витісняють факти та причинно-наслідкові зв’язки;

— *емоційні*: переважають сильні емоції, використано образи страждання, загрози чи несправедливості, аудиторії намагаються навіяти провину або сором;

— *спонукальні*: звучить заклик діяти негайно (поширити, задонатити, перейти за посиланням, написати), часу на роздуми свідомо не залишають;

— *верифікаційні*: джерел, які можна перевірити, немає, особу героя встановити неможливо, метадані не збігаються, зображення чи відео мають ознаки синтетичного походження;

— *поширювальні*: однакові історії одночасно з'являються в багатьох акаунтах, репости поширюються аномально, серед поширювачів багато нових або неактивних профілів.

Наративні й емоційні ознаки самі по собі нічого не доводять — вони є і в цілком сумлінних соціальних кампаніях. Насторожувати має їх поєднання зі спонукальними, верифікаційними та поширювальними індикаторами: тоді ймовірність маніпуляції висока. Цей підхід можна використати під час моніторингу інформаційного простору, у навчанні персоналу кібергігієни, а також під час розроблення внутрішніх правил комунікації в організаціях, що працюють з інформацією з обмеженим доступом.

6. Етичні межі використання. Використовувати психологічний реалізм у соціальних кампаніях, на нашу думку, допустимо, якщо історія правдива, герой дав інформовану згоду, його персональні дані захищено, травматичний досвід не експлуатується, а мета комунікації зрозуміла аудиторії. Якщо ці умови порушено, нехай і з добрих намірів, довіра до суспільних ініціатив падає, а маніпуляторам стає легше.

Висновки

Отже, психологічний реалізм із літературного методу перетворився на дієвий спосіб масового залучення. В його основі — ідентифікація з героєм, наративна трансляція, ефект ідентифікованої жертви, соціальний доказ та емоційна віральність. Цифрові платформи й рекомендаційні алгоритми збільшують масштаб цього впливу, тому ним користуються і соціальні кампанії, і організатори інформаційно-психологічних операцій та соціальної інженерії. Запропоновані п'ять груп індикаторів (наративні, емоційні, спонукальні, верифікаційні, поширювальні) дають змогу помітити застосування методу й відрізнити чесне залучення від маніпуляції. Надалі плануємо перевірити ці індикатори на емпіричному матеріалі соціальних кампаній і розробити рекомендації щодо протидії деструктивному впливу в системі захисту інформації.

Список використаних джерел

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України № 47/2017. (2017, 25 лютого). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/47/2017
2. Berger, J., & Milkman, K. L. (2012). What makes online content viral? *Journal of Marketing Research, 49*(2), 192–205. https://doi.org/10.1509/jmr.10.0353
3. Cialdini, R. B. (2021). *Influence, new and expanded: The psychology of persuasion*. Harper Business.
4. Entman, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication, 43*(4), 51–58. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x

5. Green, M. C., & Brock, T. C. (2000). The role of transportation in the persuasiveness of public narratives. *Journal of Personality and Social Psychology, 79*(5), 701–721. https://doi.org/10.1037/0022-3514.79.5.701
6. Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. Farrar, Straus and Giroux.
7. Le Bon, G. (2002). *The crowd: A study of the popular mind*. Dover Publications. (Original work published 1895)
8. McCombs, M. E., & Shaw, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly, 36*(2), 176–187. https://doi.org/10.1086/267990
9. Pariser, E. (2011). *The filter bubble: What the Internet is hiding from you*. Penguin Press.
10. Slovic, P. (2007). "If I look at the mass I will never act": Psychic numbing and genocide. *Judgment and Decision Making, 2*(2), 79–95.
11. Small, D. A., Loewenstein, G., & Slovic, P. (2007). Sympathy and callousness: The impact of deliberative thought on donations to identifiable and statistical victims. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 102*(2), 143–153. https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2006.01.005
12. Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making* (DGI(2017)09). Council of Europe.

Section: Information Systems and Technologies

Дослідження впливу генераторів Python на ефективність роботи з даними

Герасимчук Ольга Іванівна, здобувач фахової передвищої освіти, Відокремлений структурний підрозділ «Фаховий коледж Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича», м. Чернівці
Крошка Тетяна Іллівна, викладач циклової комісії Комп'ютерних наук та інформаційних технологій, Відокремлений структурний підрозділ «Фаховий коледж Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича», м. Чернівці

У роботі експериментально порівняно генератори Python (generator expression і функції з yield) із традиційними способами формування колекцій (цикл з append та list comprehension) за часом виконання й піковим споживанням оперативної пам'яті на обсягах від 10^4 до 10^7 елементів. Генератори використовують сталий обсяг пам'яті (до 0,6 КБ проти 204 МБ для списку з 10^7 елементів) і майже не поступаються у швидкодії, а на великих обсягах виконуються приблизно на 13 % швидше.

Коли обсяги даних зростають, економне використання пам'яті стає не менш важливим, ніж швидкість обчислень. Звичний для Python підхід полягає в тому, щоб спочатку побудувати список у пам'яті, а вже потім його опрацювати. Генератори працюють інакше: вони реалізують протокол ітератора та ліниві (відкладені) обчислення, тобто створюють наступний елемент лише тоді, коли його запитують (Schemenauer et al., 2001; Python Software Foundation, 2024a). Мета роботи – кількісно порівняти генератори з традиційним формуванням колекцій за швидкодією та споживанням оперативної пам'яті.

Завдання дослідження: 1) описати механізм роботи генераторів; 2) розробити методику вимірювання часу й пам'яті; 3) провести експеримент на різних обсягах даних; 4) сформулювати рекомендації щодо вибору між генератором і списком.

Виклик функції з оператором yield не виконує її тіло одразу, а повертає об'єкт-генератор. Після кожного звернення next() виконання продовжується з місця попередньої зупинки, а стан функції (локальні змінні та лічильник команд) зберігається в об'єкті кадру (Schemenauer et al., 2001; Van Rossum & Eby, 2005). Генераторний вираз (generator expression) – це скорочений запис такого генератора; синтаксично він нагадує list comprehension, але береться в круглі дужки (Hettinger, 2002).

На відміну від генератора, список тримає в пам'яті всі елементи одночасно. Його внутрішній масив посилань збільшується із запасом, тому під час побудови великих колекцій пам'ять виділяється повторно, а наявні елементи копіюються (Ramalho, 2022). До того ж самі об'єкти, зокрема великі цілі числа, теж займають місце, тож реальне споживання перевищує розмір масиву посилань, який повертає sys.getsizeof (Python Software Foundation, 2024c).

Для задачі «обчислити квадрати парних чисел від 0 до N−1 та їх суму» реалізовано чотири способи: 1) цикл for з list.append; 2) list comprehension; 3) generator expression; 4) функція-генератор з yield. Розміри N становили 10^4, 10^5, 10^6 та 10^7. Час вимірювали за допомогою time.perf_counter() (медіана 7 запусків, а для $N = 10^7$ – 3 запусків), пікове споживання пам'яті – за допомогою модуля tracemalloc (Python Software Foundation, 2024b), розмір об'єкта – через sys.getsizeof. Окремо заміряно час отримання перших 10 елементів. Експеримент виконувався в середовищі Python 3.13 на одному ядрі без паралельних навантажень. Медіану використано для того, щоб зменшити вплив випадкових викидів, які спричиняють планувальник операційної системи та збирач сміття.

```
def gen_func(n):
    for x in range(n):
        if x % 2 == 0:
            yield x * x
total = sum(gen_func(10**7))
```

Результати обчислень можна подати у вигляді таблиць:

Таблиця 1. Час обчислення суми, мс (медіана)

N (елементів)	Цикл + append	List comprehension	Generator expression	Функція-генератор
10 000	0,54	0,52	0,54	0,55
100 000	5,79	5,66	6,38	7,00
1 000 000	67,9	63,7	63,4	60,9
10 000 000	787,6	750,1	683,9	720,0

Таблиця 2. Піковий обсяг пам'яті під час обчислення, МБ

N (елементів)	Цикл + append	List comprehension	Generator expression	Функція-генератор
10 000	0,20	0,20	0,0005	0,0003
100 000	2,04	2,04	0,0005	0,0003
1 000 000	20,17	20,17	0,0005	0,0003
10 000 000	203,95	203,95	0,0005	0,0004

Щодо швидкодії, то для малих N (10^4–10^5) списки й list comprehension виявилися трохи швидшими (для $N = 10^5$ – до 20 %), оскільки генератор витрачає

час на призупинення та відновлення виконання. Для діапазону $N = 10^6–10^7$ ситуація інша: генераторний вираз виконується за 683,9 мс, тоді як list comprehension займає 750,1 мс, а цикл із append — 787,6 мс. Перевагу генератора, приблизно 9 % і 13 % відповідно, пояснює те, що він не створює великого масиву і не потребує його переведення та перерозподілу в пам'яті. Різниця між list comprehension і циклом з append (близько 5 %) пояснюється тим, що перший не викликає метод append на кожній ітерації. Це узгоджується з рекомендаціями практичних посібників (Beazley & Jones, 2013).

Щодо пам’яті, то списки зростають лінійно: близько 20,2 МБ для 10^6 і приблизно 204 МБ для 10^7 елементів. Піковий обсяг генераторів від N не залежить і становить менше 1 КБ. Сам об’єкт генератора займає 200 байт незалежно від N, тоді як лише масив посилань списку з $5·10^6$ елементів займає близько 44 МБ. Отже, коли N збільшилося в 1000 разів (з 10^4 до 10^7), пам’ять списку зросла приблизно в 1000 разів, а пам’ять генератора практично не змінилася.

Ліниві обчислення дають ще одну перевагу. Перші 10 елементів генератор повертає приблизно за 3 мкс, а побудова списку для $N = 10^7$ перед отриманням того самого результату триває близько 726 мс, тобто різниця перевищує п’ять порядків. Це особливо важливо для потокової обробки, пошуку першого збігу та роботи з файлами, більшими за обсяг оперативної пам’яті.

Практичне значення. Генератори можна об’єднувати в конвеєри, де кожен етап (читання рядків файлу, фільтрація, перетворення, агрегація) обробляє по одному елементу й не створює проміжних колекцій (Beazley & Jones, 2013). Наприклад, вираз sum(len(line) for line in f if line.strip()) опрацьовує файл будь-якого розміру зі сталим споживанням пам’яті.

Обмеження генераторів. Їх можна обійти лише один раз, вони не підтримують індексацію та len(), а налагоджувати код із ними складніше. Якщо дані потрібні кілька разів або з довільним доступом, краще вибрати список. Результати отримано для конкретної версії інтерпретатора й апаратного забезпечення, тому абсолютні значення можуть відрізнятися, хоча співвідношення між способами, імовірно, залишаться подібними.

У якості висновків варто зазначити:

1. Генератори забезпечують сталий обсяг пам’яті (O(1)) замість лінійного (O(N)): при $N = 10^7$ це менше 1 КБ проти 204 МБ.

2. За швидкодією генератори трохи поступаються на малих обсягах ($\leq 10^5$), але випереджають на великих – до 13 % порівняно з циклом з append.

3. Генератори доцільно застосовувати для великих і потокових даних, одноразової обробки та конвеєрів, а списки – коли потрібен багаторазовий або індексований доступ.

4. У подальших дослідженнях варто порівняти ці способи з бібліотеками NumPy і pandas та оцінити вплив складності обробки одного елемента.

Список використаних джерел

1. Beazley, D., & Jones, B. K. (2013). Python Cookbook (3rd ed.). O'Reilly Media.
2. Hettinger, R. (2002). PEP 289 – Generator Expressions. https://peps.python.org/pep-0289/
3. Python Software Foundation. (2024a). The Python Language Reference: Yield expressions. https://docs.python.org/3/reference/expressions.html#yield-expressions
4. Python Software Foundation. (2024b). tracemalloc – Trace memory allocations. https://docs.python.org/3/library/tracemalloc.html
5. Python Software Foundation. (2024c). sys – System-specific parameters and functions. https://docs.python.org/3/library/sys.html
6. Ramalho, L. (2022). Fluent Python (2nd ed.). O'Reilly Media.
7. Schemenauer, N., Peters, T., & Hetland, M. L. (2001). PEP 255 – Simple Generators. https://peps.python.org/pep-0255/
8. Van Rossum, G., & Eby, P. J. (2005). PEP 342 – Coroutines via Enhanced Generators. https://peps.python.org/pep-0342/

Section: Veterinary Medicine

До питання про предмет, об'єкт та методи судової експертизи червоної ікри лососевих риб

Яценко Іван, доктор вет. наук, доктор юрид. наук, професор
ORCID ID: 0000-0001-8903-2129
лабораторія фізичних, хімічних, біологічних та ветеринарних досліджень,
Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса», м. Харків, Україна,
Кафедра нормальної та патологічної морфології
Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна
Нінель Козакова, здобувач ступеня доктора філософії
ORCID ID: 0009-0000-6617-3228
Кафедра нормальної та патологічної морфології,
Державний біотехнологічний університет, м. Харків, Україна

Вступ. Червона ікра лососевих риб є специфічним харчовим продуктом тваринного походження, який може виступати об'єктом судово-експертного дослідження у кримінальних провадженнях, цивільних, господарських та адміністративних справах, пов'язаних із її незаконним обігом, фальсифікацією, невідповідністю нормативним вимогам, порушенням технології виробництва та умов зберігання, використанням сировини неналежної якості, недостовірним маркуванням, встановленням видового походження та компонентного складу продукції, виявленням ознак її псування, визначенням якості, безпечності, придатності або непридатності до споживання людиною [1–3].

Специфіка червоної ікри лососевих риб як об'єкта судової експертизи зумовлена її біологічним походженням, видовою належністю, особливостями морфологічної будови, багатокомпонентністю хімічного складу, мінливістю фізико-хімічних, біохімічних та мікробіологічних показників під впливом технологічної обробки, транспортування і зберігання. Водночас окремі властивості цього продукту можуть бути навмисно змінені шляхом додавання сторонніх компонентів, використання барвників, заміни натуральної ікри імітованою продукцією або змішування ікри різного походження. Зазначені обставини визначають необхідність застосування комплексу спеціальних знань і науково обґрунтованих методів дослідження для встановлення фактичних даних, що мають значення для судового провадження.

Однією з фундаментальних і водночас дискусійних теоретико-методологічних категорій судової експертології є предмет судової експертизи, визначення якого має принципове значення для встановлення меж експертного пізнання, конкретизації експертних завдань, окреслення кола досліджуваних

об'єктів, вибору відповідних методів дослідження та формування науково обґрунтованого експертного висновку [4].

Предмет судової експертизи нерозривно пов'язаний із її об'єктами, які виступають носіями інформації про факти та обставини, що підлягають встановленню із застосуванням спеціальних знань. Водночас характер і властивості об'єктів зумовлюють вибір методів дослідження, а зміст поставлених експертних завдань визначає спрямованість і межі їх застосування [5]. Отже, предмет, об'єкти, завдання та методи судової експертизи перебувають у взаємозв'язку й утворюють єдину теоретико-методологічну основу судово-експертного дослідження.

Особливого значення зазначені положення набувають під час дослідження червоної ікри лососевих риб, оскільки встановлення її натуральності, видового походження, компонентного складу, якісного стану, безпечності, відповідності нормативним вимогам і заявленим характеристикам потребує застосування різних методів дослідження та інтеграції отриманих результатів. При цьому один і той самий матеріальний об'єкт може містити різнорідну діагностичну інформацію, необхідну для вирішення кількох взаємопов'язаних експертних завдань [6].

Незважаючи на наявність наукових досліджень і методів визначення якості, безпечності, автентичності та видового походження ікри риб, питання системного визначення предмета, класифікації об'єктів і впорядкування методів її судово-експертного дослідження потребують подальшого теоретичного та методологічного опрацювання. Тому наукове обґрунтування предмета, об'єктів і методів судової експертизи цього харчового продукту становить актуальне завдання сучасної судової експертології та має безпосереднє практичне значення для діяльності судових експертів.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та сформулювати поняття предмета й об'єктів судової експертизи червоної ікри лососевих риб, розробити класифікацію її об'єктів, систематизувати методи судово-експертного дослідження відповідно до їх функціонального призначення та запропонувати методологічну модель комплексного встановлення фактичних даних щодо видового походження, натуральності, компонентного складу, властивостей, якісного стану, безпечності й відповідності цього харчового продукту нормативним вимогам і заявленим характеристикам.

Результати дослідження. Однією з основоположних теоретико-методологічних категорій судової експертології є предмет судової експертизи, який визначає зміст і спрямованість експертного пізнання, окреслює межі застосування спеціальних знань, конкретизує коло фактичних даних, що можуть бути встановлені судовим експертом, а також зумовлює характер експертних завдань, вибір об'єктів і відповідних методів дослідження.

Запропоновано авторське визначення поняття *«предмет судової експертизи ікри риб»* якої полягає у тому, що це: фактичні дані щодо її біологічного та видового походження, компонентного складу, властивостей, якісного стану,

безпечності, відповідності нормативним вимогам і заявленим характеристикам, наявності ознак фальсифікації, а також характеру, причин і механізмів змін продукту, що встановлюються судовим експертом шляхом дослідження відповідних об'єктів із застосуванням спеціальних знань.

Практичне значення запропонованого визначення предмета судової експертизи червоної ікри лососевих риб полягає в можливості:

– систематизувати типові експертні завдання та сформулювати питання, які можуть бути поставлені на вирішення судовому експерту під час дослідження червоної ікри лососевих риб;

– конкретизувати коло фактичних даних, що можуть бути встановлені із застосуванням спеціальних знань, і визначити межі компетенції судового експерта;

– встановити взаємозв'язок між предметом експертизи, її матеріальними та матеріалізованими об'єктами, експертними завданнями й методами дослідження;

– обґрунтувати необхідність застосування комплексу методів для вирішення взаємопов'язаних експертних завдань, зокрема щодо натуральності, видового походження, компонентного складу, якості, безпечності та відповідності продукції нормативним вимогам;

– визначити передумови призначення комплексних судових експертиз із залученням спеціальних знань у галузях біології тварин, молекулярної генетики, хімії, мікробіології, гігієни харчових продуктів і судового товарознавства;

– сформувати наукове підґрунтя для розроблення, удосконалення та апробації методик судово-експертного дослідження харчових продуктів тваринного походження;

– обґрунтувати доцільність доповнення науково-методичних рекомендацій щодо підготовки та призначення судових експертиз положеннями про типові завдання й питання, які можуть вирішуватися під час дослідження ікри риб;

– сприяти уніфікації підходів до організації та проведення судово-експертних досліджень червоної ікри лососевих риб, оцінювання отриманих результатів і формування експертних висновків.

– розробити методики і окремі методи судової експертизи харчових продуктів для дослідження властивостей специфічних її матеріальних об'єктів для отримання інформації, що міститься в них з метою розв'язання типових експертних завдань. Наприклад, в Національному науковому центрі «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса» в рамках виконання науково-дослідної роботи нами розробляється: «Методика комплексного судово-експертного дослідження харчових продуктів тваринного походження з метою визначення їх якості, безпечності та відповідності нормативним вимогам» (номер державної реєстрації: 0124U000938).

Таким чином, предмет судової експертизи червоної ікри лососевих риб доцільно розглядати не як сукупність окремих лабораторних показників, а як систему фактичних даних, що встановлюються шляхом застосування

спеціальних знань для вирішення конкретних експертних завдань. Запропонований підхід забезпечує взаємозв'язок теоретичних положень судової експертології з практикою дослідження ікри риб та створює методологічні передумови для подальшої систематизації об'єктів і методів відповідної судової експертизи.

Важливою теоретико-методологічною категорією судової експертології є об'єкт судової експертизи, який виступає носієм інформації про факти та обставини, що мають значення для судового провадження і підлягають встановленню із застосуванням спеціальних знань. Об'єкт судової експертизи перебуває в безпосередньому взаємозв'язку з її предметом, оскільки саме дослідження властивостей, ознак, станів та інформаційного змісту відповідних об'єктів забезпечує отримання фактичних даних, необхідних для вирішення поставлених експертних завдань.

На основі узагальнення теоретичних положень судової експертології та результатів власної судово-експертної практики авторами запропоновано розглядати об'єкти судової експертизи червоної ікри лососевих риб як матеріальні та матеріалізовані носії інформації, дослідження яких із застосуванням спеціальних знань дозволяє встановлювати фактичні дані щодо біологічного й видового походження, компонентного складу, властивостей, якісного стану, безпечності, відповідності нормативним вимогам і заявленим характеристикам, а також наявності ознак фальсифікації та змін продукту.

На думку авторів, об'єкти судової експертизи ікри риб з практичної точки зору доцільно класифікувати на матеріальні та матеріалізовані.

Матеріальними об'єктами можуть виступати:

- зразки червоної ікри, готова продукція, ікра в упаковці, ікра без упаковки, продукція, вилучена з місця події, порівняльні й контрольні зразки, упаковка, маркування, етикетка; змиви, залишки та інші матеріальні об'єкти, пов'язані з продукцією.

Матеріалізованими об'єктами є такі, що містять відомості, зафіксовані у матеріалах справи (провадження) та інших носіях інформації, зокрема, матеріалах, отриманих під час оперативно-розшукової чи слідчої діяльності (протоколи, схеми, фото-, кінодокументи), документи, надані судовому експерту для дослідження (декларація виробника, експлуатаційний дозвіл, супровідна документація тощо).

Ікру риб доцільно розглядати не лише як харчовий продукт тваринного походження, а як специфічний матеріальний об'єкт судово-експертного дослідження, комплекс властивостей якого може бути використаний для встановлення фактичних обставин правопорушення, що мають важливе доказове значення.

Наявність різних рівнів інформації, які можуть бути отримані під час застосування спеціальних методів дослідження червоної ікри лососевих риб (морфологічний, органолептичний, фізико-хімічний, мікробіологічний, молекулярно-генетичний, люмінесцентний, спектроскопічний тощо) є його

важливою особливістю як об'єкта судової експертизи та потребує інтеграції різних видів спеціальних знань.

Важливою особливістю судової експертизи червоної ікри лососевих риб є можливість одночасного використання матеріальних і матеріалізованих об'єктів для вирішення взаємопов'язаних експертних завдань. Наприклад, під час встановлення відповідності фактичного видового походження ікри відомостям у маркуванні безпосередньому дослідженню підлягає біологічний матеріал, тоді як інформація, зазначена на етикетці та в супровідній документації, використовується для порівняння з отриманими результатами.

Аналогічно під час дослідження причин зміни якісного стану ікри результати органолептичного, морфологічного, фізико-хімічного та мікробіологічного аналізів можуть зіставлятися з документально зафіксованими відомостями щодо умов її транспортування і зберігання. Такий підхід дозволяє не лише констатувати наявність певних змін продукту, а й за достатності встановлених ознак оцінювати можливі механізми їх виникнення.

У зв'язку з вище викладеним, під час судово-експертного дослідження червоної ікри лососевих риб необхідно дотримуватись вимог щодо максимального збереження об'єктів. Їх дозволяється пошкодити або витратити лише тією мірою, якою це необхідно для проведення дослідження, відповідно до п. 3 ч. 5 ст. 69 КПК; ч. 3, ст. 108 ЦПК, ст. 5 Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994 № 4038-XII; абз. 1 п. 4.11 розд. IV Інструкції 53/5, за наявності письмового дозволу суб'єкта призначення судової експертизи харчових продуктів.

Таким чином, запропонована класифікація об'єктів судової експертизи червоної ікри лососевих риб на матеріальні та матеріалізовані відображає різні форми існування експертно значущої інформації та створює методологічну основу для її комплексного дослідження. Встановлення інформаційних властивостей кожної групи об'єктів дозволяє конкретизувати зміст експертних завдань, визначати необхідні вихідні дані, обґрунтовувати вибір методів дослідження та забезпечувати належну інтерпретацію отриманих результатів.

Отже, об'єкти судової експертизи червоної ікри лососевих риб доцільно розглядати як взаємопов'язану систему матеріальних і матеріалізованих носіїв інформації, дослідження яких із застосуванням спеціальних знань забезпечує встановлення фактичних даних щодо походження, натуральності, складу, властивостей, якісного стану, безпечності та відповідності продукції заявленим характеристикам у межах компетенції судового експерта.

Методи судової експертизи червоної ікри лососевих риб становлять систему науково обґрунтованих способів і прийомів пізнання властивостей, ознак, станів та закономірних зв'язків досліджуваних об'єктів, застосування яких забезпечує встановлення фактичних даних, необхідних для вирішення поставлених експертних завдань.

Специфіка методів судової експертизи червоної ікри лососевих риб зумовлена особливостями її предмета й об'єктів, різноманітністю експертних

завдань, складністю біологічної структури продукту, багатокомпонентністю його хімічного складу, мінливістю властивостей під впливом технологічної обробки та зберігання, а також необхідністю встановлення ознак натуральності, видового походження, якості, безпечності й можливої фальсифікації.

На відміну від звичайного лабораторного контролю якості харчових продуктів, застосування методів у судово-експертній діяльності має специфічну процесуальну та пізнавальну спрямованість. Вибір методів визначається не лише природою досліджуваного продукту, а й змістом питань, поставлених перед судовим експертом, характером наданих матеріальних і матеріалізованих об'єктів, їхнім станом, достатністю вихідних даних та необхідністю забезпечення наукової обґрунтованості й перевірюваності отриманих результатів.

Відповідно до положень Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, вибір способів проведення експертизи, зокрема відповідних методик і методів дослідження, належить до компетенції судового експерта.

Спираючись на загальнотеоретичні положення судової експертології та результати власних досліджень ікри риб, авторами адаптовано класифікацію методів судово-експертного дослідження червоної ікри лососевих риб за ступенем їх загальності, пізнавальним призначенням та характером вирішуваних експертних завдань.

Першу групу становлять загальнофілософські та логічні методи пізнання**,** зокрема діалектичний метод, аналіз, синтез, індукція, дедукція, абстрагування, ідеалізація та системно-структурний підхід.

Діалектичний метод дозволяє розглядати червону ікру лососевих риб як біологічний об'єкт, властивості якого перебувають у постійній взаємодії та можуть змінюватися під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників. Зокрема, зміни морфологічної структури ікринок, фізико-хімічних показників і мікробіологічного стану продукту доцільно оцінювати з урахуванням взаємозв'язку між його початковими властивостями, технологічною обробкою та умовами зберігання.

Метод аналізу забезпечує виокремлення окремих ознак і властивостей ікри, тоді як синтез дозволяє об'єднати отримані результати в цілісну систему фактичних даних, необхідних для формування експертного висновку. Індукція використовується для формування узагальнень на основі встановлених окремих ознак, дедукція – для перевірки конкретних припущень на підставі загальних закономірностей, а системно-структурний підхід – для визначення взаємозв'язків між різними характеристиками досліджуваного продукту.

Другу групу становлять загальнопізнавальні методи, до яких належать спостереження, огляд, опис, порівняння, експеримент, моделювання, побудова та перевірка гіпотез, а також програмно-математичні методи опрацювання результатів.

Спостереження й огляд застосовуються під час первинного дослідження ікри, пакування, маркування та інших матеріальних об'єктів. Метод опису забезпечує документування встановлених ознак, зокрема зовнішнього вигляду, кольору, розмірів, форми, консистенції та стану ікринок.

Порівняльний метод має особливе значення для встановлення відповідності фактичних характеристик ікри нормативним, референтним або заявленим показникам. Він може застосовуватися під час зіставлення досліджуваних зразків із контрольними та порівняльними матеріалами, а також для оцінювання відмінностей між натуральною й імітованою продукцією.

Експериментальний метод передбачає проведення досліджень у контрольованих умовах із метою встановлення характеру змін певних показників або перевірки експертних припущень. Моделювання може використовуватися для відтворення окремих процесів, пов'язаних із технологічною обробкою, зберіганням чи зміною властивостей ікри, за умови забезпечення відповідності модельних умов обставинам, які підлягають дослідженню.

Програмно-математичні методи можуть застосовуватися для статистичного опрацювання результатів, порівняння кількісних показників, аналізу спектральних даних та оцінювання інформативності окремих діагностичних ознак.

Третю групу становлять інструментальні, лабораторні та допоміжно-технічні методи, спрямовані на безпосереднє дослідження морфологічних, фізичних, хімічних, біохімічних, мікробіологічних і молекулярно-генетичних властивостей червоної ікри лососевих риб. До цієї групи належать органолептичні, візуальні, морфологічні, мікроскопічні, фотографічні, фізико-хімічні, спектроскопічні, хроматографічні, рефрактометричні, люмінесцентні, мікробіологічні та молекулярно-генетичні методи.

Четверту групу становлять спеціальні методи та методики судово-експертного дослідження, що передбачають цілеспрямоване застосування окремих методів або їх комплексів для розв'язання конкретних експертних завдань.

На відміну від окремого лабораторного методу, спеціальна методика визначає науково обґрунтовану послідовність дослідницьких операцій, умови їх проведення, способи фіксації й оцінювання отриманих результатів, а також критерії формулювання проміжних і підсумкових висновків.

У межах виконання науково-дослідної роботи «Методика комплексного судово-експертного дослідження харчових продуктів тваринного походження з метою визначення їх якості, безпечності та відповідності нормативним вимогам» (номер державної реєстрації 0124U000938) авторами здійснюється опрацювання науково-методичних підходів до вирішення відповідних експертних завдань.

У попередніх авторських дослідженнях розглянуто можливості застосування FTIR-спектроскопії для виявлення ознак фальсифікації ікри лососевих риб, мікроскопічних і хімічних методів виявлення домішок крохмалю,

методів дослідження желатину, тонкошарової хроматографії для виявлення синтетичних барвників, рефрактометричного та люмінесцентного аналізів, а також підходів до систематизації експертних завдань і формулювання питань, які вирішуються під час дослідження ікри риб.

Зазначені напрями створюють передумови для розроблення комплексної методики судово-експертного дослідження червоної ікри лососевих риб, у межах якої вибір конкретних методів залежатиме від змісту поставлених перед експертом питань, особливостей досліджуваних об'єктів і діагностичних можливостей цих методів.

Важливим методологічним положенням є те, що жоден окремий метод не є універсальним засобом розв'язання всього комплексу експертних завдань, які виникають під час дослідження червоної ікри лососевих риб. Кожен метод дає змогу отримати певну категорію фактичних даних, діагностичне значення яких визначається їхньою специфічністю, достовірністю, відтворюваністю та взаємозв'язком з іншими встановленими ознаками.

Отже, вибір методів судової експертизи червоної ікри лососевих риб має ґрунтуватися на принципах наукової обґрунтованості, відповідності поставленому експертному завданню, достатності й взаємодоповнюваності застосовуваних методів, а також відтворюваності та перевірюваності отриманих результатів.

Особливого значення набуває послідовність застосування методів із різним ступенем впливу на досліджуваний об'єкт. За можливості дослідження доцільно розпочинати з неруйнівних методів, зокрема візуального огляду, фотографування та окремих способів інструментального аналізу, після чого переходити до методів, які потребують відбирання, часткового витрачання або руйнування зразка. Такий підхід сприяє максимальному збереженню об'єкта, забезпечує можливість проведення додаткових досліджень і має істотне значення для дотримання процесуальних вимог судово-експертної діяльності.

Таким чином, система методів судової експертизи червоної ікри лососевих риб становить ієрархічно організовану сукупність загальнофілософських, логічних, загальнопізнавальних, окремих лабораторно-інструментальних і спеціальних методів та методик, застосування яких забезпечує встановлення фактичних даних щодо походження, натуральності, складу, властивостей, якісного стану, безпечності та відповідності досліджуваного продукту нормативним вимогам і заявленим характеристикам.

Науково обґрунтований вибір і комплексне застосування зазначених методів створюють методологічну основу для об'єктивного вирішення експертних завдань та формування достовірних, аргументованих і перевірюваних висновків судових експертів.

Четверту групу становлять спеціальні методи та методики судово-експертного дослідження, які передбачають цілеспрямоване застосування окремих методів або їх комплексів для вирішення конкретних експертних завдань.

На відміну від окремого лабораторного методу, спеціальна методика визначає науково обґрунтовану послідовність дослідницьких операцій, умови їх виконання, способи фіксації та оцінювання результатів, критерії формування проміжних і підсумкових висновків. До таких напрямів належать методики встановлення натуральності червоної ікри, виявлення окремих сторонніх компонентів, визначення видового походження, дослідження якісного стану, встановлення відповідності фактичного складу продукції заявленому, а також комплексного оцінювання результатів досліджень, отриманих із застосуванням різних методів.

У межах виконання науково-дослідної роботи «Методика комплексного судово-експертного дослідження харчових продуктів тваринного походження з метою визначення їх якості, безпечності та відповідності нормативним вимогам» (номер державної реєстрації 0124U000938) авторами здійснюється опрацювання науково-методичних підходів до вирішення відповідних експертних завдань.

У попередніх авторських дослідженнях розглянуто можливості застосування FTIR-спектроскопії для виявлення ознак фальсифікації ікри лососевих риб, мікроскопічних і хімічних методів виявлення домішок крохмалю, методів дослідження желатину, тонкошарової хроматографії для виявлення синтетичних барвників, рефрактометричного та люмінесцентного аналізів, а також підходів до систематизації експертних завдань і формулювання питань, які вирішуються під час дослідження ікри риб.

Зазначені напрями створюють передумови для розроблення комплексної методики судово-експертного дослідження червоної ікри лососевих риб, у межах якої вибір окремих методів визначатиметься змістом поставлених експертних питань, характером досліджуваних об’єктів та діагностичними можливостями відповідних методів.

Важливим методологічним положенням є те, що жоден окремий метод не може вважатися універсальним для вирішення всієї сукупності експертних завдань, які виникають під час дослідження червоної ікри лососевих риб. Кожен метод забезпечує отримання певної категорії фактичних даних, діагностичне значення яких визначається їхньою специфічністю, достовірністю, відтворюваністю та взаємозв’язком з іншими встановленими ознаками. Зокрема, морфологічне дослідження може виявити характерні структурні ознаки натуральної або імітованої ікри, але не завжди дозволяє достовірно встановити вид риби. FTIR-спектроскопія може виявляти відмінності спектральних характеристик продукту, проте для встановлення конкретного компонента або способу фальсифікації можуть бути необхідними додаткові дослідження. Молекулярно-генетичний аналіз здатний забезпечити встановлення видового походження, однак сам по собі не характеризує якісний стан або безпечність продукту.

Отже, вибір методів судової експертизи червоної ікри лососевих риб повинен ґрунтуватися на принципах наукової обґрунтованості, відповідності експертному завданню, достатності, взаємодоповнюваності, відтворюваності та перевірюваності отриманих результатів.

Особливе значення має послідовність застосування методів, які різняться за ступенем впливу на досліджуваний об'єкт. За можливості дослідження варто починати з неруйнівних методів, зокрема візуального огляду, фотографування та окремих методів інструментального аналізу, і лише потім переходити до методів, що передбачають відбір, часткове витрачання або руйнування зразка. Такий підхід дає змогу максимально зберегти об'єкт, забезпечує можливість проведення додаткових досліджень і сприяє дотриманню процесуальних вимог судово-експертної діяльності.

Таким чином, система методів судової експертизи червоної ікри лососевих риб становить ієрархічно організовану сукупність загальнофілософських, логічних, загальнопізнавальних, окремих лабораторно-інструментальних і спеціальних методів та методик, застосування яких забезпечує встановлення фактичних даних щодо походження, натуральності, складу, властивостей, якісного стану, безпечності та відповідності досліджуваного продукту нормативним вимогам і заявленим характеристикам.

Науково обґрунтований вибір і комплексне застосування зазначених методів створюють методологічну основу для об'єктивного вирішення експертних завдань та формування достовірних, аргументованих і перевірюваних висновків судових експертів.

Методологічною моделлю судово-експертного дослідження червоної ікри лососевих риб є така:

- ідентифікація об'єкта;
- оцінка його стану та репрезентативності;
- первинне візуальне й морфологічне дослідження;
- вибір методів;
- встановлення фактичного складу та властивостей;
- видова/біологічна ідентифікація;
- порівняння із заявленими та референтними характеристиками;
- інтегральна оцінка результатів;
- формування експертного висновку з визначенням його меж та обмежень.

На думку авторів, запропонована модель найбільш повно відповідає природі червоної ікри як складного багатокомпонентного об'єкта судової експертизи та створює методологічну основу для об'єктивного встановлення її біологічної належності, видового походження, фактичного складу, якісного стану, відповідності заявленим характеристикам і наявності об'єктивних ознак можливої імітації, заміни

Таким чином, питання судової експертизи червоної ікри лососевих риб є актуальним, вони мають як теоретичне, так і практичне значення, зокрема під час розслідування правопорушень щодо:

- умисного введення в обіг на ринку України (випуск на ринок України) небезпечної продукції (стаття 227 КК);
- шахрайства (ст. 190 КК);

• за виробництва, заготівлі, реалізації продукції, що містить хімічні препарати понад гранично допустимі рівні концентрації (ст. 42[1] КУпАП);

• введення в обіг або реалізація продукції, яка не відповідає вимогам стандартів (ст. 167 КУпАП);

• порушення законодавства про захист прав споживачів (ст. 156[1] КУпАП).

Висновки

1. Теоретично обґрунтовано та сформульовано авторське визначення предмета судової експертизи червоної ікри лососевих риб як сукупності фактичних даних та обставин справи (провадження), що стосуються її біологічного й видового походження, компонентного складу, властивостей, якості, безпечності, відповідності нормативним вимогам і заявленим характеристикам, наявності ознак фальсифікації, а також характеру, причин і механізмів змін продукту. Зазначені дані та обставини встановлюються судовим експертом на основі спеціальних знань шляхом дослідження відповідних об’єктів із застосуванням науково обґрунтованих методів. Конкретизація предмета експертизи дає змогу визначити межі експертного пізнання, систематизувати типові експертні завдання та розмежувати напрями встановлення фактичних даних.

2. Запропоновано класифікацію об’єктів судової експертизи червоної ікри лососевих риб із поділом на матеріальні та матеріалізовані. До матеріальних об’єктів віднесено ікру та її зразки, пакування, маркування, залишки продукту й інші речові носії інформації. Матеріалізовані об’єкти охоплюють документи, протоколи, фотоматеріали, результати попередніх досліджень та інші носії зафіксованих відомостей, важливих для вирішення експертних завдань. Обґрунтовано, що комплексне дослідження цих об’єктів дає змогу встановити взаємопов’язані фактичні дані про походження, склад, властивості, якісний стан продукції та її відповідність заявленим характеристикам.

3. Систематизовано методи судової експертизи червоної ікри лососевих риб за чотирма групами: загальнофілософські та логічні, загальнопізнавальні, окремі лабораторно-інструментальні, а також спеціальні методи й методики судово-експертного дослідження. Визначено їхнє пізнавальне значення, діагностичні можливості та зв’язок із конкретними експертними завданнями. Обґрунтовано необхідність комплексного застосування цих методів, оскільки жоден із них окремо не дає змоги встановити всю сукупність фактичних даних щодо натуральності, видового походження, складу, якості та безпечності червоної ікри лососевих риб.

4. Запропоновано структурно-логічну методологічну модель судово-експертного дослідження червоної ікри лососевих риб, яка охоплює аналіз експертних завдань і матеріалів, ідентифікацію об’єктів, оцінювання їхнього стану та репрезентативності, первинне морфологічне дослідження, вибір методів, встановлення складу й властивостей продукту, визначення його біологічного та видового походження, порівняння отриманих результатів із нормативними й заявленими характеристиками, інтегральне оцінювання

встановлених ознак і формування експертного висновку. Запропонована модель забезпечує системний взаємозв'язок між предметом, об'єктами, методами та результатами експертизи, передбачає можливість уточнення послідовності досліджень і врахування обмежень застосованих методів.

5. Визначено теоретичне та практичне значення запропонованих положень для розвитку методологічних засад судової експертизи харчових продуктів тваринного походження. Їх використання може сприяти вдосконаленню системи типових експертних завдань, обґрунтуванню вибору методів дослідження, розробленню спеціальних експертних методик, уніфікації підходів до оцінювання результатів і формування науково обґрунтованих, об'єктивних та перевірюваних висновків судових експертів.

Список використаних джерел

1. Korol-Bezpala, L., Bezpalyi, I., Bondarenko, L., Korol, A., & Narizhnyy, S.. Assessment of quality and safety of red caviar of salmon fish. Scientific Messenger of LNU of Veterinary Medicine and Biotechnologies. Series: Food Technologies. 2024. 26(101). Pp. 97–102. https://doi.org/10.32718/nvlvet-f10115
2. Jiang, C.-Y., Cai, W.-Q., Shang, S., Miao, X.-Q., Dong, X.-P., Zhou, D.-Y., & Jiang, P.-F. Comparative analysis of the flavor profile and microbial diversity of high white salmon (Coregonus peled) caviar at different storage temperatures. LWT. 2022. 169, Article 114068. https://doi.org/10.1016/j.lwt.2022.114068
3. Zhang, X., Tinacci, L., Xie, S., Wang, J., Ying, X., Wen, J., & Armani, A. Caviar products sold on Chinese Business to Customer (B2C) online platforms: Labelling assessment supported by molecular identification. Food Control. 2022. 131, Article 108370. https://doi.org/10.1016/j.foodcont.2021.108370
4. Bukalova N., Prilipko T., Bogatko N., Rusnak L. The current state of forensic commodity and forensic veterinary examination of food products. Modern engineering and innovative technologies. 2024. Iss. №31, Part 1. P. 46–54. http://rep.btsau.edu.ua/handle/BNAU/11963
5. Яценко І. В., Козакова Н. О. Система експертних завдань під час дослідження червоної ікри лососевих риб. Collection of Scientific Papers with the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference «Global Trends in Science: Research, Innovation and Development» (October 12-14, 2026, Varna, Bulgaria). Varna, 2026. Pp. 381–388. https://www.eoss-conf.com/wp-content/uploads/2026/10/Varna_Bulgaria_12.10.26.pdf
6. Яценко І. В., Козакова Н. О. Експертні питання під час дослідження червоної ікри лососевих риб: система, критерії та правила формулювання. *Актуальні питання судової експертизи і криміналістики:* зб. мат-лів Міжнар. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті видатн. вчен., д-ра юрид. наук, засл. юриста України, проф. Владислава Федоренка («Федоренківські читання») (Харків, 15.10.2026). – Харків: ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2026. С. 573–576. https://dspace.nncise.org.ua/items/866dadbc-dce2-4a99-a69d-d312e74f4063

Section: Medicine

Зв'язок використання цифрових пристроїв перед сном із якістю сну та психоемоційним станом підлітків

Дурда Ангеліна Михайлівна, здобувачка вищої освіти медичного факультету
Ужгородський Університет, Україна
Науковий керівник:
Бойсак Ірина Михайлівна, PhD, асистент
Кафедри педіатрії з дитячими інфекційними хворобами
Ужгородський Університет, Україна

АНОТАЦІЯ

Використання цифрових пристроїв у вечірній час стало звичною частиною життя підлітків. Водночас така поведінка може бути пов'язана з пізнішим засинанням, скороченням тривалості сну, нічними пробудженнями та змінами денного самопочуття. Характер цього зв'язку залежить не лише від загального часу перед екраном, а й від виду цифрової активності, часу її використання та індивідуальних особливостей підлітка.

Мета роботи: узагальнити сучасні наукові дані щодо взаємозв'язку використання цифрових пристроїв перед сном із якістю сну та психоемоційним станом підлітків.

Матеріали та методи дослідження: наукові публікації за 2021–2025 роки, знайдені в міжнародних наукових базах даних PubMed та інших джерелах наукової літератури. Використано методи бібліографічного пошуку, аналізу, порівняння та узагальнення результатів досліджень. Робота має оглядовий характер і не передбачає збору власних клінічних або анкетних даних.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

Вплив цифрових пристроїв на сон у підлітковому віці

Сон критично важливий для фізичного, розумового та емоційного здоров'я підлітків. Від того, наскільки добре вони виспалися, залежить їхня увага, здатність навчатися, пам'ять та вміння контролювати емоції. У підлітковому віці через природні зміни біоритмів діти й так схильні засинати пізніше, а ранні уроки в школі лише погіршують ситуацію. На цьому фоні вечірнє використання смартфонів чи комп'ютерів стає ще одним фактором, на який, зрештою, можна вплинути (Lund et al., 2021; Silva et al., 2022).

Систематичний огляд Silva et al. (2022), що охопив 23 дослідження підлітків віком від 10 до 19 років, підтвердив зв'язок між екранами та проблемами зі сном: меншою тривалістю відпочинку, гіршою якістю сну, складнішими засинаннями, нічними пробудженнями та сонливістю вдень. Проте варто зауважити, що якість самих первинних досліджень була різною: деякі з них мали низьку точність, а

інші — помірну. Це означає, що ми не можемо стверджувати про прямий причинно-наслідковий зв'язок на всі 100%.

Схожі висновки зробила команда Lund et al. (2021), досліджуючи дітей та підлітків у західних країнах. Проте через те, що в різних роботах по-різному визначали екранний час та способи оцінки сну, їх важко порівнювати напряму. Тому для профілактики важливо дивитися не лише на те, скільки часу дитина проводить у гаджетах, а й на те, що саме вона дивиться та чи не заважає це сну вночі.

Чому так відбувається? Тут працює кілька механізмів. По-перше, гаджети просто забирають час, який мав бути відведений на відпочинок. По-друге, соцмережі, ігри та емоційний контент тримають мозок у напрузі, заважаючи розслабитися. По-третє, світло від екранів може впливати на внутрішні біологічні ритми. Кожен фактор діє по-своєму, залежно від того, як саме підліток користується пристроєм (Lund et al., 2021; Fiore et al., 2025).

Метааналіз Pagano et al. (2023), що охопив понад 116 тисяч підлітків, показав, що вплив залежить від типу медіа. Наприклад, традиційні медіа та соцмережі мають різний ступінь впливу на сон. Це підтверджує, що не всі цифрові розваги однаково шкідливі.

Дослідження Brautsch et al. (2023) також вказує на те, що використання медіа ввечері або вночі погіршує якість сну. Проте оскільки в їхньому дослідженні брали участь і молоді люди до 25 років, ці дані варто застосовувати до підлітків з певною обережністю.

Вечірнє користування соціальними мережами: поведінкові та соціальні чинники

Важливо розуміти, що смартфон перед сном це не завжди просто звичка. Для підлітка соцмережі — це спосіб бути зі своїми, залишатися в курсі подій та підтримувати зв'язок. У якісному систематичному огляді MacKenzie et al. (2022), який включав 14 досліджень і 967 учасників, виокремлено соціальні мотиви, звичне використання смартфона та усвідомлення проблеми. Серед описаних явищ були очікування швидкої відповіді, побоювання пропустити важливу подію та відчуття обов'язку залишатися доступним для спілкування.

Це дуже важливий момент для батьків та лікарів. Просто заборонити гаджети — малоефективно, бо це суперечить соціальним потребам дитини. Краще працює компроміс: домовитися про час, коли онлайн-активність припиняється, вимкнути зайві сповіщення вночі та створити спокійний ритуал перед сном.

Психоемоційний стан підлітків і взаємозв'язок зі сном

Поганий сон зазвичай веде до втоми, дратівливості та проблем із концентрацією. Проте зв'язок між гаджетами та емоційним станом набагато складніший. На нього впливає все: від типу спілкування в мережі до загального рівня стресу в школі.

Дослідження Dibben et al. (2023) показують, що тут може бути замкнене коло: цифрова активність заважає спати, поганий сон псує настрій, а емоційні

проблеми змушують підлітка ще більше шукати розради в гаджетах вночі. Тому не можна сказати, що гаджети — це єдина причина психічних розладів, це лише один із факторів.

Огляд Fiore et al. (2025) узагальнив сім систематичних оглядів, що охоплювали 127 первинних досліджень із загальною кількістю 867 003 учасники. У ньому описано несприятливі асоціації цифрової активності з тривалістю та якістю сну, а також із відкладанням часу засинання. Виразніші зв'язки спостерігалися для смартфонів, комп'ютерів, інтернету й соціальних мереж, тоді як зв'язок із переглядом телебачення був слабшим. Водночас неоднорідність методів і поширене використання самооцінювання обмежують інтерпретацію результатів. Оскільки цей огляд зосереджувався передусім на параметрах сну, його дані не можна трактувати як самостійний доказ прямого впливу цифрових пристроїв на психічне здоров'я.

Загалом, сон можна вважати містком між вечірнім використанням гаджетів та тим, як підліток почуватиметься наступного дня.

Профілактика порушень сну, пов'язаних із цифровими пристроями

Профілактичний підхід доцільно спрямовувати не лише на зменшення загального екранного часу, а й на формування регулярного режиму сну. До практичних заходів належать стабільний час засинання та пробудження, завершення активного користування пристроями перед сном, вимкнення необов'язкових нічних сповіщень і розміщення смартфона на відстані від ліжка. Ці заходи спрямовані на зменшення відкладання засинання та переривань нічного відпочинку, проте їхня ефективність залежить від індивідуальних обставин.

Оскільки соцмережі важливі для спілкування, варто залучати самих підлітків до обговорення цих правил. Важливо пояснювати їм, як вечірні переписки впливають на їхній стан зранку. Якщо ж проблеми зі сном чи настроєм стають тривалими та заважають життю, одних лише порад щодо цифрової гігієни буде замало — тоді вже варто звернутися до лікаря.

ВИСНОВКИ

Аналіз семи наукових публікацій 2021–2025 років свідчить про загальну тенденцію до несприятливого зв'язку між окремими формами цифрової активності та показниками сну в підлітків. Найбільш значущими для оцінювання є час використання пристроїв, відкладання засинання, проблемне користування соціальними мережами та нічні переривання відпочинку. Результати метааналізу Pagano et al. (2023) демонструють, що сила асоціацій відрізняється залежно від виду цифрової активності, тому загальна тривалість екранного часу не повністю характеризує можливий зв'язок зі сном.

Порушення сну можуть супроводжуватися втомою, дратівливістю та труднощами концентрації, однак взаємозв'язок цифрової активності й психоемоційного стану є багатофакторним і потенційно двоспрямованим. Неоднорідність методів, використання самооцінювання та можливий вплив супутніх чинників обмежують висновки щодо причинності. Практично

обґрунтованим напрямом профілактики є поєднання регулярного режиму сну, обмеження активного користування пристроями перед сном, контролю нічних сповіщень і підтримки саморегуляції підлітків. Подальші дослідження мають поєднувати об'єктивні показники цифрової поведінки та сну зі стандартизованою оцінкою психоемоційних результатів.

Список використаних джерел

1. Brautsch, L. A. S., Lund, L., Andersen, M. M., Jennum, P. J., Folker, A. P., & Andersen, S. (2023). Digital media use and sleep in late adolescence and young adulthood: A systematic review. Sleep Medicine Reviews, 68, Article 101742. https://doi.org/10.1016/j.smrv.2022.101742
2. Dibben, G. O., Martin, A., Shore, C. B., Johnstone, A., McMellon, C., Palmer, V., Pugmire, J., Riddell, J., Skivington, K., Wells, V., McDaid, L., & Simpson, S. A. (2023). Adolescents 'interactive electronic device use, sleep and mental health: A systematic review of prospective studies. Journal of Sleep Research, 32(5), e13899. https://doi.org/10.1111/jsr.13899
3. Fiore, M., Arena, D., Crisafi, V., Grieco, V., Palella, M., Timperanza, C., Conti, A., Cuffari, G., & Ferrante, M. (2025). Digital devices use and sleep in adolescents: An umbrella review. International Journal of Environmental Research and Public Health, 22(10), Article 1517. https://doi.org/10.3390/ijerph22101517
4. Lund, L., Sølvhøj, I. N., Danielsen, D., & Andersen, S. (2021). Electronic media use and sleep in children and adolescents in western countries: A systematic review. BMC Public Health, 21, Article 1598. https://doi.org/10.1186/s12889-021-11640-9
5. MacKenzie, M. D., Scott, H., Reid, K., & Gardani, M. (2022). Adolescent perspectives of bedtime social media use: A qualitative systematic review and thematic synthesis. Sleep Medicine Reviews, 63, Article 101626. https://doi.org/10.1016/j.smrv.2022.101626
6. Pagano, M., Bacaro, V., & Crocetti, E. (2023). "Using digital media or sleeping … that is the question": A meta-analysis on digital media use and unhealthy sleep in adolescence. Computers in Human Behavior, 146, Article 107813. https://doi.org/10.1016/j.chb.2023.107813
7. Silva, S. S., da Silveira, M. A. C., de Almeida, H. C. R., do Nascimento, M. C. P., dos Santos, M. A. M., & Heimer, M. V. (2022). Use of digital screens by adolescents and association on sleep quality: A systematic review. Cadernos de Saúde Pública, 38(10), Article e00300721. https://doi.org/10.1590/0102-311XEN300721

Перинервальна інвазія при плоскоклітинному раку шкіри як предиктор несприятливого прогнозу: сучасні підходи до оцінювання ризику

Синетар Ірина Іванівна, студентка, магістерський рівень вищої освіти
Медичний факультет
Ужгородський університет, Україна
Павук Федір Миколайович, доктор філософії, доцент
Кафедри онкології
Ужгородський університет, Україна

Вступ. Плоскоклітинний рак шкіри (ПРШ) є злоякісним новоутворенням епідермальних кератиноцитів і займає одне з провідних місць серед меланомних пухлин шкірного покриву. Основними чинниками його виникнення є тривала інсоляція ультрафіолетом, вік, імунодефіцитні стани та хронічна травматизація шкіри. Якщо виявити хворобу вчасно і забезпечити належне лікування, більшість локалізованих форм ПРШ мають сприятливий перебіг. Проте деякі пухлини мають високий потенціал до місцево-деструктивного росту, рецидивів і метастазування [1,2,3].

Одним із ключових гістопатологічних маркерів агресивного перебігу є перинервальна інвазія (ПНІ) – це коли пухлинні клітини знаходяться всередині оболонок периферичного нерва або безпосередньо навколо нього. Виявлення ПНІ свідчить про здатність пухлини поширюватися вздовж нервових структур. Це чітко корелює зі зростанням ризику локальних рецидивів, метастазування у регіонарні лімфатичні вузли та вищими показниками смертності від цього захворювання [4,5,6].Втім, практична та прогностична цінність ПНІ набагато ширша, ніж просто факт її наявності. Для точного оцінювання онкологічного ризику вирішальне значення мають такі параметри, як діаметр ураженого нерва, глибина й анатомічна поширеність процесу, кількість залучених волокон, наявність клінічних неврологічних симптомів, а також дані магнітно-резонансної томографії (МРТ) [4,6,10]. Правильна оцінка цих характеристик критично важлива для підбору персоналізованої тактики лікування та визначення того, чи потрібна пацієнту ад'ювантна променева терапія.

Мета роботи. Систематизувати актуальні наукові дані про прогностичну роль перинервальної інвазії при плоскоклітинному раку шкіри, а також окреслити провідні гістопатологічні, клінічні та радіологічні критерії для оцінки ризику несприятливого перебігу хвороби.

Матеріали та методи дослідження. Було проведено огляд наукової літератури щодо прогностичної цінності та діагностичних критеріїв ПНІ при ПРШ. Основну увагу приділено патоморфологічним характеристикам, можливостям візуалізації та їхньому впливу на вибір лікування. Пошук публікацій здійснювався в базі PubMed та на інших наукових платформах за

англомовними термінами: cutaneous squamous carcinoma, perineural invasion, prognostic factors, nerve caliber, recurrence, metastasis, magnetic resonance imaging. Ми розглядали роботи за 2021-2026 роки, включаючи оригінальні дослідження, систематичні огляди, метааналізи та актуальні міжнародні клінічні рекомендації.

Основна частина. Периневральна інвазія – це складний процес, де пухлинні клітини взаємодіють із нервовим мікрооточенням (шваннівськими клітинами, стромою та сигнальними молекулами), що допомагає їм мігрувати та інфільтруватися. Хоча цей процес зрозумілий, конкретні молекулярні механізми поширення ПРШ все ще потребують остаточного з'ясування [7]. У клінічній практиці важливо розрізняти мікроскопічну ПНІ, яку бачать лише під мікроскопом, та клінічно маніфестоване поширення, що супроводжується болем, онімінням, парестезіями або порушеннями рухів. Ці стани не виключають один одного: мікроскопічна інвазія може довго тривати без симптомів, тоді як клінічні прояви зазвичай вказують на залучення великих нервових стовбурів [4,7].

Особливо небезпечним є ураження нервів на голові та шиї, де пухлина може поширюватися вздовж розгалужень трійчастого або лицевого нервів. Це загрожує стійким неврологічним дефіцитом і дуже ускладнює повне видалення пухлини [4,8]. Тому ПНІ не варто розглядати як окрему знахідку; її треба оцінювати в комплексі з іншими ознаками агресивності: розміром новоутворення, глибиною інвазії, ступенем диференціювання, локалізацією, станом країв резекції та імунним статусом пацієнта [1,2,8].Традиційний підхід «є інвазія чи немає» є занадто спрощеним, бо він не враховує різницю між ураженням маленької нервової гілочки та поширенням у великих нервах [6,7]. Згідно з 8-м виданням системи AJCC (American Joint Committee on Cancer), прогностично значущою вважається ПНІ, якщо діаметр нерва становить 0,1 мм або більше, або якщо вона розташована глибше дерми. Хоча це допомагає виділити групу ризику, поріг у 0,1 мм не є універсальним і залежить від інших факторів [6,7]. Якщо пухлинні клітини знаходяться в нервах підшкірної клітковини чи глибоких фасцій, це свідчить про високу інфільтративну здатність, тому при аналізі важливо чітко фіксувати анатомічний рівень ураження [6,9]. Сучасні дослідження привертають увагу до феномену множинної ПНІ. Наприклад, у роботі Massey та співавторів (2023) було показано, що залучення п'яти або більше окремих нервів є незалежним предиктором поганого прогнозу і навіть точнішим маркером, ніж просто діаметр нерва [10]. Це підтверджує й огляд Crüts та колег (2025): ураження нервів діаметром ≥0,1 мм глибше дерми корелює з погіршенням виживаності, а ураження принаймні трьох нервів суттєво підвищує ризик рецидиву [6]. Проте ці цифри отримані на конкретних групах пацієнтів і потребують подальшої перевірки.

Клінічний огляд пацієнта має включати пошук неврологічних симптомів, особливо якщо пухлина на голові чи шиї, є рецидивною або якщо у пацієнта знижений імунітет [2,4]. Важливо розрізняти мікроскопічну ПНІ та те, що видно клінічно або на знімках. Основним методом візуалізації є МРТ, яка чудово показує м'які тканини та поширення процесу до основи черепа, тоді як КТ краще підходить для оцінки стану кісток [11]. За даними огляду Libson та співавторів

(2024), чутливість МРТ у виявленні мікроскопічного поширення сягає 94,9% [11]. Проте пам'ятайте: негативний результат МРТ не гарантує відсутності мікроскопічної ПНІ, тому всі дані треба розглядати комплексно [4,11]. Сучасні системи стадіювання (як AJCC чи BWH) враховують параметри ПНІ для визначення ризику. Наприклад, у системі BWH (Brigham and Women's Hospital) ураження нерва діаметром ≥0,1 мм вважається ознакою високого ризику [4,6]. Головним методом лікування залишається хірургічне видалення з чистими краями, а для випадків високого ризику часто застосовують мікрографічну хірургію за Мосом [4,5].

Питання про те, чи потрібна ад'ювантна променева терапія (АПТ) при ПНІ, досі викликає дискусії. Метааналіз Zhang та співавторів (2021) підтвердив, що ПНІ пов'язана з гіршими результатами та показав, що АПТ допомагає знизити ризик рецидиву [12]. Як зазначають Catalano та колеги (2024), рішення про променеву терапію має бути індивідуальним і залежати від характеру ПНІ, стадії пухлини та стану країв резекції. Найбільш обґрунтованою АПТ є при клінічно або радіологічно підтвердженому поширенні [4]. Якщо ж виявлено лише ізольовану мікроскопічну ПНІ при чистих краях резекції, рішення про терапію має приймати мультидисциплінарний консиліум: онколог, хірург, патоморфолог та радіотерапевт [4,5,12]. Наразі проблема полягає в тому, що немає єдиної системи оцінки ризиків, яка б враховувала всі характеристики ПНІ одночасно. Важливо стандартизувати патоморфологічні висновки, щоб у них обов'язково вказували діаметр нерва, його глибину та кількість залучених волокон [7,9,15]. Подальші дослідження мають зосередитися на тому, наскільки важливою є множинна ПНІ та які саме групи пацієнтів отримають найбільшу користь від МРТ-моніторингу та променевої терапії [4,6,11,12].

Висновки. Периневральна інвазія є критичним фактором, який суттєво підвищує ризик рецидивів і погіршує виживання при плоскоклітинному раку шкіри. Сучасна медицина має відмовитися від спрощеного оцінювання ПНІ. Для об'єктивної оцінки ризику необхідно враховувати діаметр нерва, глибину інвазії та кількість залучених волокон. Феномен множинної ПНІ є дуже перспективним критерієм, хоча його точні межі ще треба підтвердити на практиці.

Точна оцінка можлива лише завдяки поєднанню патоморфологічного дослідження, пошуку симптомів та використання МРТ. Проте негативний результат МРТ не означає відсутності мікроскопічної інвазії, тому всі дані треба інтерпретувати разом. Виявлення ПНІ напряму впливає на стадію та вибір лікування, хоча сама по собі мікроскопічна інвазія ще не означає, що потрібна променева терапія. Остаточний план дії завжди має вирішувати консиліум лікарів, спираючись на всі нюанси.

Список використаних джерел

1. Stratigos A. J., Garbe C., Dessinioti C., et al. European consensus-based interdisciplinary guideline for invasive cutaneous squamous cell carcinoma. Part 1: Diagnostics and prevention—Update European Journal of Cancer. 2023;193:113251.

2. Stratigos A. J., Dessinioti C., Garbe C., et al. European consensus-based interdisciplinary guideline for invasive cutaneous squamous cell carcinoma. Part 1: Diagnostics and prevention—Update European Journal of Cancer. 2026;243:116763.\
3. Jiang R., Fritz M., Que S. K. T. Cutaneous Squamous Cell Carcinoma: An Updated Review. Cancers. 2024;16(10):1800.
4. Catalano M., Nozzoli F., De Logu F., et al. Management Approaches for High-Risk Cutaneous Squamous Cell Carcinoma with Perineural Invasion: An Updated Review. Current Treatment Options in Oncology. 2024;25:1184–1192.
5. Stratigos A. J., Garbe C., Dessinioti C., et al. European consensus-based interdisciplinary guideline for invasive cutaneous squamous cell carcinoma: Part Treatment—Update European Journal of Cancer. 2023;193:113252.
6. Crüts E. C., Moermans M. M. G., et al. Perineural Invasion for Risk Stratification in Cutaneous Squamous Cell Carcinoma: A Scoping Review. Dermatology. 2025;241(2):203–209.
7. Reconceiving Perineural Invasion in Cutaneous Squamous Cell Carcinoma: From Biological to Histopathological Assessment. Pathobiology. 2024;91(6):442–454.
8. Cutaneous Squamous Cell Carcinoma of the Head and Neck: Pathological Features and What They Mean for Prognosis and Treatment. Cancers. 2024;16(16):2866.
9. Chung E., Hoang S., McEvoy A. M., et al. Histopathologic upgrading of cutaneous squamous cell carcinomas during Mohs micrographic surgery: A retrospective cohort study. Journal of the American Academy of Dermatology. 2021;85(4):923–930.
10. Massey P. R., Wang D. M., Murad F., et al. Extensive Perineural Invasion vs Nerve Caliber to Assess Cutaneous Squamous Cell Carcinoma Prognosis. JAMA Dermatology. 2023;159(12):1332–1338.
11. Libson K., Sheridan C., Carr D. R., Shahwan K. T. Use of Imaging in Cutaneous Squamous Cell Carcinoma to Detect High-Risk Tumor Features, Nodal Metastasis, and Distant Metastasis: A Systematic Review. Dermatologic Surgery. 2024;50(8):705–709.
12. Zhang J., Wang Y., Wijaya W. A., Liang Z., Chen J. Efficacy and prognostic factors of adjuvant radiotherapy for cutaneous squamous cell carcinoma: A systematic review and meta-analysis. Journal of the European Academy of Dermatology and Venereology. 2021;35(9):1777–1787.
13. Cheng S., Clark K., Guo W., et al. A systematic review and meta-analysis of prognostic outcomes of cutaneous squamous cell carcinoma with perineural invasion by anatomic location. Journal of the American Academy of Dermatology. 2021.
14. Hazim A. Z., Reed C. T., Price K. A., et al. Survival outcomes in locally advanced cutaneous squamous cell carcinoma presenting with clinical perineural invasion alone. Head & Neck. 2021;43:1995–2001.
15. Chergui M., Redpath M., Wang C. S., et al. Guidelines for Clinicians and Pathologists on Performing Skin Biopsies and Reporting on Suspected Cutaneous Squamous Cell Carcinoma. Current Oncology. 2025;32(12):689.

Вакцинація проти вірусу папіломи людини як стратегія профілактики раку шийки матки

Бовсуновська Анастасія Анатоліївна, здобувачка освіти 2 курсу
Навчально-наукового інституту медицини
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця
м. Київ, Україна

Актуальність. Рак шийки матки належить до онкологічних захворювань, профілактика яких значною мірою залежить від можливостей первинного запобігання інфекції. Основним етіологічним чинником його розвитку є персистентна інфекція онкогенними типами вірусу папіломи людини (ВПЛ), насамперед 16-го та 18-го типів. Водночас між інфікуванням і формуванням злоякісного новоутворення зазвичай минає тривалий період, що створює можливості для втручання ще до виникнення клінічно значущих змін. У цьому контексті вакцинація проти ВПЛ є не лише індивідуальним засобом профілактики, а й важливим інструментом популяційного контролю онкологічної захворюваності. За оцінкою Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), послідовна реалізація глобальної стратегії елімінації раку шийки матки може запобігти десяткам мільйонів випадків захворювання та пов'язаних із ним смертей упродовж наступного століття [1]. Отже, науковий інтерес становить не лише біологічна ефективність вакцин, а й умови, за яких їхнє використання забезпечує відчутний результат на рівні населення.

Мета роботи — узагальнити сучасні наукові докази ефективності вакцинації проти ВПЛ у профілактиці раку шийки матки та визначити основні організаційні й соціальні чинники, що впливають на реалізацію профілактичного потенціалу вакцинації в Україні.

Матеріали та методи. Проведено аналітичне узагальнення результатів рецензованих наукових публікацій, систематичних оглядів, популяційних досліджень і рекомендацій ВООЗ. Основну увагу приділено доказам впливу вакцинації на зниження ризику інвазивного раку шийки матки, профілактиці передракових змін та особливостям упровадження вакцинації в українській системі охорони здоров'я.

Результати та їх обговорення. Важливим аргументом на користь вакцинації є перехід від оцінювання її впливу на інфікування та передракові ураження до вивчення безпосередньої захворюваності на інвазивний рак шийки матки. У масштабному шведському когортному дослідженні J. Lei та співавторів, яке охопило 1 672 983 дівчат і жінок віком 10–30 років, вакцинація чотиривалентною вакциною проти ВПЛ асоціювалася зі зниженням ризику інвазивного раку шийки матки. Після коригування за віком під час спостереження співвідношення показників захворюваності у вакцинованій групі порівняно з невакцинованою становило 0,51 (95 % довірчий інтервал: 0,32–0,82).

Це свідчить про нижчу захворюваність серед вакцинованих учасниць порівняно з невакцинованими. Найвиразніший ефект спостерігали серед осіб, вакцинованих до 17-річного віку: скориговане співвідношення показників захворюваності становило 0,12 (95 % довірчий інтервал: 0,00–0,34) [2, с. 1340–1348]. Ці результати підкреслюють значення своєчасної імунопрофілактики, хоча спостережний дизайн дослідження не дає підстав ігнорувати можливий вплив інших чинників.

Додаткові докази отримано в Англії, де аналіз національного реєстру продемонстрував суттєве зниження частоти раку шийки матки та цервікальної інтраепітеліальної неоплазії третього ступеня серед поколінь, яким пропонували вакцинацію в підлітковому віці. Зокрема, автори встановили, що програма вакцинації, запроваджена для дівчат у віці 12–13 років, асоціювалася зі зниженням частоти раку шийки матки на 87 % у відповідній вакцинованій когорті порівняно з референтною когортою, яка не мала можливості отримати вакцину в межах цієї програми [3, с. 2084–2092]. Важливість цього дослідження полягає в тому, що воно відображає ефект організованої програми на рівні населення, а не лише результати клінічних випробувань.

Водночас інтерпретація доказів потребує методологічної точності. У систематичному огляді та мережевому метааналізі Cochrane, опублікованому 2025 року, узагальнено результати 60 досліджень за участю 157 414 осіб. Аналіз засвідчив зменшення ризику передракових змін шийки матки високого ступеня та аногенітальних кондилом після вакцинації. Водночас автори наголосили, що більшість рандомізованих досліджень не мали достатньої тривалості спостереження для безпосереднього оцінювання частоти онкологічних захворювань [4]. Це не суперечить результатам популяційних досліджень, а демонструє взаємодоповнювальну роль різних типів доказів: рандомізовані випробування характеризують ефективність щодо проміжних клінічних результатів, тоді як тривалі спостереження дають змогу оцінювати зміни онкологічної захворюваності.

Для України питання вакцинації має особливе значення через необхідність поєднання доказових профілактичних заходів із подоланням організаційних і соціальних бар’єрів. У дослідженні T. Tatarchuk та співавторів, що ґрунтувалося на аналізі якісних характеристик досвіду учасників і було опубліковане в журналі *BMJ Open* у 2025 році, проаналізовано досвід 60 медичних працівників із різних регіонів країни. Автори виявили, що до перешкод упровадженню вакцинації належать її фінансова доступність, недостатня поінформованість населення, неоднорідність знань медичних працівників та поширення хибних уявлень про безпеку й доцільність щеплення. Війна додатково ускладнює організацію профілактичних послуг і зміщує пріоритети системи охорони здоров’я [5]. Однак у дослідженні, що оцінювало досвід і сприйняття учасників, відсутній кількісний аналіз поширеності кожного бар’єра серед медичних працівників України.

Отже, ефективність вакцинації на рівні населення визначається не тільки властивостями вакцин, а й своєчасністю щеплення, охопленням цільових груп та сталістю державної програми. Доцільними напрямами вдосконалення профілактики є забезпечення доступності вакцини, системне інформування батьків і підлітків, підвищення компетентності медичних працівників та інтеграція вакцинації з програмами скринінгу раку шийки матки. При цьому вакцинація не усуває потреби в подальшому скринінгу, оскільки наявні вакцини не охоплюють усіх онкогенних типів ВПЛ і не забезпечують лікування вже сформованої інфекції.

Висновки. Вакцинація проти ВПЛ є науково обґрунтованою стратегією первинної профілактики раку шийки матки. Дані популяційних досліджень свідчать про зниження ризику інвазивного раку, а систематичні огляди підтверджують профілактичний ефект щодо передракових уражень. Для України пріоритетним завданням є перетворення доведеної біологічної ефективності вакцинації на стійкий популяційний результат завдяки доступності щеплень, належному інформуванню та послідовній реалізації державної програми. Найбільший профілактичний потенціал має комплексний підхід, що поєднує вакцинацію до ймовірного контакту з вірусом, організований скринінг і подальший епідеміологічний моніторинг.

Ключові слова: вірус папіломи людини, вакцинація, рак шийки матки, первинна профілактика, громадське здоров'я, Україна.

Список використаних джерел

1. World Health Organization. Human papillomavirus vaccines: WHO position paper, December 2022. *Weekly Epidemiological Record*. 2022. Vol. 97, no. 50. P. 645–672. URL: https://www.who.int/publications/i/item/who-wer9750-645-672 (дата звернення: 19.10.2026).
2. Lei J., Ploner A., Elfström K. M. et al. HPV Vaccination and the Risk of Invasive Cervical Cancer. *The New England Journal of Medicine*. 2020. Vol. 383, no. 14. P. 1340–1348. DOI: https://doi.org/10.1056/NEJMoa1917338.
3. Falcaro M., Castañon A., Ndlela B. et al. The effects of the national HPV vaccination programme in England, UK, on cervical cancer and grade 3 cervical intraepithelial neoplasia incidence: a register-based observational study. *The Lancet*. 2021. Vol. 398, no. 10316. P. 2084–2092. DOI: https://doi.org/10.1016/S0140-6736(21)02178-4.
4. Bergman H., Henschke N., Arevalo-Rodriguez I. et al. Human papillomavirus (HPV) vaccination for the prevention of cervical cancer and other HPV-related diseases: a network meta-analysis. *Cochrane Database of Systematic Reviews*. 2025. No. 11. Art. No. CD015364. DOI: https://doi.org/10.1002/14651858.CD015364.pub2.
5. Tatarchuk T., Kalugina L., Antipkin Y. et al. Exploring awareness, attitudes and clinical practices of Ukrainian health professionals regarding human papillomavirus and vaccination: a qualitative study. *BMJ Open*. 2025. Vol. 15, no. 11. Art. No. e089968. DOI: https://doi.org/10.1136/bmjopen-2024-089968.

Серцево-легенева реанімація у дітей: сучасні підходи

Бовсуновська А.А., здобувачка освіти 2 курсу навчально-наукового інституту медицини
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця
м. Київ, Україна
Науковий керівник:
Калашченко С.І., PhD, доцент
Кафедри МНС та ТМ
НМУ імені О.О. Богомольця

Вступ та актуальність проблеми. Зупинка кровообігу в дитячому віці є одним із найбільш критичних та органоруйнівних патологічних станів у невідкладній медицині, патофізіологія якого суттєво відрізняється від дорослої практики. На відміну від дорослих, у дітей зупинка кровообігу рідко має первинне кардіальне походження, а розвиток термінального стану найчастіше є наслідком прогресуючої дихальної недостатності, обструкції дихальних шляхів, тяжкого сепсису або гіповолемічного шоку, що зумовлює особливе значення їх раннього розпізнавання та своєчасного забезпечення оксигенації й вентиляції [1, 2]. Така патогенетична специфіка зумовлює особливі вимоги до швидкості та алгоритму надання реанімаційної допомоги. Попри впровадження високотехнологічних методів інтенсивної терапії, показники виживаності після позалікарняної зупинки кровообігу у дітей залишаються незадовільними, що підкреслює необхідність систематичного перегляду та впровадження доказових міжнародних рекомендацій.

Мета дослідження: узагальнити сучасні міжнародні рекомендації щодо проведення базової та розширеної серцево-легеневої реанімації у дітей, проаналізувати ключові чинники її ефективності та визначити напрями оптимізації реанімаційної допомоги.

Аналіз сучасних підходів та доказова база. Сучасна концепція педіатричної реаніматології ґрунтується на забезпеченні якісних компресій грудної клітки, адекватної вентиляції та мінімізації перерв під час реанімаційних заходів. Рекомендації American Heart Association та American Academy of Pediatrics (AHA/AAP) 2025 року й European Resuscitation Council (ERC) 2025 року визначають основні принципи базової та розширеної підтримки життя в дітей. Порівняння цих рекомендацій дає змогу виділити спільні підходи до проведення СЛР та особливості окремих алгоритмів залежно від віку пацієнта, початкового ритму зупинки кровообігу й наявності розширеного дихального шляху [1–3].

Відповідно до рекомендацій AHA/AAP 2025 року, частота компресій грудної клітки під час СЛР у дітей має становити 100–120 за хвилину, а глибина — щонайменше одну третину передньозаднього розміру грудної клітки, що

відповідає приблизно 4 см у немовлят і 5 см у дітей. Важливими умовами ефективності компресій є повне розправлення грудної клітки після кожного натискання та мінімізація перерв. Це сприяє підтриманню коронарної й церебральної перфузії під час реанімаційних заходів [1].

Вирішальним елементом педіатричної СЛР залишається адекватна вентиляція. На відміну від дорослих алгоритмів, у яких допускається компресійно-орієнтована реанімація без вентиляцій (Hands-Only CPR), у дитячій практиці ізольовані компресії можуть бути менш ефективними через часте гіпоксичне походження зупинки кровообігу. Перевага надається комбінованому підходу із співвідношенням компресій до вдихів 15:2 за наявності двох медичних рятувальників без розширеного дихального шляху. Для одного рятувальника стандартним співвідношенням є 30:2 [1].

У разі забезпечення прохідності дихальних шляхів за допомогою інтубації трахеї або встановлення надгортанних повітроводів підходи до штучної вентиляції легень передбачають проведення безперервних компресій грудної клітки без синхронізації з вдихами. Відповідно до рекомендацій AHA/AAP 2025 року, рекомендована частота вентиляції за наявності розширеного дихального шляху становить 20–30 вдихів за хвилину. При цьому необхідно уникати надмірної вентиляції, яка може погіршувати венозне повернення та ефективність кровообігу під час реанімації [2]. Отже, ефективність вентиляційної підтримки визначається не лише частотою вдихів, а й правильністю їх виконання та узгодженням із загальним алгоритмом реанімації.

Тактика розширеної СЛР залежить від початкового ритму зупинки кровообігу. За асистолії та безпульсової електричної активності рекомендовано якнайшвидше введення адреналіну разом із продовженням якісної СЛР і пошуком потенційно оборотних причин. За наявності шокових ритмів — фібриляції шлуночків або безпульсової шлуночкової тахікардії — необхідно якнайшвидше виконати дефібриляцію. Відповідно до рекомендацій AHA/AAP 2025 року, початкова енергія розряду становить 2–4 Дж/кг. За збереження шокового ритму енергію наступних розрядів можна збільшувати відповідно до алгоритму реанімації, не перевищуючи 10 Дж/кг або максимальної дорослої дози [2].

Сучасна педіатрична реаніматологія охоплює не лише відновлення серцевої діяльності, а й постреанімаційну опіку. Ключовими завданнями цього етапу є запобігання вторинним ушкодженням головного мозку за допомогою контролю температури тіла та уникнення лихоманки, підтримки належного рівня глюкози крові й оптимізації гемодинаміки. Важливо також уникати як гіпоксії, так і надмірної оксигенації, а також значних порушень вентиляції. У рекомендаціях ERC 2025 року окремо наголошується на необхідності комплексного постреанімаційного ведення дітей, що включає оцінювання неврологічного стану та подальшу підтримку пацієнта й родини [3].

Порівняння рекомендацій AHA/AAP та ERC 2025 року підтверджує спільність ключових принципів педіатричної СЛР, водночас підкреслюючи

необхідність застосування алгоритмів відповідно до конкретної клінічної ситуації. Перспективними напрямами оптимізації є регулярне симуляційне навчання медичних працівників, удосконалення командної взаємодії та систематичне оцінювання якості реанімаційних заходів.

Висновки. Аналіз сучасних міжнародних рекомендацій свідчить, що ефективність СЛР у дітей залежить від якості компресій грудної клітки, адекватної вентиляції, своєчасної дефібриляції за наявності шокових ритмів і раннього введення адреналіну за відповідними показаннями. Оптимізація реанімаційної допомоги передбачає впровадження актуальних алгоритмів, регулярне симуляційне навчання медичного персоналу та систематичне оцінювання якості реанімаційних заходів.

Список використаних джерел

1. Joyner B. L. Jr., Dewan M., Bavare A., et al. Part 6: Pediatric Basic Life Support: 2025 American Heart Association and American Academy of Pediatrics Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. Circulation. 2025. Vol. 152, Suppl. 2. P. S424–S447. DOI: https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000001370.
2. Lasa J. J., Dhillon G. S., Duff J. P., et al. Part 8: Pediatric Advanced Life Support: 2025 American Heart Association and American Academy of Pediatrics Guidelines for Cardiopulmonary Resuscitation and Emergency Cardiovascular Care. Circulation. 2025. Vol. 152, Suppl. 2. P. S479–S537. DOI: https://doi.org/10.1161/CIR.0000000000001368.
3. Djakow J., McBeth Turner N., Skellett S., et al. European Resuscitation Council Guidelines 2025: Paediatric Life Support. Resuscitation. 2025. Vol. 215, Suppl. 1. Art. 110767. DOI: https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2025.110767.

DOI 10.70286/SV-30.10.2026.003

Психологічні бар'єри надання базової реанімаційної допомоги свідками події

Нікітенко Анна Олексіївна, здобувачка вищої освіти магістерського рівня
Навчально-наукового інституту медицини
НМУ імені О.О. Богомольця
Науковий керівник:
Калашченко Світлана Ігорівна, доктор філософії, доцент
Кафедри медицини надзвичайних ситуацій та тактичної медицини
НМУ імені О.О. Богомольця

Своєчасне проведення серцево-легеневої реанімації (СЛР) свідками суттєво підвищує шанси на виживання потерпілого [1]. Проте навіть за наявності очевидців допомога не надається за різних причин. Однією з ключових є психологічні бар'єри: страх завдати шкоди, відсутність впевненості, паніка, ефект свідка, страх юридичних наслідків інфікування та гендерні упередження. У роботі проаналізовано основні психологічні перешкоди та можливі шляхи їх подолання.

Позалікарняна зупинка кровообігу залишається однією з провідних причин раптової смерті. Раннє розпізнання критичного стану та негайне проведення СЛР свідками є вирішальними етапами у виживанні потерпілого [1]. Водночас, статистика свідчить, що навіть серед навчених людей менш ніж половина розпочинає СЛР, коли вона потрібна [1]. Значною мірою це зумовлено психологічними чинниками, які негативно впливають на готовність людини діяти. Вивчення цих факторів має важливе значення для підвищення ефективності реанімаційних заходів та формування правильної поведінки населення в критичних ситуаціях.

Метою роботи є визначити основні психологічні бар'єри, що перешкоджають свідкам події надавати базову реанімаційну допомогу, та окреслити можливі шляхи їх подолання. Проведено аналіз сучасних наукових публікацій: систематичних оглядів [1, 2], скопінг-огляду [5], якісного дослідження за інтерв'ю зі свідками [3], опитування населення [6], рекомендацій European Resuscitation Council (ERC) [4], а також матеріалів навчальних організацій [7, 8].

На основі аналізу літератури встановлено, що серед основних психологічних бар'єрів, які перешкоджають свідкам розпочинати реанімаційні заходи, до основних належать страх завдати шкоди (побоювання зламати ребра і погіршити стан потерпілого) [1, 5, 7], відсутність впевненості у своїх діях і відчуття непідготовленості [1, 5]. Значний вплив мають також емоційне перевантаження, паніка та страх смерті, спричинений виглядом потерпілого, які

знижують здатність швидко діяти [1, 3, 8]. Серйозною проблемою є труднощі з розпізнаванням зупинки серця: людину можна сприйняти за сплячу чи п'яну [7], свідкам складно оцінити дихання й пульс [3] та вирішити, чи потрібна СЛР [1]. За даними опитування в Японії, достовірно пов'язаними з відсутністю допомоги були страх підійти до людини, що впала, та труднощі з ухваленням рішення діяти [6].

Важливу роль відіграє ефект свідка: за наявності кількох людей відбувається розмиття відповідальності, і кожен очікує дій від інших [5, 7]. Додатковими бар'єрами є страх юридичних наслідків [1, 2, 5, 7] та страх інфікування, особливо при штучній вентиляції легень [1, 2, 7].

Окрему групу становлять соціальні та гендерні чинники. Свідки рідше розпочинають СЛР у жінок через побоювання неприйнятного контакту та звинувачень у неналежній поведінці [7], вагаються допомагати людині протилежної статі [3], а також переживають страх осуду з боку оточуючих [7]. У результаті допомога може надаватися із запізненням або не надаватися. Зазначені бар'єри часто поєднуються і знижують ймовірність своєчасного початку СЛР навіть серед осіб, які раніше проходили навчання [1, 3].

Зазначені бар’єри часто поєднуються і значно знижують ймовірність своєчасного початку СЛР навіть серед осіб, які раніше проходили навчання.

Для подолання цих бар'єрів доцільно запроваджувати регулярне практичне навчання БРЗ із акцентом на формування впевненості [1, 3, 8] та зворотним зв'язком щодо якості компресій [8]. Важливо включати до програм психологічну підготовку: роботу зі стресом і панікою [3, 8], ментальну репетицію дій та розбір емоцій після практики [8], а також роз'яснювати, що страх і вагання перед початком СЛР є нормальною реакцією [3, 8] і що навіть недосконала СЛР краще за її відсутність [7, 8]. Необхідно навчати розпізнаванню зупинки серця [3, 7]. Важливим є інформування населення про правовий захист осіб, які надають допомогу [5, 7]. Доцільним є інклюзивне навчання, що враховує гендерні аспекти, зокрема з використанням манекенів жіночої будови [7]. Підтримка свідка під час події через інструкції диспетчера екстреної служби та голосові підказки АЗД також сприяє подоланню бар'єрів [3]. Окремо потрібно забезпечувати доступність навчання для різних груп населення [2].

Проаналізовані дані дозволяють виділити три групи психологічних бар'єрів: емоційні та когнітивні (страх зашкодити, паніка, невпевненість у навичках, труднощі з розпізнаванням зупинки серця), соціальні (ефект свідка, страх осуду, гендерні чинники) та пов'язані з побоюванням наслідків (юридичних, інфікування). Ці чинники часто діють одночасно й створюють у свідка внутрішній конфлікт між бажанням допомогти та страхом діяти, що може затримувати початок СЛР навіть у людей, які пройшли навчання. Тому підготовка, спрямована лише на техніку компресій, не охоплює значної частини причин бездіяльності. Урахування психологічних чинників під час навчання БРЗ, зокрема формування впевненості, підготовка до стресу та роз'яснення правового

захисту рятівників, може сприяти підвищенню готовності свідків до надання допомоги.

Список використаних джерел

1. Coastal First Aid. (2025). The psychology ofbystander intervention: Why people hesitate to perform CPR. https://www.coastalfirstaid.com.au/the-psychology-of-bystander-intervention-why-people-hesitate-to-perform-cpr/
2. Farquharson, B., Dixon, D., Williams, B., Torrens, C., Philpott, M., Laidlaw, H., & McDermott, S. (2023). The psychological and behavioural factors associated with laypeople initiating CPR for out-of-hospital cardiac arrest: A systematic review. BMC Cardiovascular Disorders, 23, Article 19. https://doi.org/10.1186/s12872-022-02904-2
3. Hassan, S., Abdul Jabbar, A. B., Raza, S., Bheesham, S., Demetres, M., Shafiq, Y., & Razzak, J. (2026). Barriers to action: Behavioral determinants of bystander intervention in medical emergencies – a scoping review. BMC Emergency Medicine, 26, Article 179. https://doi.org/10.1186/s12873-026-01572-1
4. Laerdal Medical. (n.d.). How to help learners overcome emotional barriers to bystander CPR: A guide for instructors. https://www.laerdal.com/distributors/solutions/cpr-training-and-certification/resources/how-to-help-learners-overcome-emotional-barriers-to-bystander-cpr/
5. Olasveengen, T. M., Semeraro, F., Ristagno, G., Soar, J., & European Resuscitation Council. (2021). European Resuscitation Council Guidelines 2021: Basic Life Support. Resuscitation, 161, 98–114. https://doi.org/10.1016/j.resuscitation.2021.02.009
6. Shida, H., Nishiyama, C., Okabayashi, S., Yamamoto, Y., Shimamoto, T., Kawamura, T., Sakamoto, T., & Iwami, T. (2022). Laypersons' psychological barriers against rescue actions in emergency situations: A questionnaire survey. Circulation Journal, 86(4), 679–686. https://doi.org/10.1253/circj.CJ-21-0341
7. Shimamoto, T., Nishiyama, C., Ohura, T., Kawamura, T., & Iwami, T. (2020). Psychological conflicts in bystander cardiopulmonary resuscitation for out-of-hospital cardiac arrest. International Journal of First Aid Education, 3(2), 10–21. https://doi.org/10.25894/ijfae.3.2.4
8. Uny, I., Angus, K., Duncan, E., & Dobbie, F. (2022). Barriers and facilitators to delivering bystander cardiopulmonary resuscitation in deprived communities: A systematic review. Perspectives in Public Health. https://doi.org/10.1177/17579139211055497

Section: Pharmacy and Pharmacotherapy

Нервово-психічні розлади, викликані застосуванням антимікобактеріальних препаратів

Дундюк Владислава Сергіївна, здобувачка вищої освіти магістерського рівня,
Медичний факультет,
Дніпровський державний медичний університет, Україна

Вступ

На тлі поширеності туберкульозу та широкого застосування антимікобактеріальної терапії особливої актуальності набуває проблема своєчасного виявлення її нейропсихіатричних побічних ефектів. Такі стани як депресія, психоз, тривожність, астенічний синдром, невротичні та неврозоподібні порушення можуть маскуватися під наслідки інтоксикаційного синдрому, зумовленого основним захворюванням, або пояснюватися впливом психоемоційного стресу, страху смерті, можливих ускладнень і необхідності тривалого лікування. На цьому тлі психічні зміни, спричинені побічною дією антимікобактеріальних препаратів, можуть залишатися нерозпізнаними або помилково пояснюватися перебігом туберкульозу. Відсутність своєчасного виявлення та належної корекції таких реакцій може погіршувати психічний стан пацієнта, негативно впливати на прихильність до лікування та створювати ризик тривалого збереження психічних порушень. У зв'язку з цим важливим є вивчення нейропсихіатричних побічних ефектів антимікобактеріальних препаратів, чинників їх виникнення та підходів до своєчасного виявлення й корекції.

Основна частина

Нейропсихіатричні побічні реакції протитуберкульозної терапії становлять важливу клінічну проблему, оскільки можуть проявлятися як афективні, когнітивні та психотичні порушення різного ступеня тяжкості. Ризик таких реакцій залежить від застосованих препаратів, особливостей лікувальної схеми та індивідуальних чинників. Серед протитуберкульозних засобів, здатних спричиняти нейропсихіатричні побічні ефекти, особливу увагу привертають циклосерин, ізоніазид і фторхінолони (Singh et al., 2023). Лінезолід також може спричиняти неврологічні ускладнення, зокрема периферичну нейропатію, а психотичні реакції описані в окремих клінічних випадках.

Ізоніазид, зокрема, може спричиняти медикаментозно-індукований психоз. У систематичному огляді описаних випадків психоз частіше виникав протягом перших двох місяців лікування, а в пацієнтів віком до 19 років спостерігався раніший початок симптомів. Основними клінічними проявами є марення, галюцинації, порушення сну, тривожність, зміни настрою й поведінки,

сплутаність свідомості та когнітивні порушення. Особливе значення має і той факт, що понад 80% описаних випадків повторного застосування ізоніазиду супроводжувалися рецидивом психозу (Keerthanaa et al., 2024).

Моксифлоксацин — респіраторний фторхінолон, який застосовується в окремих схемах лікування лікарсько-стійкого туберкульозу. Його застосування може супроводжуватися такими побічними реакціями з боку нервової системи як депресія, тривожність, безсоння, суїцидальні думки, галюцинації та марення. Такі прояви можуть виникати навіть після першої дози препарату (Moxifloxacin, 2026). У пацієнтів із туберкульозом диференційна діагностика ускладнюється впливом основного захворювання та інших компонентів терапії, що обґрунтовує необхідність моніторингу психічного стану протягом лікування.

Лінезолід згідно з дослідженнями, може спричиняти психічні побічні реакції, проте серед його небажаних ефектів особливе місце посідають периферична сенсорна та моторна нейропатія (Jaspard et al., 2020). Важливо пам'ятати, що лінезолід є слабким оборотним неселективним інгібітором моноамінооксидази, а цей фермент бере участь у метаболізмі серотоніну, норадреналіну та дофаміну. Тому при одночасному застосуванні препарату із серотонінергічними лікарськими засобами може надмірно підвищуватися серотонінергічна активність і виникати серотоніновий синдром (Shouan et al., 2021). До них належать антидепресанти, анксіолітики, опіоїдні анальгетики, антимігренозні препарати і інші, тому важливо детально вивчати анамнез хворого для з'ясування всіх наявних супутніх патологій та медикаменти які він застосовує, щоб уникнути небажаних лікарських взаємодій та побічних реакцій.

Циклосерин здатен викликати психоз навіть у людей без попередньо виявлених психічних порушень, який найчастіше проявляється маренням переслідування, або значно погіршувати стан пацієнтів із наявними психічними захворюваннями. Наприклад, у хворих на шизофренію спостерігалося загострення психотичних симптомів, таких як галюцинації, психомоторне збудження та дезорганізація поведінки. Також може розвиватися сплутаний психоз, що проявлявся потьмаренням свідомості, розладами мислення та прискоренням мовлення. Механізм нейропсихіатричної токсичності циклосерину пов'язують із порушенням функціонування нейромедіаторних систем центральної нервової системи. Серед можливих механізмів розглядають порушення ГАМК-ергічної та глутаматергічної нейротрансмісії, однак точний механізм розвитку психотичних реакцій залишається остаточно не встановленим (Cotrina-Santome et al., 2023).

Висновки

Знання можливих нейропсихіатричних побічних ефектів протитуберкульозних препаратів необхідне для їх своєчасного виявлення, корекції та запобігання можливих ускладнень, котрі можуть погіршувати стан та якість життя пацієнта. Також це впливає на ефективність і прихильність хворого до лікування, що дуже важливо в загальній боротьбі з туберкульозом. Особливу увагу слід приділяти детальному збору анамнезу для виявлення наявних

психічних розладів і супутніх захворювань, лікування яких передбачає прийом інших лікарських засобів. Їхня потенційна взаємодія з антимікобактеріальними препаратами може посилювати побічні реакції та підвищувати ризик розвитку небажаної симптоматики з боку нервової системи. У зв'язку з цим пацієнти з туберкульозом потребують більше уваги і психологічної підтримки лікаря, пильнішого спостереження за загальним станом і впливом медикаментозної терапії.

Список використаних джерел

1. Cotrina-Santome, A., Ulloa-Esquivel, L., Vásquez-Quispe, S., Arevalo-Flores, M., & Pedraz-Petrozzi, B. (2023). Cycloserine-induced psychosis in patients with drug-resistant tuberculosis: A systematic review of case reports. *The Egyptian Journal of Neurology, Psychiatry and Neurosurgery, 59,* Article 37. https://doi.org/10.1186/s41983-023-00642-6
2. Keerthanaa, B., Appaji, R., Thomas, L., Baral, T., N, Skanda, Chaithra, Sekhar, M. S., Saravu, K., Undela, K., & Rao, M. (2024). Characteristics of isoniazid-induced psychosis: A systematic review of case reports and case series. *European Journal of Clinical Pharmacology, 80*(11), 1725–1740. https://doi.org/10.1007/s00228-024-03738-x
3. Singh, K. P., Carvalho, A. C. C., Centis, R., D'Ambrosio, L. D., Migliori, G. B., Mpagama, S. G., Nguyen, B. C., Aarnoutse, R. E., Aleksa, A., van Altena, R., Bhavani, P. K., Bolhuis, M. S., Borisov, S., van Boveneind-Vrubleuskaya, N., Bruchfeld, J., Caminero, J. A., Carvalho, I., Cho, J. G., Davies Forsman, L., Dedicoat, M., et al. (2023). Clinical standards for the management of adverse effects during treatment for TB. *The International Journal of Tuberculosis and Lung Disease, 27*(7), 506–519. https://doi.org/10.5588/ijtld.23.0078
4. Jaspard, M., Butel, N., El Helali, N., Marigot-Outtandy, D., Guillot, H., Peytavin, G., Veziris, N., Bodaghi, B., Flandre, P., Petitjean, G., Caumes, E., & Pourcher, V. (2020). Linezolid-associated neurologic adverse events in patients with multidrug-resistant tuberculosis, France. *Emerging Infectious Diseases*, *26*(8), 1792–1800. https://doi.org/10.3201/eid2608.191499
5. Shouan, A., Kumar, R., Lal, V., & Grover, S. (2021). Linezolid-induced serotonin syndrome. *Industrial Psychiatry Journal*, *29*(2), 345–348. https://doi.org/10.4103/ipj.ipj_37_19
6. Macleods Pharmaceuticals Limited. (2026, March 17). Moxifloxacin tablet, film coated [Prescribing information]. DailyMed. https://dailymed.nlm.nih.gov/dailymed/drugInfo.cfm?setid=182ecd0f-714f-42f0-9b16-fb604cf15786

DOI 10.70286/SV-30.10.2026.004

Місцева фармакотерапія ускладнень слизової оболонки при адаптації до знімних ортопедичних конструкцій

Мисик Аліна Олександрівна, здобувачка магістерського рівня освіти за спеціальністю «Стоматологія»,
Кафедра медико-біологічних дисциплін,
Навчально-науковий інститут стоматології та лабораторної медицини
Ужгородського університету, м. Ужгород, Україна
Фенько Поліна Віталіївна, здобувачка магістерського рівня освіти за спеціальністю «Стоматологія»,
Кафедра медико-біологічних дисциплін,
Навчально-науковий інститут стоматології та лабораторної медицини
Ужгородського університету, м. Ужгород, Україна
Бокоч Софія Іванівна, здобувачка магістерського рівня освіти за спеціальністю «Стоматологія»,
Кафедра медико-біологічних дисциплін,
Навчально-науковий інститут стоматології та лабораторної медицини
Ужгородського університету, м. Ужгород, Україна
Науковий керівник:
Юсько Леся Сергіївна, кандидат біологічних наук, доцент
Кафедри медико-біологічних дисциплін,
Навчально-науковий інститут стоматології та лабораторної медицини
Ужгородського університету, м. Ужгород, Україна

Вступ

У сучасній ортопедичній стоматології однією з провідних проблем залишається розвиток патологічних змін слизової оболонки порожнини рота (СОПР) під час її пристосування до знімних конструкцій. Незважаючи на вдосконалення полімерних матеріалів і технологій виготовлення протезів, первинне накладання та функціональне навантаження конструкцій нерідко супроводжується механічною альтерацією тканин протезного ложа й порушенням локального біоценозу. Додатковим обтяжливим чинником стає адгезія змішаної мікробіоти до поверхні акрилу, що провокує рецидивуючий запальний процес. Тому лікар-стоматолог має якнайшвидше зменшити механічне навантаження на тканини та водночас призначити цілеспрямовану фармакотерапію з урахуванням етіології та патогенезу ураження.

Місцева фармакотерапія спрямована на усунення больового синдрому, зменшення запалення та прискорення регенерації епітеліальної тканини. Слід ураховувати, що навіть поєднання медикаментозного лікування з корекцією протеза не дає позитивного результату за незадовільної гігієни порожнини рота,

оскільки дотримання гігієнічних правил є базовим чинником під час первинного користування пластинчастими знімними конструкціями.

Мета дослідження: оцінити та систематизувати клінічну ефективність сучасних засобів місцевої фармакотерапії травматичних і запальних уражень слизової оболонки порожнини рота на етапі пристосування до знімних конструкцій.

Основна частина

Матеріали та методи: Проаналізовано фахові наукові публікації, огляди та результати клінічних випробувань за період 2012-2026рр., представлені в міжнародних базах даних (PubMed, Cochrane Library та Google Scholar), що присвячені патологічним змінам СОПР, контролю мікробної біоплівки та оптимізації процесів регенерації у пацієнтів зі знімними протезами.

Результати дослідження та їх обговорення: За результатами аналізу опублікованих клінічних досліджень виявлено, що від 35 % до 65 % пацієнтів у період адаптації стикаються з двома видами ускладнень: інфекційно-запальними процесами або механічними травмами [6, 7]. Кожен патологічний стан має окремий механізм виникнення, тому універсальної схеми лікування не існує.

Аналіз літературних даних свідчить, що надлишковий тиск базису в ділянці клапанної зони чи незбалансовані оклюзійні контакти швидко призводять до локальної ішемії тканин з утворенням декубітальних виразок або фіброзної гіперплазії [3]. За даними досліджень, першочерговим заходом є інструментальне пришліфовування зон гіпернавантаження. Після усунення механічного подразника для прискорення відновлення епітелію призначають регенеративні засоби. Зокрема, високу клінічну ефективність у цій галузі показують місцеві препарати, що містять 0,2 % гіалуронової кислоти та декспантенол. Механізм їх дії полягає в гідратації позаклітинного матриксу, стимуляції міграції фібробластів і пригніченні вивільнення прозапальних цитокінів [2].

Провідним є дослідження Jovanović та співавт. [5], у якому вивчено й порівняно препарати GUM AftaClear та Gengigel. У ньому обстежено 60 пацієнтів із травматичними виразками після встановлення нових протезів. Порівнювали три підходи: корекцію протеза; корекцію та застосування GUM AftaClear, що містить 0,3 % гіалуронової кислоти та додаткові компоненти, зокрема таурин; корекцію та застосування Gengigel із 0,2 % гіалуронової кислоти. На 7-й день автори повідомили про загоєння 20 % уражень при самій корекції та 75 % при поєднанні корекції з гелями. Розміри залишкових виразок також зменшувалися [5].

Робота Okičić та співавт. [8] охоплює 100 пацієнтів, за якими спостерігали 7 днів. Досліджували 0,2 % гіалуроновий гель, 0,3 % гіалуроновий гель із таурином, рослинний гель та ополіскувач із пантенолом, порівнюючи їх із групою без місцевого лікування. У групах гіалуронової кислоти виявлено сприятливі зміни показників слини: зниження маркерів окисного стресу та прозапальних цитокінів, підвищення рівнів IL-10 і VEGF.

Водночас результати клінічних випробувань демонструють, що не всі топічні засоби мають підтверджену терапевтичну перевагу. Зокрема, у подвійному сліпому плацебо-контрольованому дослідженні ефективності гелю з окисненим триефіром гліцерину (TGO) у пацієнтів із виразками після фіксації нових повних знімних протезів не виявлено значущої різниці в регенерації епітеліальної тканини та зменшенні больового синдрому порівняно з плацебо [4]. Це підтверджує, що не кожен засіб має доведену терапевтичну дію, а тому вибір препарату має ґрунтуватися на доказових даних.

У разі розвитку протезного стоматиту (stomatitis prothetica) підхід до лікування кардинально відрізняється. Основною причиною його виникнення є дріжджоподібні гриби роду Candida (здебільшого Candida albicans). Унаслідок колонізації мікропор акрилового базису утворюється мікробна біоплівка [6], збудники в складі якої виявляють високу резистентність до рутинних антисептиків. За наявними рекомендаціями оптимальною є комбінація антисептичних та антимікотичних засобів [7]. Для допоміжної антисептичної та протизапальної дії рекомендують полоскання порожнини рота розчином 0,05-0,12 % хлоргексидину диглюконату або 0,12 % бензидаміну гідрохлориду [1].

Аналіз ефективності місцевих препаратів показав:

• ністатин (суспензії, форми для розсмоктування) завдяки зв'язуванню з ергостеролом оболонки грибів надійно купірує гіперемію слизової оболонки у більшості пацієнтів за умови дотримання повного курсу [1];

• міконазол (оральний гель) пригнічує біосинтез ергостеролу та додатково діє на грампозитивну біоту (зокрема стафілококи), тому має перевагу при змішаних бактеріально-грибкових процесах. За даними порівняльних рандомізованих досліджень [9], застосування 2 % міконазолу забезпечує значно вищий рівень клінічного одужання (75 %) та суттєве зниження колонізації Candida порівняно з рослинними спреями на основі прополісу та граната (40 %). Препарат наносять безпосередньо на поверхню, що контактує з тканинами, завдяки чому забезпечується пролонгована дія на уражені ділянки;

• перспективним напрямом у місцевій терапії є включення антимікотиків та антисептиків (ністатин, діацетат хлоргексидину) у матеріал м'якої підкладки, що, згідно з Procópio et al. [10], перевищує за ефективністю звичайні суспензії ністатину щодо зниження мікробного навантаження та симптомів стоматиту.

Клінічні спостереження демонструють закономірність: якщо пацієнт лише застосовує протигрибковий засіб на слизову оболонку, але не дотримується ретельної гігієни протеза, частота рецидиву сягає 40-50 % упродовж наступних місяців[1,6].

Для фіксації протеза та мінімізації його мікрорухомості під час функціонального навантаження використовують адгезивні креми та пасти. За даними сучасних досліджень [5,8], препарати, що містять рослинні протизапальні екстракти та солі цинку, можуть зменшувати тертя між базисом протеза та поверхнею слизової оболонки на 30-40 % протягом перших 10 днів адаптації. Проте ці кількісні результати потребують подальшої методологічної

перевірки. Слід зазначити, що адгезивні засоби залишаються допоміжним заходом і не можуть замінити механічне перебазування або корекцію ортопедичних конструкцій у разі травматичних уражень.

Проведений аналіз висвітлює сучасні підходи до місцевої фармакотерапії ускладнень слизової оболонки в період адаптації до знімних ортопедичних конструкцій і дає змогу виокремити два основні клінічні варіанти, що потребують різної тактики. При травматичних ураженнях (декубітальні виразки, фіброзна гіперплазія) першочерговим є усунення механічного подразника шляхом корекції протеза, після чого для прискорення регенерації застосовують препарати гіалуронової кислоти та декспантенолу. За результатами досліджень, поєднання корекції з гелями на основі гіалуронової кислоти забезпечувало загоєння 75 % уражень проти 20 % при самій корекції на 7-й день та сприятливі зміни біомаркерів слини; водночас не всі топічні засоби мають доведену перевагу над плацебо [4]. При протезному стоматиті, зумовленому колонізацією акрилового базису грибами роду *Candida*, основою лікування є комбінація антисептичних та антимікотичних засобів: ністатин [1], міконазол [9] (особливо при змішаних бактеріально-грибкових процесах) і антимікотики в матеріалі м'якої підкладки [10]; проте без ретельної гігієни протеза частота рецидивів сягає 40-50 % [6,7]. Адгезивні засоби залишаються допоміжним заходом. Практичне значення для лікаря-стоматолога полягає у систематизації критеріїв вибору лікарського засобу відповідно до клінічної картини, а актуальність отриманих результатів зумовлена необхідністю поєднувати індивідуально підібрану фармакотерапію з обов'язковим усуненням механічного подразника, що суттєво підвищує ефективність лікування.

Висновки

Ефективне лікування уражень слизової оболонки порожнини рота потребує комплексного підходу. Підсумовуючи наявні дослідження, оптимальним є поєднання медикаментозних засобів із належним доглядом за протезом. Щоденне очищення та дезінфекція протеза, його зняття на ніч та професійна оцінка відповідності протезного базису є важливими складовими профілактики повторних запальних уражень. Вибір місцевого препарату має визначатися безпосередньо за характером патологічного процесу: при кандидозному стоматиті препаратами вибору є протигрибкові засоби, а при травматичних дефектах – усунення механічного подразника та підтримка регенерації тканин.

Список використаних джерел

1. Newaskar, P. (2020). Effectiveness of anti-plaque agents to reduce candidal colonization in denture stomatitis patients in compare to antifungal drugs – A systematic review. The Journal of Indian Prosthodontic Society, 20(5), 40.
2. Casale, M., Moffa, A., Vella, P., Sabatino, L., Capuano, F., Salvinelli, B., Lopez, M. A., Carinci, F., & Salvinelli, F. (2016). Hyaluronic acid: Perspectives in dentistry. A systematic review. International Journal of Immunopathology and Pharmacology, 29
3. (Ed.). (2020). Denture-Induced Fibrous Hyperplasia. Definitions.

4. Geckili, O., Bektas-Kayhan, K., Eren, P., Bilgin, T., & Unur, M. (2012). The efficacy of a topical gel with triester glycerol oxide in denture-related mucosal injuries. *Gerodontology, 29*(2), e715–e720.
5. Jovanović, M., Janković, S., Okičić, N., Milojević Šamanović, A., & Milosavljević, M. (2024). Factors affecting the healing of decubital lesions in patients wearing newly made dentures. Journal of Dental Sciences, 19(1), 321–328.
6. McReynolds, D. E., Moorthy, A., Moneley, J. O. C., Jabra-Rizk, M. A., & Sultan, A. S. (2023). Denture stomatitis—An interdisciplinary clinical review. *Journal of Prosthodontics*.
7. Negucioiu, M., Buduru, S., Gherman, L., & Kui, A. (2023). Management of denture stomatitis: An overview. *Acta Medica Marisiensis, 69*(1), 12–19.
8. Okicic, N., Milojevic Samanovic, A., Jovanovic, M., Jakovljevic, V., Zivkovic, V., Kocovic, A., Nikolic, M., Andjic, M., Lazarevic, N., Petrovic, A., Stanisic, D., Mladenovic, R., & Milosavljevic, M. (2026). Assessment of oxidative and inflammatory biomar
9. Pakravan, F., Yegdaneh, A., Taymouri, S., Rahimi, S., & Ghahremani, N. (2024). Antifungal Efficacy of Ganoderma lucidum and Clotrimazole for Treatment of Denture Stomatitis: A Randomized Clinical Trial. Frontiers in Dentistry.
10. Procópio, A. L. F., da Silva, R. A., Maciel, J. G., Sugio, C. Y. C., Soares, S., Urban, V. M., & Neppelenbroek, K. H. (2018). Antimicrobial and cytotoxic effects of denture base acrylic resin impregnated with cleaning agents after long-term immersion. Tox

Section: Psychology and Psychiatry

DOI 10.70286/SV-30.10.2026.005

Theoretical And Practical Foundations of Sensorimotor Regulation of Adolescent Anxiety Through Art Therapy

Maryna Matsela, Master's degree student
Faculty of Humanities and Pedagogy,
Department of Psychology
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine
***Academic Supervisor*:**
Hanna Tsvietkova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor
Department of Psychology

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Ukraine

Adolescence represents a critical period of personal development during which profound neurodynamic reorganization and identity formation unfold against the backdrop of heightened sensitivity to social evaluation. Under contemporary Ukrainian conditions, this normative developmental vulnerability is substantially exacerbated by the chronic trauma of war: persistent air raid alerts, disrupted schooling, learning in bomb shelters, the breakdown of familiar social ties, and the adaptive challenges of relocation. Empirical observations demonstrate that anxiety symptoms occupy a leading position among emotional well-being disturbances in adolescents, leading to impaired attention, decreased academic performance, and somatovegetative dysfunctions [1].

Adolescents' urgent need for psycho-emotional stabilization significantly exceeds the capacity of school psychological services. The majority of acute affective states occur directly within educational settings or at home—prior to assessments, during public presentations, or in response to sudden acute stress. This creates an urgent necessity to establish validated, safe, and operational self-help protocols that can be effectively implemented by educators, parents, or adolescents themselves. The aim of this study is to provide a conceptual foundation for the sensorimotor mechanisms of art therapy interventions and to design a differentiated multi-tiered model for anxiety reduction in adolescence.

Anxiety is conceptualized in psychological science as a multidimensional construct integrating affective patterns, cognitive distortions, avoidant behavioral responses, and pronounced autonomic activation [1]. In adolescent populations, physical indicators of arousal (tachycardia, tremor, respiratory difficulties, muscle tension) typically precede conscious verbal recognition of one's emotional state. Consequently, conventional verbal counseling and rational reassurance during peak

moments of panic or acute distress often prove insufficient, necessitating direct somatic grounding [6].

Art therapy within psychological intervention provides a safe nonverbal regulatory channel, normalizing psychomotor tension and reducing physiological distress. Grounded in the Expressive Therapies Continuum (ETC) developed by S. Kagin, V. Lusebrink, and L. Hinz [5], the physical properties of expressive media directly modulate central nervous system functioning. Highly structured, resistant media (graphite and colored pencils, fine liners, templates, modeling clay) engage the kinesthetic-sensory level of regulation, restoring an internal sense of control and grounding, whereas fluid media excessively stimulate the affective level and, without structured containment, may exacerbate disorganization [5].

Synthesizing theoretical and empirical evidence highlights several regulatory mechanisms of expressive artistic engagement: 1) sensorimotor and proprioceptive stabilization: repetitive tactile interaction with paper and resistance from physical materials generate a steady stream of proprioceptive input, attenuating sympathetic hyperarousal and anchoring the individual in the present moment; 2) respiratory-motor synchronization: coordinating graphic movements (e.g., the 'Drawing of Breath' technique using a square trajectory or smooth wave) with prolonged exhalation reflexively enhances parasympathetic vagal tone, stabilizing heart rate and reducing situational distress [7]; 3) bilateral rhythmic coordination: synchronous, mirror-like drawing with both hands promotes interhemispheric integration and releases psychomotor tension; 4) cognitive refocusing and externalization: empirical studies confirm that focusing attention on structured, rhythmic activities (such as coloring mandala segments) provides superior anxiety reduction compared to emotionally venting fear-related imagery [3, 4], while externalization (depicting anxiety as an external entity followed by visual transformation or disposal) reduces subjective fusion with distress [2].

Drawing on principles of psychological safety, time efficiency, and accessibility, a three-tiered anxiety intervention model for adolescents was developed: Tier 1 comprises express techniques lasting 1–3 minutes ('4-4-4-4 Drawing of Breath', 'Discharge onto Paper' [2], 'Draw What You See', and 'Bilateral Drawing') designed for immediate stabilization during acute stress by teachers, parents, or adolescents independently; Tier 2 involves structured short practices lasting 15–20 minutes (mindful mandala coloring [3, 4], clay modeling, creating a 'Safe Place' visualization, and the 'My Pillars' resource collage [6]) aimed at alleviating cumulative fatigue and tension during homeroom periods or at home; Tier 3 entails a structured group program (five 60-minute sessions) facilitated by a qualified psychologist, structured around trauma-informed care stages to cultivate sustainable coping skills and establish an individualized 'Art First-Aid Kit'.

Art therapy interventions for adolescent anxiety rest upon robust neurophysiological foundations of sensorimotor and rhythmic autonomic regulation. Employing structured media and concise instructions eliminates risks of secondary traumatization while ensuring rapid psycho-emotional stabilization. The proposed

differentiated three-tiered model serves as an accessible, practical psychosocial framework that equips adolescents with effective self-soothing skills amidst pervasive chronic stress.

References

1. Nauholnyk, L. B. (2015). Psykholohiia stresu: pidruchnyk [Psychology of stress: Textbook]. Lviv State University of Internal Affairs. 324p.
2. Briñol, P., Gascó, M., Petty, R. E., & Horcajo, J. (2013). Treating thoughts as material objects can increase or decrease their impact on evaluation. Psychological Science, 24(1), 41–47.
3. Carsley, D., & Heath, N. L. (2018). Effectiveness of mindfulness-based colouring for test anxiety in adolescents. School Mental Health, 10(3), 251–264.
4. Curry, N. A., & Kasser, T. (2005). Can coloring mandalas reduce anxiety? Art Therapy: Journal of the American Art Therapy Association, 22(2), 81–85.
5. Hinz, L. D. (2020). Expressive Therapies Continuum: A framework for using art in therapy (2nd ed.). Routledge. 288p.
6. Malchiodi, C. A. (2020). Trauma and expressive arts therapy: Brain, body, and imagination in the healing process. Guilford Press. 368p.
7. Zaccaro, A., Piarulli, A., Laurino, M., Garbella, E., Menicucci, D., Neri, B., & Gemignani, A. (2018). How breath-control can change your life: A systematic review on psycho-physiological correlates of slow breathing. Frontiers in Human Neuroscience, 12, Article 353.

УДК 159.9:159.923

Особливості формування самосвідомості в юнацькому віці

Щербина Валерія, здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна
Ірина Астремська, доктор психологічних наук, професор
Чорноморський національний університет імені Петра Могили,
м. Миколаїв, Україна

Важливу роль у процесі становлення та розвитку особистості відіграє юнацький вік. У цьому віці здійснюється вибір і здобуття професії, підвищується рівень теоретичного мислення, розвивається критичне ставлення людини до себе та власної діяльності, реалізується етап самовизначення. Саме тому, формування самосвідомості є основою для подальшого саморозвитку та самореалізації особистості.

На сьогодні вивченням особливостей самосвідомості у юнацькому віці займається низька сучасних науковців, серед яких: Т.Клибанівська (досліджує теоретичні аспекти дослідження самосвідомості), Л.Бегеза (розглядає психологічні особливості самосвідомості), О.Демчук (вивчає Я-концепцію як продукт розвитку самосвідомості), А.Ряснянська (досліджує особливості формування самосвідомості осіб юнацького віку) та інші. Попри наявність широкого кола досліджень, присвячених проблемі самосвідомості, питання розвитку зазначеного явища у юнацькому віці досліджене недостатньо.

Українська дослідниця Т.Клибанівська трактує поняття «самосвідомість» як усвідомлення особистістю себе важливим компонентом суспільства, який володіє знаннями про специфіку функціонування навколишнього середовища, може вносити відповідні зміни у процесі теоретичної та практичної діяльності. Самосвідомість вважається вищим рівнем розвитку свідомості та вищих психічних функцій. Людина усвідомлює, що є активним учасником взаємовідносин з іншими людьми, несе відповідальність за наслідки власних вчинків. Науковиця наголошує на тому, що формування самосвідомості відбувається під впливом двох груп факторів:

1) внутрішні фактори (зумовлені біологічними особливостями функціонування організму; проявляються у особливостях психічної діяльності людини);

2) зовнішні фактори (в їх основі лежать умови існування людини, зумовлені впливом соціального оточення на формування особистості) [2].

Внутрішні фактори – це переважно внутрішня діяльність особистості та рівень розвитку її вищих психічних функцій. В основі розвитку самосвідомості людини лежать конкретні психічні процеси – сприймання, пам’ять та увага.

Сприймання дозволяє людині усвідомлювати себе у часі (минулому, теперішньому та майбутньому). Пам'ять дозволяє акумулювати життєвий досвід та накопичені знання про себе, результати процесу саморозвитку, самоствердження. Увага забезпечує спрямованість свідомості особистості на зовнішнє середовище та власний внутрішній світ.

Зовнішні фактори виявляються в умовах існування людини. Одним із ключових зовнішніх факторів є соціальне середовище. Самосвідомість формується у процесі соціалізації особистості. Людина усвідомлює себе активним учасником суспільних відносин. Вона несе відповідальність за наслідки власних вчинків, реалізує різні соціальні роді, контролює свою поведінку, дотримується моральних принципів та норм.

Важливу роль у формуванні самосвідомості відіграє юнацький вік. У цьому віці відбуваються зміни у когнітивній та емоційно-оцінювальній складових самосвідомості. Особистість починає більш глибше осмислювати інформацію про себе. У неї удосконалюється здатність до рефлексії. Молодь починає аналізувати власні дії, прогнозувати наслідки вчинків, здійснювати пошук можливих шляхів саморозвитку. У юнацькому віці підвищується рівень працездатності, концентрації. Особистість визначає цілі на майбутнє та проявляє наполегливість у процесі їх досягнення. У неї удосконалюється ступінь самостійності, відповідальності, дисциплінованості. Нестабільні умови життя зумовлюють розвиток ефективних стратегій реагування на стресові ситуації. У особистості розвивається здатність відстоювати власні кордони та цінності, приймати зважені рішення [3].

Українські дослідники К.Журба, О.Райпольська та І.Шкільна наголошують на тому, що умовами формування самосвідомості у молоді є:

1) впровадження ефективних освітніх програм, які передбачають формування критичного мислення у осіб юнацького віку та розвиток інших компонентів самосвідомості;

2) залучення осіб юнацького віку до активного суспільного життя із метою формування системи цінностей, власних особистісних поглядів, розвитку навичок міжособистісної взаємодії, удосконалення соціальних умінь і навичок;

3) забезпечення комплексного супроводу в освітніх закладах, залучення молоді до виховних заходів, лекцій, тренінгів, практичних занять із метою розвитку когнітивного та емоційно-оцінювального компонентів самосвідомості;

4) розвиток емоційного інтелекту (уміння розпізнавати та диференціювати власні емоції та настрій інших людей, контролювати їх);

5) стимулювання молоді до вибору ефективних засобів самоствердження та самореалізації – професійний розвиток, мистецтво, література, творчість [1].

Таким чином, самосвідомість є складним та багатоаспектним утворенням, що розвивається під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. Юнацький вік виступає сенситивним періодом формування самосвідомості. У юнацькому віці активізується процес самовизначення, розвивається критичне мислення, формується емоційний інтелект, удосконалюються навички рефлексії.

Забезпечення умов для формування самосвідомості позитивно впливає на подальшу самореалізацію та становлення особистості в суспільстві.

Список використаних джерел

1. Журба К.О., Рейпольська О.В., Шкільна І.М. Формування моральної самосвідомості і моральної стійкості української молоді до впливу ворожої пропаганди. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)». Вип* 5 (23). 2024. С. 939-950.
2. Клибанівська Т.М. Теоретичні аспекти дослідження самосвідомості особистості. *Актуальні проблеми психології*. Вип 1. 2019. С. 37-42.
3. Немеш Я.М. Самосвідомість сучасної молоді в період воєнного стану. Інклюзія в Україні в умовах війни: виклики та перспективи. Вип 12. 2025. С.74-79.

DOI 10.70286/SV-30.10.2026.006

Психологічні детермінанти стратегії уникання та її урахування у практиці психологічної допомоги особистості

Санькова Тетяна Андріївна, здобувач вищої освіти магістерського рівня
Кафедра психологія, факультет гуманітарно-педагогічний,
Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
Науковий керівник:
Цвєткова Ганна Георгіївна, доктор педагогічних наук, професор,
Кафедри психології
Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ

Сьогодення ставить перед людиною вимоги швидкого адаптування до нестабільних обставин. У ситуаціях перевантаження чи психоемоційного напруження нерідко спрацьовує модель поведінки, орієнтована на уникання. Вона виражається у свідомому чи несвідомому дистанціюванні від джерела стресу, відтермінуванні важливих кроків або пасивному очікуванні.

Вивченню феноменології уникання присвячено низку праць як у зарубіжній, так і у вітчизняній науковій традиції. Основоположники копінг-підходу Р. Лазарус і С. Фолкман розглядали подібні реакції як один із варіантів регулювання рівня напруження у процесі взаємодії особистості із загрозою. M. Eisma разом із колегами акцентують увагу на тому, що уникаючі моделі опрацювання травматичних подій чи втрат прямо впливають на тривалість психологічної адаптації. У вітчизняному дискурсі А. Берестовська [1] розкриває специфіку поведінкового уникання та румінацій, підкреслюючи їх дезадаптивну роль за умови хронізації. Н. Володарська [2] акцентує на захисному характері даного механізму в психотерапевтичній роботі, а Л. Карамушка та Ю. Снігур [4] визначають місце уникального копінгу серед загальної системи способів самовладання зі стресорами. Праці О. Косьянової та О. Гайдай [5] доводять, що відсторонення від проблем часто корелює з високою тривожністю та страхом невизначеності.

Проведений теоретичний аналіз згруперував психологічні детермінанти уникальної поведінки за кількома вимірами:

1.Когнітивний: схильність суб'єктивно перебільшувати масштаб загрози, катастрофізувати наслідки та недооцінювати власні ресурси.

2.Емоційний: низький поріг толерантності до фрустрації, підвищена тривожність і страх отримати негативну оцінку.

3.Особистісний: екстернальний локус контролю, сумніви у власній спроможності (низька самоефективність) та неусталена самооцінка

4.Поведінково-середовищний: закріплена звичка відкладати справи (прокрастинація), специфічний досвід родинного виховання і брак якісної соціальної підтримки.

Зважаючи на вікові закономірності, ранній дорослий вік (зокрема період студентства) є особливо чутливим до проявів даної стратегії. Зіткнення з новими соціальними та академічними вимогами провокує пошук швидких способів зняття напруги, де уникнення виступає тимчасовим «амортизатором». Проте за умови його системного використання воно перетворюється на бар'єр для особистісного розвитку [3].

Таким чином, психологічна робота з такими особами базується не на силовому придушенні захисних реакцій, а на розвитку гнучкості реагування, навчанні технікам емоційної саморегуляції, поступовому розширенні проблемно-орієнтованого копінгу та опорі на власні цінності.

Аналіз наукових джерел підтверджує, що стратегія уникання виступає багатоаспектним утворенням, яке охоплює когнітивні, емоційні та поведінкові реакції відсторонення. Формування цієї стратегії зумовлене комплексною дією внутрішньоособистісних чинників і впливів середовища. У молодому віці вона нерідко відіграє роль первинного психологічного захисту, однак при систематизації призводить до зниження адаптивності. Ефективна психологічна допомога передбачає перехід від автоматичного уникання до усвідомлених дій через розвиток навичок емоційної регуляції, переоцінку думок і поетапне подолання складних ситуацій.

Список використаних джерел

1. Берестовська, А. В. (2024). Румінація і поведінкове уникнення: поняття, види та підходи до роботи в терапії горя. *Вчені записки Університету «КРОК»*, № 3(75), С. 303–315.
2. Володарська, Н. Д. (2023). Роль захисних механізмів особистості в психотерапії травми. *Progressive Research in the Modern World*, С. 412.
3. Єрмакова, Н., & Сауленко, О. (2020). Психологічні особливості проявів стресостійкості у сучасної молоді. *Молодий вчений*, № 11(87), С. 59–63.
4. Карамушка, Л. М., & Снігур, Ю. С. (2020). Копінг-стратегії: сутність, підходи до класифікації, значення для психологічного здоров'я особистості та організації. *Актуальні проблеми психології*, Т. 55 №. 1, С. 23–30.
5. Косьянова, О., & Гайдай, О. (2025). Особливості копінг-поведінки у різних психотипів в умовах невизначеності. *Вчені записки*, С. 14–16.

Section: Education and Pedagogy

Interactive Simulations and Virtual Laboratories as Tools for Modern Teaching of Bioorganic and Biological Chemistry

Mariana Viktorivna Dikal, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor
Associate Professor at a higher education institution
Department of Bioorganic and Biological Chemistry and Clinical Biochemistry
Bukovinian State Medical University, Chernivtsi

Introduction. The study of bioorganic and biological chemistry in higher education institutions is a fundamental component of specialist training; however, it is accompanied by significant conceptual challenges. This is due to the high level of abstraction in the teaching material and the need to simultaneously operate at three levels of chemical representation: macroscopic, microscopic (molecular) and symbolic. Traditional 2D teaching aids (textbooks and static diagrams) limit the ability to visualise dynamic biomolecular structures and metabolic pathways in three dimensions. In this regard, modern digital information and communication technologies are becoming a key tool for transforming the educational process, ensuring its interactivity, visual clarity and personalisation.

Main section. Interactive simulation platforms enable students to safely manipulate variables, observe processes at the nano- and molecular levels, and practise practical procedures before working in a real biochemical laboratory. The use of virtual laboratories and simulations improves students' academic performance, corrects conceptual errors, develops scientific research skills and significantly reduces anxiety levels prior to carrying out experimental work with real samples and equipment.

Virtual laboratories (VLs) enable students to simulate complex biochemical experiments in a safe and accessible digital environment without time or resource constraints. When working with these platforms, students can investigate enzyme kinetics, metabolic reactions and various analytical methods, vary reagent concentrations, observe the progress of reactions in real time and analyse the results with a high degree of accuracy.

Furthermore, the use of related digital tools (in particular, 3D modelling of protein conformations in AR/VR environments and artificial intelligence as a 'reflection agent') helps to improve chemical literacy and requires an appropriate level of technological and pedagogical content knowledge (TPACK) on the part of teachers.

Conclusions. Virtual laboratories and interactive simulations are effective tools for the modern teaching of bioorganic and biological chemistry, transforming the passive acquisition of theory into an interactive, safe and student-centred process. They not only broaden access to practical knowledge and skills, but also reduce students' anxiety levels, thereby helping to shape a new generation of specialists and researchers with a high level of critical thinking and professional competence.

References

1. Herga, N. R., Čagran, B., & Dinevski, D. (2016). Virtual laboratories as a means of dynamic visualisation to enhance understanding of chemistry in primary schools. Eurasia Journal of Mathematics, Science and Technology Education, 12(3), 593–608.
2. Nkanyani, T. E. (2026). Virtual Laboratories in Chemistry Education: A Systematic Review of Primary and Secondary Schools. International Journal of Educational Sciences, 52(2), 68–85.
3. Skrypnyk, S. (2025). Features of the use of digital technologies in the study of biological disciplines. Psychological and Pedagogical Problems of the Modern School, 1(13), 76–85.

Developing Academic Integrity and Written Communication Culture in Students Through Digital Technologies

Viktoriia Bortsova
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Academic Advisor:
Zhovnych O., PhD in Philology

The rapid integration of digital technologies into modern secondary and higher education has transformed traditional approaches to language instruction and academic writing. While digital platforms and automated tools provide unprecedented access to information and facilitate writing workflows, they simultaneously introduce new challenges regarding original authorship, critical thinking, and ethics. Developing a comprehensive culture of written communication alongside strong standards of academic integrity has become a primary task in modern pedagogical practice [1, c. 45].

In the context of English language teaching, digital tools serve a dual function. On the one hand, applications such as automated grammar checkers, text enhancers, and paraphrasing platforms offer students real-time feedback, enabling them to refine structural accuracy and expand their active vocabulary [2, c. 112]. On the other hand, non-critical reliance on these tools often leads to passive text synthesis and unintentional plagiarism, hindering the natural development of independent written production. Therefore, pedagogical frameworks must prioritize guided technology-assisted learning over passive reliance on automated assistance [3, c. 78].

To cultivate genuine academic integrity, educational environments should shift from purely corrective measures to preventive and instructional strategies. Implementing task-based writing assignments that require personal reflection, contextual application, and continuous drafting allows educators to assess not only the final product but also the learning process itself [1, c. 48]. Furthermore, embedding ethical guidelines into digital writing activities fosters students' awareness of citation principles, intellectual property rights, and standard academic conventions [2, c. 115].

Ultimately, the successful development of written communication skills depends on a balanced pedagogical model where digital technologies serve as cognitive scaffolding rather than replacement for creative effort. By systematically teaching students how to critically evaluate, integrate, and cite digital feedback, educators can ensure the growth of ethically responsible, linguistically competent, and autonomous writers ready for contemporary academic communication [3, c. 82].

References

1. Fishman T. Fundamental Values of Academic Integrity. International Center for Academic Integrity. Clemson University, 2014. P. 43-52.

2. Pecorari D. Teaching to Avoid Plagiarism: How to Promote Good Source Use. Open University Press. Maidenhead, 2013. P. 108-120.
3. Warschauer M. L2 Writing in the Digital Age. Journal of Second Language Writing. 2010. Vol. 19. No. 2. P. 75-85.

Роль проблемно-орієнтованого навчання у процесі формування критичного мислення та компетентності прийняття рішень у майбутніх офіцерів

Білаш Оксана Вікторівна, кандидат економічних наук, доцент
Кафедри фундаментальних наук,
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Україна
Сорокатий Микола Іванович, кандидат фізико-математичних наук, доцент
Кафедри фундаментальних наук,
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Україна
Величко Лев Дмитрович, кандидат фізико-математичних наук, професор
Кафедри фундаментальних наук,
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Україна
Войтович Микола Іванович, кандидат фізико-математичних наук, доцент
Кафедри фундаментальних наук,
Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, Україна

Вступ. Військова освіта забезпечує розвиток інтелектуальних якостей, необхідних для самостійного аналізу складних ситуацій, оцінювання суперечливої інформації та обґрунтованого вибору способу дій. Професійна діяльність офіцера передбачає необхідність співвідносити наявні відомості з конкретними обставинами, визначати пріоритети, прогнозувати можливі наслідки рішень і враховувати чинники, що можуть змінюватися в процесі виконання завдання. Усе це зумовлює необхідність формування критичного мислення як здатності послідовно аналізувати інформацію, перевіряти достовірність тверджень, виявляти логічні суперечності, розпізнавати припущення та оцінювати аргументи. Водночас критичне мислення має розглядатися не як відокремлена інтелектуальна навичка, а як складник професійної компетентності, що забезпечує якість аналізу й обґрунтованість прийняття рішень. У дослідженнях, присвячених професійній військовій освіті, наголошується на важливості розвитку критичного мислення з урахуванням його практичного застосування в майбутній діяльності офіцера. Зокрема, О. Рибчук розглянув взаємозв'язок критичного мислення з процесом оперативного планування та професійним прийняттям рішень офіцером [2].

Критичне мислення – це інтегрована інтелектуальна здатність, що охоплює аналіз інформації, перевірку її достовірності, виявлення причинно-наслідкових зв'язків, оцінювання аргументів, розгляд альтернативних пояснень і формулювання обґрунтованих висновків. Його важливою характеристикою є

готовність перевіряти підстави суджень відповідно до доступних доказів, професійних критеріїв і визначених вимог.

У військовій освіті критичне мислення має особливе функціональне значення. Воно сприяє подоланню поверхового сприйняття інформації, запобігає необґрунтованим узагальненням і допомагає відокремлювати встановлені факти від припущень. Водночас його розвиток має відбуватися з урахуванням специфіки військово-професійної діяльності. Критичне осмислення створює передумови для якіснішого аналізу інформації, належної підготовки пропозицій і відповідального виконання визначених завдань.

Компетентність прийняття рішень – це здатність майбутнього офіцера усвідомити проблему, встановити мету, проаналізувати доступні дані, визначити можливі альтернативи, оцінити їхні переваги, обмеження й ризики, обґрунтувати вибір та здійснювати подальше оцінювання його результатів. Вона передбачає поєднання предметних знань, аналітичних умінь, комунікативної взаємодії, відповідальності й рефлексивного контролю.

Критичне мислення забезпечує якість інтелектуальних операцій, які передують вибору та супроводжують його обґрунтування. Компетентність прийняття рішень охоплює ширший процес, що завершується вибором обґрунтованого варіанта дій з урахуванням мети, обмежень і прогнозованих наслідків. Отже, формування цих якостей доцільно здійснювати комплексно, використовуючи навчальні завдання, які передбачають пояснення способу її отримання.

Проблемно-орієнтоване навчання передбачає організацію освітнього процесу навколо змістовної проблеми. Її розв’язання потребує актуалізації раніше засвоєних знань, пошуку додаткової інформації, формування гіпотез, аналізу доказів і вироблення аргументованого висновку. У військовому закладі вищої освіти проблемна ситуація має бути пов’язана з майбутньою професійною діяльністю, відповідати рівню підготовленості курсантів і водночас створювати потребу в інтелектуальному пошуку. Її зміст може стосуватися аналізу неповних або суперечливих даних, визначення причин невідповідності між запланованими й отриманими результатами, оцінювання альтернативних варіантів організації діяльності, інтерпретації статистичних показників або обґрунтування вибору методів розв’язання професійно орієнтованого завдання. Варто зазначити, що навчальна проблема повинна передбачати можливість порівняння кількох допустимих альтернатив, потребувати встановлення критеріїв вибору та спонукати курсантів пояснювати, чому певний варіант є більш обґрунтованим за інших.

У процесі проблемно-орієнтованого навчання викладач виконує функцію організатора та консультанта пізнавальної діяльності. Він формулює навчальну проблему, визначає очікувані результати, забезпечує доступ до необхідних джерел, ставить уточнювальні запитання, допомагає виявляти логічні помилки та спрямовує рефлексію. При цьому надмірне втручання викладача, за якого він одразу повідомляє правильну відповідь, зменшує можливості самостійного

аналізу. Натомість повна відсутність методичного супроводу може призвести до хаотичного пошуку інформації та формування необґрунтованих висновків.

Отже, педагогічна цінність проблемно-орієнтованого навчання полягає у проблемному характері завдань та структурі інтелектуальної діяльності, яку курсант має виконати для їх розв'язання. Для цілеспрямованої організації зазначеного процесу доцільно використовувати послідовну педагогічну модель, яка поєднує аналітичну діяльність, аргументацію, оцінювання альтернатив і рефлексію. Таким чином, можна виокремити декілька етапів реалізації цієї моделі. На першому етапі відбувається постановка та осмислення проблеми. На цьому етапі важливо навчити їх відокремлювати фактичні дані від попередніх оцінок і припущень. Другий етап передбачає пошук, перевірку та аналіз інформації. Особливого значення набуває розуміння різниці між достовірністю джерела, точністю конкретних даних і обґрунтованістю висновку, зробленого на їхній основі. Така діяльність сприяє розвитку інформаційної грамотності та знижує ризик прийняття рішень на підставі неперевірених повідомлень. Третій етап – це формування та порівняння альтернатив. На цьому етапі доцільно використовувати порівняльні таблиці, матриці критеріїв, причинно-наслідкові схеми, метод експертного оцінювання та елементи математичного моделювання. Використання цих засобів має відповідати змісту проблеми й не повинно підміняти змістовне міркування формальними розрахунками.

На четвертому етапі курсанти визначають можливі наслідки обраного варіанта, оцінюють імовірність виникнення небажаних подій за наявності відповідних даних, аналізують обмеження та формулюють аргументи на користь свого вибору. П'ятий етап – це представлення й захист рішення. Курсанти презентують результати аналізу, пояснюють використані критерії, відповідають на запитання, розглядають контраргументи та за потреби уточнюють власну позицію. Дискусія має ґрунтуватися на доказах і логіці. У військово-професійному контексті така діяльність сприяє розвитку навичок доповіді, аргументації та професійної комунікації.

Після завершення завдання курсанти оцінюють не тільки отриманий результат, а й процес його досягнення: які джерела виявилися корисними, які припущення не підтвердилися, які критерії були недостатньо враховані та що необхідно змінити під час повторного розв'язання подібної проблеми. Рефлексія дає змогу усвідомити власні інтелектуальні помилки й перетворити їх на ресурс подальшого професійного розвитку.

Запропонована послідовність не є жорстким алгоритмом для всіх навчальних ситуацій. Залежно від дисципліни, складності проблеми та рівня підготовленості курсантів окремі етапи можуть поєднуватися, повторюватися або деталізуватися. Принциповим є збереження повного циклу осмислення проблеми, перевірки даних, порівняння альтернатив, обґрунтування вибору й оцінювання результату.

Застосування проблемно-орієнтованого навчання передбачає використання різноманітних методів, які забезпечують активну інтелектуальну участь

курсантів. Доцільними є аналіз професійно орієнтованих кейсів, ситуаційні завдання, навчальні дискусії, групове дослідження проблем, проєктна діяльність, моделювання та структуровані дебати.

Наприклад, під час вивчення математичних і природничо-наукових дисциплін курсантам можна запропонувати проаналізувати набір умовних даних, що містять певні відхилення, неповні спостереження або різні варіанти інтерпретації. Завдання полягає в отриманні числового результату та у виборі адекватного методу аналізу, перевірці вихідних припущень, поясненні обмежень моделі та оцінюванні надійності висновків. Такий формат поєднує предметну підготовку з розвитком критичного мислення.

Під час вивчення дисциплін професійного спрямування можна використовувати навчальні сценарії, у яких курсантам необхідно визначити сутність проблеми, систематизувати доступні відомості, сформулювати кілька альтернатив і підготувати аргументовану доповідь. Зміст сценаріїв має відповідати освітнім цілям, а всі вихідні дані та обмеження повинні бути визначені так, щоб завдання залишалося педагогічно контрольованим і не вимагало використання реальної інформації з обмеженим доступом.

Ефективним засобом є групова робота, у межах якої курсанти виконують різні аналітичні ролі: визначають проблему, перевіряють дані, аналізують альтернативи, оцінюють ризики та представляють висновки. Такий розподіл сприяє усвідомленню багатокомпонентності процесу прийняття рішень. Водночас індивідуальне оцінювання має доповнювати груповий результат, щоб можна було визначити особистий внесок кожного курсанта та рівень сформованості його власних аналітичних умінь.

Цифрові засоби можуть використовуватися для опрацювання навчальних даних, візуалізації результатів, моделювання альтернатив і спільної підготовки висновків. Отже, основним показником доцільності застосування конкретного методу є не технологічна новизна, а його здатність забезпечити глибше розуміння проблеми, доказовість міркувань і самостійність обґрунтування рішення.

Висновки. Формування критичного мислення та компетентності прийняття рішень є важливим завданням професійної підготовки майбутніх офіцерів. Ці якості забезпечують здатність аналізувати інформацію, перевіряти достовірність даних, виявляти суперечності, порівнювати альтернативи, прогнозувати наслідки та обґрунтовувати вибір відповідно до визначених критеріїв і професійних вимог.

Педагогічний потенціал від проблемно-орієнтованого навчання реалізується через послідовне залучення курсантів до постановки проблеми, пошуку й перевірки інформації, аналізу альтернатив, оцінювання ризиків, аргументації рішення та рефлексивного перегляду отриманих результатів.

Список використаних джерел

1. Рибчук О. (2024) Критичне мислення офіцера у процесі оперативного планування. *Наука і освіта*, № 4, С. 56–61.

DOI 10.70286/SV-30.10.2026.007

Цифровий сторітелінг як ефективний засіб формування іншомовної монологічної компетентності старшокласників

Еліна Поддубровська, здобувачка магістерського рівня вищої освіти
Факультет іноземної філології
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди
Науковий керівник:
Чухно О.А., канд. пед. наук, доцент

Постановка проблеми. Навчання англійської мови у старшій школі передбачає розвиток здатності учнів самостійно створювати зв'язні усні висловлювання відповідно до комунікативного наміру, проте відтворення готового тексту або відповіді на окремі запитання не забезпечують достатньої практики побудови цілісного монологу. Учневі потрібно визначити головну думку, установити послідовність її розгортання, дібрати мовні засоби та врахувати потреби слухача. Цифровий сторітелінг дає змогу організувати таку діяльність через створення історії, у якій власне усне мовлення автора поєднується із зображеннями й іншими мультимедійними елементами. Методична проблема полягає у визначенні умов, за яких підготовка цифрового продукту сприяє розвитку монологічних умінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В. І. Павлюк (2021) розглядає можливості цифрових платформ для створення історій на уроках англійської мови в початковій школі та подає рекомендації щодо планування такої діяльності. Т. Харченко та Н. Гостіщева характеризують види цифрового освітнього сторітелінгу й можливості використання мультимедійних сервісів у навчанні англійської мови (2024). Дж. Арроба та Г. Акоста (Arroba & Acosta, 2021) досліджували автентичний цифровий сторітелінг у навчанні англійської мови студентів і зафіксували поліпшення усного мовлення після його використання. Автори оцінювали організацію висловлювання, мовне оформлення, спосіб представлення, допоміжні матеріали та центральну думку (Arroba & Acosta, 2021). Дж. Ш. Фу та ін. (Fu et al., 2022) звернулися до впливу цифрового сторітелінгу на іншомовну мовленнєву компетентність. Систематичний огляд В. Наїра та М. М. Юнус (Nair & Yunus, 2021) узагальнює дослідження застосування цифрових історій для вдосконалення говоріння на різних освітніх рівнях. Ці праці створюють підґрунтя для методичного проєктування, однак положення щодо інших вікових груп і результати, отримані в інших освітніх контекстах, потребують адаптації та перевірки в українській старшій школі.

Обґрунтування актуальності дослідження. Для старшокласників важливо пов'язувати іншомовне спілкування з особистісно значущими темами, можливістю вибору та зрозумілим адресатом. Підготовка цифрової історії може забезпечити таке поєднання: учень визначає, про що розповісти, добирає спосіб представлення подій і пояснює їхнє значення для слухача. Водночас поширеність цифрових матеріалів у навчанні актуалізує потребу в завданнях, де технологія підтримує мовленнєву діяльність. Особливої уваги потребує перехід від багаторазово відредагованого запису до самостійного усного висловлювання за обмеженої підтримки.

Формулювання мети дослідження. Мета роботи полягає в теоретичному обґрунтуванні можливостей цифрового сторітелінгу для формування англомовної монологічної компетентності старшокласників та визначенні послідовності роботи над цифровою історією. Для досягнення мети використано аналіз наукових публікацій, зіставлення методичних положень і моделювання навчального завдання.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих результатів. Іншомовна монологічна компетентність передбачає здатність створювати самостійне, зв'язне й змістовно завершене усне висловлювання відповідно до комунікативного завдання. У Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти вимоги до монологічного мовлення представлено через дескриптори усної продукції, які охоплюють опис досвіду, надання інформації та обґрунтування власної позиції. Розгорнутість, послідовність і аргументованість висловлювання співвідносяться з рівнем володіння мовою (Council of Europe, 2020). Формування цієї компетентності передбачає розвиток умінь планувати зміст повідомлення, логічно поєднувати його частини, добирати відповідні лексико-граматичні засоби, забезпечувати зрозумілість вимови та плавність мовлення. Зазначені дескриптори слугують орієнтиром для визначення складності навчальних завдань і критеріїв оцінювання монологічних висловлювань учнів (Council of Europe, 2020).

Одним із засобів організації такої роботи є цифровий сторітелінг, що поєднує розповідання історій із використанням цифрових технологій. Результатом цієї діяльності є цифрова історія, тобто мультимедійна розповідь, у якій словесний виклад поєднується із зображеннями, аудіо- та відеоматеріалами (Харченко & Гостіщева, 2024). Для розвитку англомовного монологу основу цифрової історії має становити власне усне висловлювання учня. Візуальні та звукові елементи добираються відповідно до його змісту й допомагають передати головну думку розповіді.

Цифрову історію доцільно будувати навколо події, проблемної ситуації або зміни поглядів оповідача. Підготовка такої розповіді спонукає учня встановлювати часові й причинно-наслідкові зв'язки, описувати обставини, пояснювати мотиви вчинків і формулювати власну оцінку. Зображення можуть слугувати опорами для збереження послідовності викладу, а прослуховування власного голосового запису дає змогу виявляти невиправдані повтори, надмірні

паузи та недоліки вимови. Подальше редагування й повторне озвучення історії створюють умови для цілеспрямованого вдосконалення монологічного мовлення.

Роботу над цифровою історією доцільно організовувати за п'ятьма взаємопов'язаними етапами.

На мотиваційно-орієнтувальному етапі вчитель визначає комунікативне завдання, адресата та критерії оцінювання. Учні аналізують короткий зразок: з'ясовують, як починається історія, що забезпечує розвиток подій і як завершення пов'язане з основною думкою. Наприклад, після перегляду англомовної цифрової історії про несподівану зустріч учитель пропонує запитання: "What happened?", "Why was this meeting important?", "How did it change the character's opinion?". Обговорення допомагає визначити послідовність подій та способи вираження авторського ставлення.

Для створення власних історій можна запропонувати теми "A day when everything went wrong" («День, коли все пішло не за планом»), "A place worth discovering" («Місце, яке варто відкрити для себе») або "A small action that helped someone" («Невеликий учинок, який комусь допоміг»). Комунікативне завдання конкретизується через адресата й мету: розповісти іноземним однолітkам про цікаве місце свого міста або пояснити на прикладі історії, чому важливо допомагати іншим. Учитель заздалегідь повідомляє, що оцінюватимуться змістова завершеність, послідовність викладу, доречність мовних засобів і зрозумілість мовлення.

На етапі планування учень формулює головну думку та створює розкадрування: для кожного фрагмента визначає зображення, ключові слова й зміст усного повідомлення. Доцільно передбачити вступну ситуацію, розвиток подій, поворотний момент і підсумкове осмислення, таке розкадрування допомагає побачити змістові прогалини ще до запису. Учитель пропонує засоби зв'язності відповідно до рівня класу, наприклад: *at first, a little later, as a result, looking back,* а учні добирають їх відповідно до логіки власної історії.

Мовленнєво-репетиційний етап передбачає підготовку чернетки, перевірку доречності лексики та усне відпрацювання. Розгорнутий сценарій поступово скорочують до ключових слів, наприклад: "missed the bus; met a friend; found a solution". Учень прослуховує пробний запис і визначає завдання для вдосконалення: уточнити зв'язок між подіями за допомогою "however" або "as a result", усунути повтори чи інтонаційно виділити головну думку. Зворотний зв'язок учителя й однокласників доцільно зосереджувати на змісті та зрозумілості повідомлення, після чого опрацьовувати мовні неточності.

На етапі цифрового оформлення учень поєднує власний голосовий запис із візуальними матеріалами в редакторі презентацій або відео. Наприклад, історію про подорож можна представити за допомогою фотографій місцевості, карти маршруту та авторського озвучення. Для початкового завдання достатньо кількох зображень і послідовної звукової доріжки. Анімацію та фонову музику слід обмежувати, щоб вони не заважали сприйманню мовлення. Джерела запозичених

матеріалів необхідно зазначати, дотримуючись умов їх правомірного використання, автоматично синтезований голос не дає змоги оцінити власне говоріння учня.

Презентаційно-рефлексивний етап охоплює перегляд історій, обговорення їхнього змісту та самооцінювання. Після демонстрації доцільно запропонувати короткий монолог без відтворення запису: переказати історію з іншої перспективи або пояснити власний висновок. Завдання допомагає з'ясувати, наскільки учень здатний використати опрацьований матеріал у новій мовленнєвій ситуації. Для учнів із недостатнім технічним забезпеченням можна передбачити роботу з пристроєм у школі або презентацію з окремим аудіофайлом.

Прикладом авторського навчального завдання є цифрова історія "A small decision that made a difference". Учням пропонується створити двохвилинну англомовну розповідь для однолітків про рішення, яке змінило перебіг подій. Орієнтовні опори: What happened? What did you decide? What changed? Why does it matter? Після перегляду учень пояснює, як міг би розвиватися сюжет за іншого рішення. Тривалість і кількість візуальних опор є параметрами запропонованого завдання та можуть змінюватися відповідно до навчальних потреб.

Для оцінювання доцільно враховувати відповідність комунікативному завданню, змістову завершеність, зв'язність, лексико-граматичне оформлення, зрозумілість вимови, плавність і самостійність мовлення. Технічне оформлення варто коментувати окремо, щоб майстерність монтажу не визначала оцінку монологічних умінь. Результатом проведеного теоретичного аналізу є запропонована послідовність навчальної роботи, яка поєднує створення історії з поступовим скороченням мовленнєвих опор. Для емпіричної перевірки її ефективності необхідно зіставити початкові й підсумкові самостійні монологи за однаковими критеріями та врахувати вплив попередньої мовної підготовки.

Висновки. Цифровий сторітелінг має дидактичний потенціал для формування іншомовної монологічної компетентності старшокласників завдяки поєднанню планування висловлювання, усної практики, самоконтролю та представлення результату адресатові. Його реалізація потребує пріоритету мовленнєвої мети, доступних технічних засобів і поступового переходу до самостійного говоріння. Запропонована послідовність роботи може слугувати основою для розроблення серії завдань на уроках англійської мови. Перспективу подальшого дослідження становить перевірка впливу такої серії на зв'язність, плавність і самостійність англомовного монологу учнів старших класів.

Список використаних джерел

1. Arroba, J., & Acosta, H. (2021). Authentic digital storytelling as alternative teaching strategy to develop speaking skills in EFL classes. *LEARN Journal: Language Education and Acquisition Research Network*, *14*(1), 317–343. https://so04.tci-thaijo.org/index.php/LEARN/article/view/248693

2. Council of Europe. (2020). *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment – Companion volume*. Council of Europe Publishing.
3. Fu, J. S., Yang, S. H., & Yeh, H. C. (2022). Exploring the impacts of digital storytelling on English as a foreign language learners' speaking competence. *Journal of Research on Technology in Education*, *54*(5), 679–694. https://doi.org/10.1080/15391523.2021.1911008
4. Nair, V., & Yunus, M. M. (2021). A systematic review of digital storytelling in improving speaking skills. *Sustainability*, *13*(17), Article 9829. https://doi.org/10.3390/su13179829
5. Павлюк, В. І. (2021). Цифрові платформи для створення сторітелінгу на уроках англійської мови у початковій школі. *Академічні студії. Серія «Педагогіка»*, (3, т. 2), 185–190. https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.2.28
6. Харченко, Т., & Гостіщева, Н. (2024). Освітній потенціал цифрового сторітелінгу в навчанні англійської мови. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка*, *1*(32), 230–237. https://doi.org/10.33842/22195203-2024-1-32-230-237

Практико-орієнтовані завдання як засіб мотивації учнів до прийняття математично обґрунтованих рішень

Терехов Олександр Сергійович, здобувач вищої освіти фізико-математичного факультету
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Науковий керівник:
Франовський Анатолій Цезарович, кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Кафедри фізики, астрономії та робототехніки,
Житомирський державний університет імені Івана Франка, Україна

Вступ. У сучасній освіті однією з найактуальніших проблем залишається недостатня мотивація учнів до навчання математики. Учні нерідко сприймають математичні знання як абстрактні та відірвані від реального життя, що знижує їхнє бажання опановувати предмет. Водночас XXI століття висуває принципово нові вимоги до освіти: здатність аналізувати інформацію, критично мислити та приймати рішення на основі числових даних стає необхідною компетентністю у більшості сфер людської діяльності. У цьому контексті особливої актуальності набувають практико-орієнтовані підходи, зокрема задачі, побудовані на реальних даних та ситуаціях. Такий підхід дозволяє не лише підвищити інтерес до математики, але й сформувати в учнів уміння здійснювати математично обґрунтований вибір у повсякденному житті [1; 2].

Мета роботи. Метою цієї роботи є обґрунтування педагогічного потенціалу практико-орієнтованих завдань як ефективного засобу мотивації учнів до прийняття математично обґрунтованих рішень у навчально-виховному процесі.

Матеріали та методи. У дослідженні використано методи теоретичного аналізу наукової літератури з педагогіки та дидактики математики, узагальнення передового педагогічного досвіду, порівняльного аналізу підходів до проєктування практико-орієнтованих завдань. Теоретичну базу дослідження становлять праці таких дослідників, як Нісс [3], Лешер, Фер та Лермон [4], а також рекомендації PISA щодо математичної грамотності [5]. Розглянуто три основні категорії практико-орієнтованих завдань: завдання на фінансову грамотність (розрахунок кредитних ставок, складання бюджету), задачі на прийняття рішень в умовах невизначеності (оцінка ймовірностей, статистичний аналіз реальних даних) та екологічно-математичні задачі (моделювання споживання ресурсів, CO_2-сліду). Аналіз здійснено на матеріалах програм Нова українська школа, міжнародних стандартів PISA та сучасних педагогічних досліджень.

Результати та обговорення. Проведений аналіз підтверджує, що практико-орієнтовані завдання суттєво впливають на мотиваційну складову навчання математики. Ключова перевага таких завдань полягає в їхньому зв'язку з

реальним контекстом, що активізує внутрішню мотивацію учнів. За даними Лешера, Фера та Лермона [4], учні, що опрацьовували математичні задачі на реальних даних (цінах, статистиці здоров'я, екологічних показниках), демонстрували вищу залученість і кращі результати, ніж ті, хто розв'язував абстрактні вправи.

Мотиваційний ефект практико-орієнтованих завдань забезпечується кількома механізмами. По-перше, такі завдання підвищують суб'єктивну значущість математики: учні розуміють, навіщо їм потрібна алгебра чи статистика. Наприклад, задача «Розрахуй реальну вартість смартфону в кредит за 24 місяці під 24% річних» змушує опанувати поняття складних відсотків не заради оцінки, а заради власної фінансової безпеки. По-друге, ці завдання формують відчуття компетентності — важливий чинник мотивації за теорією самодетермінації Деці та Раяна [6]. Успішне розв'язання реальних задач зміцнює впевненість учнів у власних силах.

Математично обґрунтоване рішення передбачає не лише технічне обчислення, а й осмислення умови, критичне оцінювання результату та аргументацію вибору. За концепцією математичної грамотності PISA [5], ключовою є здатність учня застосовувати математичні міркування до реальних ситуацій із неоднозначними умовами. Практико-орієнтовані завдання природно втілюють цей підхід: завдання типу «Обери найвигідніший тарифний план мобільного зв'язку на основі власного використання» або «Порівняй два варіанти оренди квартири з урахуванням комунальних витрат» вимагають від учнів структурування даних, побудови математичних моделей та свідомого вибору.

Нісс [3] підкреслює важливість розвитку математичних компетентностей як здатності застосовувати знання в реальних контекстах. Практико-орієнтовані завдання є одним із найефективніших інструментів формування таких компетентностей, оскільки вони моделюють реальні ситуації прийняття рішень і вимагають від учнів не репродуктивних, а продуктивних мисленнєвих дій. Особливо цінними є відкриті завдання, де умова не має єдиної правильної відповіді, а учень повинен обрати критерії оцінювання та обґрунтувати власний вибір — це максимально наближає навчання до реальних практик прийняття рішень [7].

Реалізація практико-орієнтованих завдань у контексті НУШ передбачає міжпредметну інтеграцію: математичні задачі можуть містити дані з біології (підрахунок калорій, аналіз ваги), географії (розрахунок відстаней, площ), економіки (ціноутворення, відсотки), інформатики (обробка таблиць даних). Така інтеграція посилює мотивацію учнів, демонструючи прикладну цінність математики в різних сферах. Кей та Лемб [7] фіксують підвищення академічних результатів учнів, які навчалися за програмами з практико-орієнтованими задачами, що підтверджує ефективність підходу.

Висновки. Практико-орієнтовані завдання є потужним педагогічним інструментом мотивації учнів до вивчення математики та формування здатності приймати математично обґрунтовані рішення. Реальний контекст таких завдань

підвищує суб'єктивну значущість математики, формує відчуття компетентності та розвиває критичне мислення. Впровадження практико-орієнтованого підходу відповідає вимогам НУШ і міжнародним стандартам математичної грамотності PISA. Перспективами подальших досліджень є розроблення системи практико-орієнтованих задач для різних класів та їх емпірична апробація в умовах сучасної школи.

Список використаних джерел

1. Boaler J. Mathematical Mindsets: Unleashing Students' Potential through Creative Math, Inspiring Messages and Innovative Teaching. San Francisco: Jossey-Bass, 2016. 320 p. URL: https://www.wiley.com/en-us/Mathematical+Mindsets%3A+Unleashing+Students%27+Potential+through+Creative+Math%2C+Inspiring+Messages+and+Innovative+Teaching-p-9780470894521
2. Savery J. R. Overview of Problem-based Learning: Definitions and Distinctions. Interdisciplinary Journal of Problem-Based Learning. 2006. Vol. 1, No. 1. P. 9–20. DOI: https://doi.org/10.7771/1541-5015.1002
3. Niss M. Mathematical competencies and the learning of mathematics: The Danish KOM project. Proceedings of the 3rd Mediterranean Conference on Mathematical Education. Athens, 2003. P. 115–124. URL: https://www.math.ku.dk/english/research/mjom/kom/KOMrapport-maj.pdf
4. Lesh R., Hoover M., Hole B., Kelly A., Post T. Principles for Developing Thought-Revealing Activities for Students and Teachers. Handbook of Research Design in Mathematics and Science Education. Mahwah: Lawrence Erlbaum, 2000. P. 591–645. URL: https://www.routledge.com/Handbook-of-Research-Design-in-Mathematics-and-Science-Education/Kelly-Lesh/p/book/9780805832815
5. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework: Mathematics, Reading, Science, Financial Literacy and Creative Thinking. Paris: OECD Publishing, 2023. DOI: https://doi.org/10.1787/dfe0bf9c-en
6. Deci E. L., Ryan R. M. Self-determination theory: A macrotheory of human motivation, development, and health. Canadian Psychology. 2008. Vol. 49, No. 3. P. 182–185. DOI: https://doi.org/10.1037/a0012801
7. Kay R., Kletskin I. Evaluating the use of problem-based video podcasts to teach mathematics in higher education. Computers & Education. 2012. Vol. 59, No. 2. P. 619–627. DOI: https://doi.org/10.1016/j.compedu.2012.03.007

Експериментально орієнтоване навчання основ напівпровідникової електроніки у шкільному предметному гуртку

Федоришин Андрій Іванович, здобувач вищої освіти магістерського рівня
Факультет фізики, математики, економіки та інноваційних технологій
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, Україна

Динамічна трансформація сучасної техногенної сфери та стрімкий науково-технічний прогрес зумовлюють тотальну інтеграцію напівпровідникових компонентів у всі галузі життєдіяльності. За таких умов формування у школярів цілісного розуміння принципів функціонування сучасної елементної бази набуває статусу пріоритетного завдання технічної освіти. Найбільш сприятливим середовищем для реалізації цієї мети виступає шкільний предметний гурток, який дозволяє гармонійно поєднати засвоєння теоретичних конструктів із безпосередньою практичною апробацією. У межах гуртkової роботи створюються умови для активного експериментування, самостійного проєктування електронних вузлів та аналітичної інтерпретації отриманих результатів вимірювань.

Методологічним фундаментом освітнього процесу в технічному гуртку пропонується визначити експериментально орієнтоване навчання, де опанування матеріалу відбувається через натурне дослідження фізичних явищ та перевірку теоретичних гіпотез. У контексті вивчення електроніки такий підхід дозволяє візуалізувати складні закономірності. Логіка викладу матеріалу базується на першочерговому аналізі фізичних властивостей p–n переходу як фундаментального елемента напівпровідникових приладів. Це закладає підґрунтя для розуміння функціонування діодів та їхньої ролі у випрямних вузлах.

Подальший етап передбачає поглиблене ознайомлення з принципом дії біполярних транзисторів (структур n-p-n та p-n-p). Під час проведення серії експериментів акцент зміщується на дослідження залежності колекторного струму від базового, що дозволяє учням наочно переконатися у підсилювальних можливостях приладу. Окрему увагу приділено аналізу критичних режимів роботи транзистора — відсічення та насичення, що є ключовим для розуміння його експлуатації як керованого електронного ключа в системах комутації.

Високий рівень пізнавальної активності школярів спостерігається під час виконання лабораторних робіт із дослідження світловипромінювальних діодів (LED). Експериментальним шляхом учні встановлюють кореляцію між яскравістю світіння та величиною прямого струму, а також опановують методику розрахунку обмежувальних резисторів для забезпечення стабільної роботи приладу. Процес складання електричних ланцюгів на макетних платах вимагає від гуртківців вільного оперування умовними графічними

позначеннями, вміння аналізувати структурні зв'язки між компонентами та верифікувати зібрані схеми.

Інтеграція теоретичного курсу з інтенсивною практичною діяльністю створює цілісну систему підготовки, що сприяє свідомому професійному самовизначенню учнів в інженерній сфері. Перспективним напрямом подальшої модернізації гурткової діяльності бачиться розробка інтегрованих навчальних модулів, що поєднують дискретну електроніку з мікроконтролерною технікою. Впровадження таких інструментів дозволить школярам перейти від вивчення окремих напівпровідникових приладів до конструювання цифрових систем, що цілком відповідає концепції сучасної STEM-освіти.

Список використаних джерел

1. ElizLabs. (б. д.). *Робототехніка як інструмент реалізації STEM-освіти.* https://elizlabs.com.ua/robototehnika-yak-instrument-realizaciyi-stem
2. Electronics Tutorials. (б. д.). *Using the bipolar transistor as a switch*. https://www.electronics-tutorials.ws/transistor/tran_4.html
3. Kuphaldt, T. R. (б. д.). *2.6: P-N перехід. LibreTexts Українська.* https://ukrayinska.libretexts.org/Робоча_сила/Технологія_електроніки/Книга:_Електричні_схеми_III_-_Напівпровідники_(Kuphaldt)/02:_Теорія_твердотільних_пристроїв/2.06:_P-N_перехід
4. SparkFun Learn. (б. д.). *Light-emitting diodes (LEDs).* https://learn.sparkfun.com/tutorials/light-emitting-diodes-leds/all

Використання штучного інтелекту на уроках української літератури як інструмент візуалізації та інтерпретації творів (на матеріалі оповідання Сергія Жадана "Бігти, не зупиняючись")

Мерзлякова Наталія, здобувачка другого (магістерського) рівня зі спеціальності А 4.01 Середня освіта (Українська мова і література)
ОП “Українська мова і література, англійська мова в закладах освіти”
Кафедра української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

Сучасний вектор реформування вітчизняної освіти, закріплений у Державному стандарті профільної середньої освіти та філософії Нової української школи, вимагає від педагогів не просто трансляції знань, а розвитку медіаграмотності, критичного аналізу та мовної стійкості учнів. У добу тотальної цифровізації вчитель української літератури постає перед викликом: як трансформувати класичний аналіз творів у живий, міждисциплінарний процес. Ключова проблема сьогодення — стрімке падіння читацького інтересу. Кліпове мислення, перенасичення інформаційного простору та звичка сприймати світ через динамічний візуальний контент заважають підліткам фокусуватися на великих художніх текстах. Традиційні методики розбору творів усе частіше викликають в учнів нудьгу та відірваність від життя. Точкою перетину між суворими освітніми вимогами та реальністю, у якій живе “цифрове покоління” (зумери, альфа), стає залучення технологій штучного інтелекту в освітній процес.

Технології штучного інтелекту (ШІ) в цьому контексті діють як міст між словом та візуальним образом. Самостійне моделювання промптів, розробка концепт-артів чи структурування інтелект-карт за допомогою нейромереж змінюють роль учня. Здобувач освіти з пасивного слухача перетворюється на дизайнера смислів, який через візуалізацію проникає у глибинні підтексти автора.

Аналіз сучасних наукових розвідок з викладання української літератури засвідчує посилений інтерес до дослідження ролі штучного інтелекту в процесі викладання дисциплін мовно-літературної галузі. 2 грудня 2020 року Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні, де окреслені першочергові питання впровадження ШІ в освітню галузь.

Метою цього дослідження є показати, як саме генеративний ШІ може стати інструментом для інтерпретації творів. У роботі запропоновано та теоретично обґрунтовано покроковий алгоритм інтеграції ШІ-інструментів у практику викладання уроків української літератури для ефективного формування ключових компетентностей здобувачів освіти.

Суть наукового пошуку полягає в тому, що цифрові технології інтегруються в освітнє середовище не задля формальної технологізації, а як концептуальне підґрунтя для критичного аналізу інформації. Компаративний аналіз штучно згенерованих образів та літературного першоджерела дає учням змогу наочно побачити когнітивні обмеження нейромереж. Досліджуючи невідповідності ШІ в інтерпретації художніх смислів, здобувачі освіти починають глибше розуміти специфіку творчого процесу та усвідомлювати абсолютну цінність унікального людського емоційно-естетичного досвіду.

Основні переваги ШІ як засобу навчання можемо подивитись на рис.1

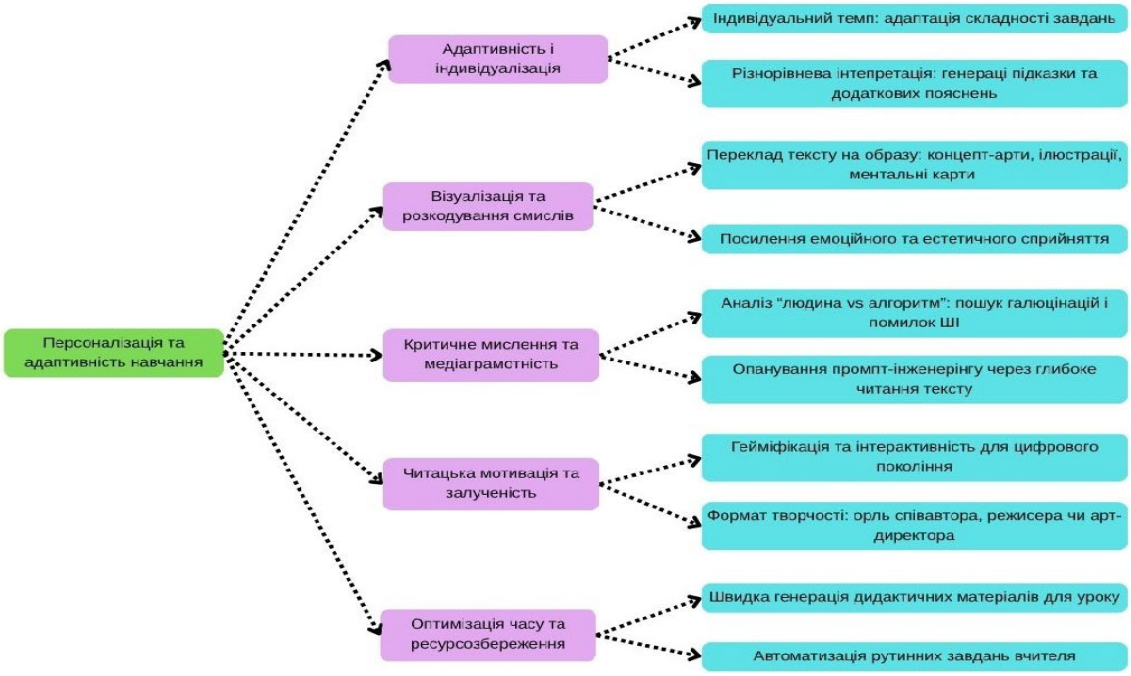

Рис.1. Переваги штучного інтелекту (автор Наталія Мерзлякова)

Всі перелічені переваги ШІ суттєво покращують продуктивність освітньої діяльності, наповнюють її захопливістю та приносять вагомі результати для здобувачів освіти під час освітнього процесу.

Сучасна філологічна освіта отримала в своє розпорядження дієві цифрові інструменти, що створюють передумови для суттєвого оновлення методики викладання літератури. Застосування таких технологій змінює усталені форми співпраці між учасниками освітнього процесу та розширює можливості для проведення досліджень як педагогами, так і здобувачами освіти. Серед генеративних технологій помітне місце посідають текстові моделі й цифрові платформи, зокрема ChatGPT від OpenAI, Gemini від Google та інтегровані рішення Copilot від Microsoft, Recraft.ai та Canva AI.

На прикладі оповідання С.Жадана "Бігти, не зупиняючись" розглянемо декілька варіантів застосування ШІ на уроках української літератури в 11 класі.

1. Аналіз образу.

Завдання: Образ героїв крізь призму ШІ.

Формат роботи: групова робота (по 3-4 учня)

Прийом: “Промпт-герменевтика”: переклад з мови С.Жадана на мову ШІ

Варіант 1. Худий: портрет внутрішнього світу

Мета: дослідити психологічний образ головного героя, його страхи, вагання та зміну поведінки.

Інструкція для учнів:

1. Визначте основні риси характеру Худого на початку та наприкінці оповідання

2. Доберіть епізоди, які підтверджують ваші висновки.

3. Складіть промпт для ШІ й за допомогою ШІ створіть символічний портрет героя, передавши його внутрішній стан через позу, кольори, освітлення, простір.

Запитання:

- Чи змінюється герой упродовж оповідання? Відповідь обгрунтуйте порівнянням його поведінки на початку й наприкінці оповідання.
- Що свідчить про внутрішню боротьбу Худого? Зіставте його слова, думки й вчинки: чи збігаються вони, чи суперечать одне одному?
- Чи передає зображення суперечливість його характеру? Поясніть як контраст світла й тіні, поза та замкнений простір відображають його вагання.

Варіант 2. Анька: образ людини в стані емоційного виснаження.

Мета: проаналізувати емоційний стан персонажа та з’ясувати, чому людям буває складно зрозуміти одне одного.

Інструкція для учнів:

1. Знайдіть епізод зустрічі Худого з Анькою.

2. Визначте, які емоції вона переживає та як вони проявляються в її словах та поведінці?

3. Складіть промпт та створіть за допомогою ШІ візуальну метафору її внутрішнього стану.

Запитання

- Чому Анька може реагувати на інших різко?
- Якої підтримки потребує Анька від людей навколо?
- Як автор розкриває її стан через поведінку та діалоги?

2. Символічна візуалізація

Завдання: Біг як символ: втеча чи вибір?

Мета: з’ясувати, як змінюється значення образу бігу протягом оповідання.

Інструкція для учнів:

1. Знайдіть в тексті епізоди, в яких Худий біжить містом.

2. Визначте, які почуття й думки супроводжують його рух?

3. Складіть промпт та за допомогою ШІ створіть дві ілюстрації: перша- передає біг як спробу втекти від проблем, друга- як рух до прийняття рішення.

4. Порівняйте ці зображення та поясніть, чи змінився внутрішній стан героя?

Запитання:

- Чи може фізичний рух героя символізувати зміни в його внутрішньому світі?
- Чому герой продовжує бігти, попри втому?

- Як фінал оповідання допомагає по-новому зрозуміти його назву?

3. Символіка кольорів і природних образів у художньому тексті

Формат роботи: парна, групова робота (по 3-4 учня)

Тип: візуальна інтерпретація

Мета: дослідити, як колір, світло й природні образи формують емоційну атмосферу.

Інструкція для учнів:

1. Оберіть чотири образи: сонячне світло, темрява, буря, туман.
2. Доберіть до кожного колір, емоцію та відповідний епізод.
3. Складіть промпт та за допомогою ШІ створіть чотири зображення, які передають ці стани

Запитання:

- Чому сонячне світло в оповіданні не завжди сприймається як щось небезпечне?
- Як зміна погоди впливає на те, як читач сприймає події?
- Чи може туман символізувати не тільки загрозу, а й невпевненість героя перед вибором?

Результат: емоційна палітра з аргументованим поясненням кожного образу.

4. Етап систематизації та узагальнення знань

Створення інтерактивної ментальної картки за допомогою ШІ

Формат роботи: парна, групова робота (по 3-4 учня)

Інструмент: Whimsical AI, GitMind або Miro AI, Canva.

Завдання:

За допомогою текстового запиту до ШІ створити ментальну карту на тему: “Архітектура руху в оповіданні “Бігти, не зупиняючись”

Інструкція для учнів:

Основні гілки карти, які учні будують за допомогою підказок ШІ:

- Простір і час: місця дії - місто, дорога, старт і фініш; часові межі подій.
- Внутрішній монолог: роздуми героя, його мотиви руху або втечі.
- Символіка бігу: можливі значення - життя, боротьба, подолання страху, прагнення рухатися вперед.

Візуальний супровід: до кожної гілки учні додають згенеровані мікроілюстрації.

Під час викладання оповідання С.Жадана “Бігти, не зупиняючись” з використанням ШІ спостерігалось активне залучення учнів до аналізу твору, активної рефлексії над прочитаним.

Отже, використання засобів генеративного штучного інтелекту в межах вивчення української літератури (на прикладі оповідання Сергія Жадана «Бігти, не зупиняючись») становить не тільки актуальну вимогу сьогодення, а й дієвий педагогічний засіб.

Залучення нейромереж (ChatGPT, Copilot, Recraft.ai тощо) дає змогу скоротити дистанцію між класичними методами аналізу твору та кліповим

сприйняттям відомостей сучасними учнями, перетворюючи їх із пасивних слухачів на діяльних дослідників і «творців смислів».

Розроблений комплекс завдань — від промпт-герменевтики й образної візуалізації постатей Худого та Аньки до символічного тлумачення природних явищ і створення інтерактивних інтелектуальних карт — гарантує ґрунтовне філологічне дослідження художнього тексту, формує критичне мислення та інформаційну грамотність.

Зіставлення згенерованих візуальних матеріалів із літературним оригіналом підтверджує, що штучний інтелект не підміняє щирих почуттів і читацького досвіду, а виступає поштовхом до розуміння багатогранності авторських підтекстів.

Інструменти ШІ сприяють персоналізації навчання, підвищенню мотивації здобувачів та ефективності викладання. Однак успішна та якісна інтеграція цих технологій під час викладання української літератури потребує належної підготовки педагогів. Беззаперечним є факт, що досвід вчителя у питанні застосування ШІ є потужним інструментом для посилення, а не заміни людського фактора в освітньому процесі.

У майбутньому розвиток ШІ обіцяє ще більше можливостей для глибшого залучення здобувачів освіти до вивчення української літератури, роблячи цей процес більш цікавим та ефективним.

Список використаних джерел

1. Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні: схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 2 грудня 2020 р. No 1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text
2. Веретюк Т.В. (2025) Використання штучного інтелекту в навчанні дисциплін мовно-літературної галузі. Цифрова трансформація в освіті: виклики та перспективи: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф С. 255–258, Київ, УДУ ім.М.Драгоманова; упоряд.: Твердохліб І.А., Малюх Є.В. Київ. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/items/84506886-0c2f-4184-bb94-dfc0febd4766
3. Візнюк І., Буглай Н., Куцак Л., Поліщук А., Киливник В. Використання штучного інтелекту в освіті. 2021. Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training. Methodology Theory Experience Problems С. 14–22. OI:https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-59-14-22
4. Національна стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні 2021-2030. Київ,
2021.URL:https://wp.oecd.ai/app/uploads/2021/12/Ukraine_National_Strategy_for_Development_of_Artificial_Intelligence_in_ Ukraine_2021-2030.pdf

DOI 10.70286/SV-30.10.2026.008

An Integrative Structural Model of Professional and Communicative Competence in Contemporary Academic Discourse

Oleksandr Mytnyk, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Head of the Department of Practical Psychology,
Zhang Dan, Postgraduate Student,
Faculty of Pedagogy
Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

Professional and communicative competence (hereafter PCC) belongs among those professionally significant formations that determine the quality of contemporary education. Its weight increases as educational policy shifts emphasis from the transmission of knowledge towards the formation of the capacity to act in indeterminate situations: a teacher must not only command subject content but also organise interaction, argue a position, sustain a courteous dialogue and observe the ethical boundaries of communication (Mukan et al., 2023). In the research domain this requirement becomes more complex, since academic communication is an institutionally regulated, generically organised and value-laden practice of a disciplinary community (Hyland, 2009). The competence of a researcher is therefore not reducible to linguistic correctness and calls for a separate theoretical account.

The concept of communicative competence entered scholarly circulation in contrast to a narrowly linguistic approach. D. Hymes (1972) argued that knowledge of a language is insufficient without the ability to use utterances appropriately with respect to situation, addressee and social norms. M. Canale and M. Swain (1980) operationalised this thesis by distinguishing grammatical, sociolinguistic and strategic competences, and M. Canale (1983) subsequently added discourse competence to the model. L. Bachman (1990) separated organisational competence (grammatical and textual) from pragmatic competence (illocutionary and sociolinguistic), which made it possible to describe not only linguistic form but also speech action. M. Byram (1997) shifted the emphasis towards the intercultural dimension, adding attitudes and critical cultural awareness to the structure of competence.

A genre-oriented study of academic discourse developed in parallel. J. Swales (1990) described the research article as a rhetorically organised genre with its own sequence of communicative moves; V. Bhatia (2004) extended genre analysis to professional discursive practices, emphasising the interaction of text, genre and social practice; K. Hyland (2009) treated academic discourse as a form of social interaction in which linguistic resources express the author's disciplinary identity. These works specify communication itself, but not the structure of the competence of its subject.

In Ukrainian pedagogy the problem has been developed predominantly within the domain of professional training. Dissertation studies propose structural and component models of PCC that are usually built on the logic "goal — motive — content — activity — reflection" and comprise target, motivational, content-related, operational and evaluative-reflective components (Butenko, 2011; Kovalchuk, 2018; Litvinchuk, 2018). The conceptual apparatus of communicative competence and its constituents has been refined in a terminological study (Mukan et al., 2023). At the same time, these models are oriented towards the professional activity of a specialist in the broad sense, whereas academic communication does not appear in them as a separate object of description.

A comparative analysis reveals a research gap at the intersection of the two traditions. Competence models describe the architecture of communicative ability but disregard the generic, institutional and sociocultural parameters of academic communication (Hymes, 1972; Canale & Swain, 1980; Bachman, 1990; Byram, 1997). Genre studies, conversely, describe academic discourse in detail but not the structure of the competence of the subject acting within it (Swales, 1990; Bhatia, 2004; Hyland, 2009). PCC in academic discourse therefore requires an integrative model that combines both lines of description.

With this in view, we propose an original integrative model of PCC in academic discourse comprising six interrelated components: cognitive-discursive, linguistic-speech, sociolinguistic-communicative, pragmatic-strategic, perceptive-reflective and axiological-ethical. The model is not a sum of the approaches reviewed: it preserves their achievements and adds dimensions they lack — generic organisation, institutional regulation and the value-ethical loading of academic communication. The component composition of the models is presented in Table 1.

Table 1. Component composition of communicative competence models

Model	Components	Object of description
D. Hymes (1972)	Grammatical, sociolinguistic, strategic, discourse (as presented by Canale & Swain, 1980)	Communicative ability of the speaker
M. Canale, M. Swain (1980); M. Canale (1983)	Grammatical, sociolinguistic, strategic; discourse (1983)	Communicative ability of the speaker
L. Bachman (1990)	Organisational (grammatical, textual) and pragmatic (illocutionary, sociolinguistic)	Speech action
M. Byram (1997)	Knowledge, attitudes, skills of interpreting and relating, critical cultural awareness	Intercultural interaction
Original model (this study)	Cognitive-discursive, linguistic-speech, sociolinguistic-communicative, pragmatic-strategic, perceptive-reflective, axiological-ethical	Academic discourse as a generically and institutionally organised activity

Source: compiled by the author on the basis of Hymes (1972), Canale & Swain (1980), Canale (1983), Bachman (1990), Byram (1997).

The cognitive-discursive component encompasses knowledge of the essence of academic discourse, its genre system, the logic of academic argumentation, its terminological apparatus, citation conventions and the conventions of the disciplinary community. What is at stake is not mere awareness but the capacity to think in the categories of a scholarly community and to recognise the generic and discursive expectations of a particular academic situation, since genre mediates between text and social practice (Bhatia, 2004; Swales, 1990).

The linguistic-speech component presupposes command of the resources of academic speech in Ukrainian and, where necessary, in a foreign language: precision of word use, terminological accuracy, syntactic organisation of academic utterance, generically appropriate use of linguistic clichés, and the ability to construct oral and written academic texts in accordance with the norms of logic, clarity, objectivity and stylistic restraint. Grammatical and textual accuracy constitutes the basic level of this component (Bachman, 1990), whereas its higher level is set by disciplinary linguistic conventions (Hyland, 2009).

The sociolinguistic-communicative component concerns the appropriateness of behaviour within a scholarly community. It includes observance of academic etiquette, understanding of status and role relations, sensitivity to the addressee, the ability to conduct a correct academic dialogue, and participation in peer review, discussion, debate and the presentation of results. Its foundation is the idea of the appropriateness of an utterance to its social context (Hymes, 1972) and, in the intercultural dimension, a readiness to engage with other scholarly traditions (Byram, 1997). In this component communication acquires not only a linguistic but also an institutional character.

The pragmatic-strategic component represents the ability to select effective communicative strategies in accordance with the goal and situation of academic communication: to formulate a problem, argue a thesis, construct a proof, anticipate possible objections, employ strategies of hedging or strengthening a claim, present results and conduct negotiated interaction in the academic environment. This component effects the transition from knowledge of norms to their productive application, combining pragmatic competence (Bachman, 1990) with strategic competence (Canale & Swain, 1980).

The perceptive-reflective component embraces empathy, the capacity for self-observation, self-correction and critical reflection, an adequate perception of another's position, and the regulation of emotional state during discussion or public presentation. In academic discourse this is particularly important, since academic communication involves high intellectual tension, competing interpretations and the need to combine persuasiveness with correctness. The reflective dimension of competence is bound up with the ability to question one's own cultural assumptions (Byram, 1997).

The axiological-ethical component integrates the values of the scholarly community: orientation towards truth, respect for authorship, academic integrity, responsibility for the scholarly word, and a readiness for professional dialogue free of manipulation or the discrediting of an opponent. The normative reference point here is the statutory list of violations of academic integrity, in particular academic plagiarism

as the publication of another's results without attribution (Verkhovna Rada Ukrainy, 2017, Art. 42). This component secures the moral quality of professional and communicative activity and transforms communication from a technique of influence into a form of responsible service to scholarship and education.

Accordingly, PCC in academic discourse may be defined as an integrative quality of the personality of a student and of an academic staff member, manifested in the capacity to conduct oral and written academic communication productively, ethically and reflectively in accordance with the generic, linguistic, sociocultural, strategic and normative-value requirements of the academic community. The competence encompasses knowledge of the conventions of academic discourse, command of the resources of academic speech, the ability to construct and interpret academic texts, to engage in reasoned interaction, to observe academic integrity and to reflect critically on one's own communicative activity.

The proposed definition essentially combines three dimensions: professional, communicative and discursive. The first sets the domain in which the competence functions, the second the mechanism of intersubjective interaction, the third the institutional and generic form of its realisation. This three-dimensional architecture distinguishes the proposed model from competence models in which the discursive dimension is either absent or reduced to a list of speech skills (Canale, 1983; Bachman, 1990).

PCC in academic discourse appears simultaneously as a form of realising professional and ethical competences and as a form of self-affirmation of the teacher-researcher, grounded in morality, respect for the interlocutor, observance of pedagogical tact and a readiness for dialogue. Through pedagogical ethics, deontology and pedagogical etiquette it acquires humanistic content and social legitimacy. For a Master of Education this means the ability to enter into professional dialogue and sustain it, to argue, to reflect and to self-regulate one's own academic communication.

Prospects for further research are connected with the operationalisation of the proposed model: the development of criteria and levels of formation for each component, the selection of diagnostic instruments, and the approbation of the model in the educational process of Master of Education programmes.

References

1. Bachman, L. F. (1990). Fundamental considerations in language testing. Oxford University Press.
2. Bhatia, V. K. (2004). Worlds of written discourse: A genre-based view. Continuum.
3. Butenko, T. O. (2011). Formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv u protsesi vyvchennia psykholoho-pedahohichnykh dystsyplin [Formation of communicative competence of future engineers in the study of psychological and pedagogical disciplines] [Candidate dissertation]. Vinnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. https://dspace.vspu.edu.ua/items/c8d2773a-9f9f-4550-9c8d-d80b957a9f21

4. Byram, M. (1997). Teaching and assessing intercultural communicative competence. Multilingual Matters.
5. Canale, M. (1983). From communicative competence to communicative language pedagogy. In J. C. Richards & R. W. Schmidt (Eds.), Language and communication (pp. 2–27). Longman.
6. Canale, M., & Swain, M. (1980). Theoretical bases of communicative approaches to second language teaching and testing. Applied Linguistics, 1(1), 1–47. https://doi.org/10.1093/applin/1.1.1
7. Hyland, K. (2009). Academic discourse: English in a global context. Continuum.
8. Hymes, D. H. (1972). On communicative competence. In J. B. Pride & J. Holmes (Eds.), Sociolinguistics: Selected readings (pp. 269–293). Penguin.
9. Kovalchuk, I. S. (2018). Formuvannia profesiino-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv u protsesi vyvchennia humanitarnykh dystsyplin u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh [Formation of professional and communicative competence of future officers in the process of studying humanities in higher military educational institutions] [Candidate dissertation]. Zhytomyrskyi derzhavnyi universytet imeni Ivana Franka. https://eprints.zu.edu.ua/id/eprint/27796
10. Litvinchuk, A. T. (2018). Formuvannia profesiino-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh inzheneriv-tekhnolohiv u protsesi humanitarnoi pidhotovky [Formation of professional and communicative competence of future technology engineers in the process of humanities training] [Candidate dissertation]. Natsionalnyi universytet vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia. https://ep3.nuwm.edu.ua/8325/
11. Mukan, N., Horokhivska, T., Iievliev, O., Chubinska, N., & Kobryn, V. (2023). Inshomovna komunikatyvna kompetentnist: poniattievo-katehoriinyi dyskurs [Foreign language communicative competence: Conceptual and categorical discourse]. Akademichni Vizii, (15). https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/738
12. Swales, J. M. (1990). Genre analysis: English in academic and research settings. Cambridge University Press.
13. Verkhovna Rada Ukrainy. (2017). Zakon Ukrainy «Pro osvitu» [Law of Ukraine "On Education"] (No. 2145-VIII), Article 42. https://kodeksy.com.ua/pro_osvitu/statja-42.htm

Географія в часі та простір в історії: методика міждисциплінарної інтеграції в сучасній освіті

Семенісова Ольга Петрівна, вчитель географії
Одеського ліцею № 41
Одеської міської ради, Україна

ВСТУП

Географія належить до наук, які комплексно досліджують взаємозв'язки між природою, суспільством і господарською діяльністю людини. Саме тому вона має широкі можливості для інтеграції з історією, екологією, економікою та громадянською освітою. Особливо цінним є поєднання географічного та історичного способів пізнання. Географія допомагає зрозуміти, де відбувалися події та якими були природні умови. Історія пояснює, коли, за яких обставин і внаслідок яких суспільних процесів змінювався простір.

У сучасній школі недостатньо просто запам'ятовувати назви місць і дати. Учням потрібно пояснювати причинно-наслідкові зв'язки, критично аналізувати карти й джерела та співвідносити минуле з сьогоденням. Компетентнісний і міжгалузевий підходи закріплено в концепції Нової української школи та Державному стандарті базової середньої освіти (Міністерство освіти і науки України, 2016; Кабінет Міністрів України, 2020).

Мета роботи полягає в обґрунтуванні педагогічних можливостей інтеграції географії та історії й розробленні моделі навчального заняття. У ньому просторовий і часовий аналіз слугують розв'язанню спільного дослідницького завдання. Методи роботи включають аналіз освітніх документів і науково-методичних праць, узагальнення дидактичних підходів і методичне моделювання. Запропонована модель є рекомендацією для використання, а не звітом про проведений педагогічний експеримент.

ОСНОВНА ЧАСТИНА

1. Компетентнісний потенціал інтеграції географії та історії

Міждисциплінарна інтеграція має бути змістовною, а не формальною. Спільну тему варто розглядати через запитання, на які неможливо відповісти засобами однієї дисципліни. Для географії та історії такими є, наприклад, такі питання: як природні умови впливали на розселення людей, чому виникали торговельні шляхи, як змінювалися міста, кордони та способи використання території. Історичний підхід Ф. Броделя нагадує про важливість вивчення матеріальних умов життя людей у довгій часовій перспективі (Бродель, 1995).

Таке навчання передусім розвиває просторове мислення та картографічну грамотність. Учні вчаться читати фізичні, політичні та історичні карти, визначати взаємне розташування об'єктів, працювати з масштабом і легендою, помічати зміни територій у часі. Дослідження National Research Council (2006) розглядає

просторове мислення як наскрізне вміння, важливе, зокрема, для історії та природничих дисциплін.

Другою складовою є критичне мислення. Порівнюючи карти різних епох, учень має з'ясувати, хто і з якою метою створив джерело, яку територію воно відображає і чи можна без застережень переносити його позначення на сучасну карту. Ця навичка набуває особливої ваги в умовах поширення інформаційних маніпуляцій з історичними фактами та географічними назвами.

Третя складова стосується екологічної, громадянської та практичної компетентностей. Історико-географічні приклади дають змогу розглянути наслідки господарської діяльності, міграційні процеси, використання природних ресурсів і формування культурних ландшафтів. Водночас аналіз державних кордонів має спиратися на перевірені історичні джерела та чинні норми міжнародного права. Історична карта сама по собі не може бути підставою для сучасних територіальних претензій. Значення географічного бачення українського простору простежується і в працях С. Рудницького (Рудницький, 1994).

2. Методичні прийоми та послідовність інтегрованої роботи

Інтегроване заняття доцільно будувати навколо трьох взаємопов'язаних компонентів: «простір, час, джерело». Просторовий компонент охоплює розташування об'єктів і природні умови. Часовий стосується послідовності подій та змін. Джерельний передбачає зіставлення карт, документів, зображень і статистичних матеріалів. На кожному етапі учні мають відрізняти встановлений факт від власного пояснення.

Для цього можна поєднувати такі прийоми: порівняння історичної та сучасної карт однієї території, побудову спільної часової шкали з нанесенням просторових змін, роботу з контурною картою, аналіз тематичних карт природних ресурсів і шляхів сполучення, мініпроєкти з дослідження місцевої історії. За наявності технічних можливостей доцільно використовувати цифрові картографічні сервіси, однак паперові карти та атласи залишаються повноцінною альтернативою.

Організація роботи складається з чотирьох кроків. Спершу ставиться проблемне запитання. Далі добираються та перевіряються картографічні й історичні джерела. Потім відбувається груповий аналіз, під час якого аргументи фіксуються письмово. Завершують роботу представленням висновку та рефлексією. Така послідовність допомагає уникнути ситуації, коли історичний матеріал використовується лише як ілюстрація до географічного пояснення або навпаки.

3. Приклад авторської моделі інтегрованого заняття

Розглянемо заняття для учнів 8–9 класів. Його тема: «Чому міста виникали саме тут? Природні умови та історичний розвиток поселень Північного Причорномор'я». За потреби тему можна адаптувати до особливостей конкретного класу та навчальної програми.

Навчальна мета полягає в тому, щоб учні побачили зв'язок між розташуванням поселень, доступом до водних шляхів, рельєфом та історичними умовами. Знадобляться сучасна фізична карта Північного Причорномор'я, дві історичні карти різних періодів (із чітко вказаними датами та походженням), контурна карта та короткі довідки з надійних джерел. Учителю варто заздалегідь перевірити дати, назви й межі на картах. Старі та сучасні топоніми часто не збігаються, і це краще пояснити наперед.

Орієнтовна структура заняття на 45 хвилин виглядає так.

1) Постановка проблеми (5 хв). Учні висловлюють припущення, чому поселення з'являються біля річок, на узбережжі чи на перетинах шляхів. Їх записують як гіпотези, а не як готові висновки.

2) Порівняння карт (8 хв). У парах учні визначають природні об'єкти, читають умовні позначення, з'ясовують часові межі карт і помічають зміни в мережі поселень. Окремо фіксують, яких даних бракує для однозначного пояснення.

3) Групова робота (15 хв). Кожна група обирає одне поселення або ділянку узбережжя та заповнює коротку схему: «природна умова, історична обставина, можливий вплив на розвиток». Щонайменше два твердження учні мають підтвердити картою чи історичним джерелом.

4) Представлення результатів (10 хв). Групи показують анотовану контурну карту й формулюють висновок, наводячи докази. Клас обговорює, які чинники могли діяти одночасно, і з'ясовує, чому географічні умови самі по собі не визначають історичний розвиток.

5) Рефлексія (7 хв). Учні відповідають на два запитання: що стало зрозумілішим завдяки поєднанню карт та історичних джерел і які відомості ще варто перевірити.

Оцінювати роботу зручно за зрозумілими критеріями: точністю читання карти, коректністю використання джерел, логічністю причинно-наслідкових пояснень і аргументованістю висновку. Результатом заняття має бути коротке групове пояснення з картографічним підтвердженням, а не механічне відтворення переліку дат чи назв.

4. Умови ефективності та педагогічні обмеження

Для успішного впровадження потрібні погодження навчальних цілей між учителями географії та історії, добір карт відповідно до віку учнів, зрозумілі інструкції для групової роботи та достатньо часу на обговорення джерел. Під час дистанційного або змішаного навчання завдання можна виконувати з електронними картами та спільними документами, а за обмеженого доступу до інтернету використовувати друковані матеріали.

Важливо не зводити складні історичні процеси до дії одного природного чинника. Клімат, рельєф і ресурси справді впливають на перебіг подій, але не менш важливими є політичні, економічні та культурні обставини. Модель потребує подальшої апробації. Її ефективність варто оцінювати за роботами

учнів, якістю їхніх пояснень і вмінням аргументувати висновки, а не робити припущення заздалегідь.

ВИСНОВКИ

Поєднання географії та історії створює можливість сформувати в учнів цілісне просторово-часове бачення суспільних і природних процесів. Воно сприяє розвитку картографічної грамотності, уміння працювати з різними джерелами, критичного мислення та відповідального ставлення до інформації.

Запропонований підхід «простір — час — джерело» і модель заняття, присвяченого поселенням Північного Причорномор'я, показують спосіб перетворення міжпредметних зв'язків на конкретне дослідницьке завдання. Подальша практична перевірка цієї моделі має дати змогу уточнити навчальні матеріали, критерії оцінювання та її ефективність у конкретних умовах школи.

Список використаних джерел

1. Бродель, Ф. (1995). *Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV–XVIII ст.* (Т. 1: Структури повсякденності: можливе і неможливе; Г. Філіпчук, пер.). Основи.
2. Кабінет Міністрів України. (2020). *Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти* (Постанова № 898 від 30 вересня 2020 р.). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF
3. Міністерство освіти і науки України. (2016). *Нова українська школа: Концептуальні засади реформування середньої школи*. https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf
4. Рудницький, С. (1994). *Чому ми хочемо самостійної України?* (О. І. Шаблій, упоряд.). Світ.
5. National Research Council. (2006). *Learning to think spatially: GIS as a support system in the K–12 curriculum*. The National Academies Press. https://doi.org/10.17226/11019

Section: Philology and Linguistics

DOI 10.70286/SV-30.10.2026.009

Оціночні судження та їхні функції в юридичному дискурсі

П'ятецька Ольга Василівна, к.філол.н., доцент
Кафедри стилістики та мовної комунікації
Навчально-наукового інституту філології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

У юридичному дискурсі, якому притаманні логічність, точність, зрозумілість, однозначність, нейтральність викладу, особливого значення набуває тісний зв'язок між мовною формою вираження думки та її правовими наслідками. На окрему увагу в цьому контексті заслуговує категорія оцінності, яку в лінгвістиці традиційно розглядають як відображення позитивного або негативного ставлення мовця до зображуваного предмета, явища в емпліцитній чи імпліцитній формах. У мові права категорія оцінності пов'язана з терміном «оціночні судження», дефініцію якого сформульовано в ст. 30 Закону України «Про інформацію»: «Оціночними судженнями, за винятком наклепу, є висловлювання, які не містять фактичних даних, критики, оцінка дій, а також висловлювання, що не можуть бути витлумачені як такі, що містять фактичні дані, зокрема з огляду на характер використання мовно-стилістичних засобів. Оціночні судження не підлягають спростуванню та доведенню їх правдивості » [3]. У різних нормативно-правових документах, а особливо в дифамаційних позовах – зверненнях до суду з вимогою захисту честі, гідності та ділової репутації у зв'язку з поширенням недостовірної інформації про фізичну чи юридичну особу, нерідко виникає проблема чіткого розмежування фактичних тверджень, які підлягають спростуванню, та оціночних суджень, що згідно з вищевказаним Законом України не підлягають спростуванню, тому не можуть бути перевірені на достовірність. Усе це може суттєво вплинути на тривалість судового процесу та задоволення позовних вимог. Наразі питання більш детального розгляду поняття оцінності, мовного вираження оціночних суджень та їх функціонального потенціалу в юридичному дискурсі є актуальним і недостатньо вивченим.

Як відомо, у судових рішеннях, промовах, позовних заявах та інших юридичних документах часто дається оцінка певних дій, обставин чи поведінки учасників правовідносин, що на вербальному рівні може виражатися переважно прикметниками, прислівниками, рідше – іменниками, через прийоми іронії, сатири, алегорії, гіперболізації, використання розмовної, стилістично зниженої лексики тощо. Проте варто пам'ятати, що не кожна оцінна мовна одиниця перетворює висловлювання на оціночне судження, оскільки в ньому може

поєднуватися одночасно суб'єктивна характеристика та повідомлення про конкретні факти чи події. Тому, за словами дослідниці Наталі Кондратенко, для розмежування оцінки й факту необхідно враховувати значення слів, пряме чи переносне їх уживання, зміст висловлювання та комунікативний намір мовця [6, с. 106–113].

Не менш важливо в юридичному дискурсі розрізняти власне оціночні судження, що відтворюють суб'єктивну думку, ставлення мовця, та оцінні законодавчі поняття, терміни, які функціонують у різних галузях права. Оцінні правові поняття не мають емоційно-експресивного забарвлення, не виражають суб'єктивної думки мовця, а визначають загальні засади правового регулювання та встановлюють правові критерії поведінки. Наприклад, у галузі кримінального права оцінні поняття можуть вказувати на кваліфікацію кримінального правопорушення, ступінь суспільної небезпеки діянь, межі допустимих дій (*тяжкий злочин, особлива зухвалість, м'яке покарання, грубе порушення, недбале ставлення, умисне знищення, злісне ухилення тощо)* [2]. У цивільному праві, зокрема відповідно до ст.3 Цивільного кодексу України, загальними засадами цивільного законодавства є «*справедливість, добросовісність та розумність*» [4]. Ці три поняття, виражені іменниками, мають спільне позитивне оцінне значення й водночас власне змістове наповнення: *справедливість* пов'язана з неупередженим належним ставленням; *добросовісність* передбачає чесність і сумлінність поведінки; *розумність* передбачає обґрунтованість і поміркованість поведінки відповідно до конкретних обставин. Тобто тут можна говорити про такі функції оцінних понять, як регулятивну та ціннісно-орієнтаційну.

Як приклад негативної оцінності можна навести ст.28 Конституції України, у якій через оцінні поняття формується перелік неприпустимих форм поводження з людиною та ставлення до неї : «Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню» [1]. У цьому контексті прикметники *жорстоке* та *нелюдське* мають виразну негативну семантику та асоціюються із заподіянням страждань, насильством та відсутністю співчуття. Прикметник *нелюдський* посилює негативну характеристику, вказуючи на поведінку, що суперечить основним принципам гуманного ставлення до людини. Тут негативна оцінність виступає складником юридичної заборони та водночас визначає зміст правової гарантії.

Під час розгляду позовних спорів, заяв щодо захисту честі, гідності та ділової репутації, у постановах Верховного Суду, судових промовах часто виникає проблема визначення характеру інформації: чи є вона фактичним твердженням, чи оціночним судженням, критичним висловлюванням, правдивість якого не підлягає доведенню. Вирішення цієї проблеми пов'язане з необхідністю врахування загального змісту контексту всього висловлювання чи публікації. Прикладом цього є Постанова Верховного Суду від 15 травня 2024 року у справі № 757/17241/21-ц [5], яка стосувалася захисту честі, гідності та

ділової репутації народного депутата України. Він як позивач звернувся до суду з вимогою визнати неправдивою та спростувати інформацію, поширену про нього іншим народним депутатом під час інтерв'ю одному з телеканалів. Також позивач виступив із вимогою відшкодувати завдану йому моральну шкоду. У процесі цієї судової справи було проаналізовано публічні висловлювання, у яких вживалися слова «дерибан», «какого-то», що належать до стилістично зниженої, розмовної лексики. Перша мовна одиниця є оцінним судженням, яке виражає негативне та критичне ставлення мовця до описаної ним ситуації, пов'язаної із сумнівним і несправедливим розподілом коштів та майна. Натомість лексема «какого-то» вказує на невизначеність і водночас передає зневажливий або скептичний тон мовлення відповідача. Верховний Суд постановив, що ці слова не повідомляють про конкретні перевірені факти та дії певної особи, а є оцінними судженнями, що відтворюють загальне ставлення мовця до ситуації. Як бачимо, наведений приклад демонструє насамперед аксіологічну та переконувальну функції оціночного судження, оскільки мовець через стилістично знижену лексику передає власну позицію та впливає на сприйняття інформації адресатом. Ця судова справа дає змогу зробити важливий висновок, що для вирішення подібного спору необхідно передусім проаналізувати загалом текст чи відеоматеріал, а не «виривати» одне речення із контексту всієї публікації при його спростуванні; з'ясувати, чи стосується спірне висловлювання позивача; чи можна вважати інформацію такою, що порушує права позивача; чи містить конкретні фактичні твердження, що можна довести, чи є оціночним судженням [5].

Тож наведені вище приклади свідчать про те, що до основних функцій оціночних суджень у юридичному дискурсі належать аксіологічна функція, пов’язана з вираженням позитивного або негативного ставлення до певної особи, предмета чи ситуації та виявляється в критичних висловлюваннях, які стають предметом судового розгляду; переконувальна, оскільки оціночні судження можуть впливати на адресата, формувати суб'єктивну позицію та відповідне ставлення мовця до ситуації та її обставин; аргументативна функція, що полягає у використанні оцінних характеристик для обґрунтування певної позиції, пояснення, чому мовець вважає конкретні дії правильними або неприйнятними; інтерпретаційна функція реалізується тоді, коли оцінне висловлювання пропонує певне тлумачення події. Тут важливе значення має контекст, адже семантика окремих слів не завжди цілком розкриває зміст повідомлення. Що ж стосується законодавчих оцінних понять, то вони в різних нормативно-правових актах набувають нормативного значення й виконують здебільшого регулятивну функцію.

Варто зазначити також, що названі функції нерідко поєднуються, зокрема, негативна оцінність може передавати одночасно авторську оцінку, пропонувати певне тлумачення подій і впливати на сприйняття інформації.

Отже, проведений аналіз дає підстави зробити такі висновки: оціночні судження та оцінні законодавчі поняття є невід'ємними складниками

юридичного дискурсу, що дають змогу визначати загальні засади правового регулювання та встановлювати правові критерії поведінки, висловлювати певне ставлення до подій, формувати аргументовану позицію й характеризувати поведінку учасників правовідносин; категорія оцінності на вербальному рівні може виражатися переважно прикметниками, прислівниками, рідше – іменниками, через прийоми іронії, сатири, алегорії, гіперболізації, використання розмовної, стилістично зниженої лексики тощо; важливо розмежовувати фактичні твердження та оціночні судження, ураховуючи цілісний контекст, який допомагає визначити, чи передає висловлювання авторську думку, чи повідомляє про конкретні факти. Установлено, що оціночні судження виконують насамперед аксіологічну, інтерпретаційну, аргументативну та переконувальну функції, натомість оцінні законодавчі поняття – регулятивну функцію. Загалом дослідження оцінності в правовій комунікації потребує врахування лексичного значення, стилістичного забарвлення мовних одиниць та аналізу контексту.

Список використаних джерел

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
2. Кондратенко, Н. В. (2022). Фактичне твердження та оцінне судження: розмежування в семантико-текстуальній лінгвістичній експертизі. *Прикладна лінгвістика на Півдні України: здобутки і перспективи* с. 106–113.
3. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та доповненнями станом на 4 серпня 2025 року. (2025). Алерта.
4. Постанова Верховного Суду від 15 травня 2024 року у справі № 757/17241/21-ц, провадження № 61-16303св23. Єдиний державний реєстр судових рішень. https://reyestr.court.gov.ua/Review/119069771
5. Про інформацію: Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657-XII. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12
6. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15

DOI 10.70286/SV-30.10.2026.010

Абстрактна лексика в мовознавчому та лінгводидактичному аспектах (на матеріалі прози А. Дімарова)

Чернишова Олена Олександрівна, здобувач вищої освіти магістерського рівня
Факультет суспільно-гуманітарних наук та права,
Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького, Україна

Абстрактна лексика посідає важливе місце в лексичній системі української мови, адже дає змогу називати й осмислювати явища, які не мають безпосереднього матеріального втілення: почуття, моральні якості, інтелектуальні процеси, соціальні відносини та світоглядні категорії. За допомогою таких слів людина узагальнює досвід, формує оцінки, передає складні смисли й вибудовує власну картину світу. У художньому тексті абстрактні лексеми виконують не лише номінативну функцію, а й беруть участь у створенні образів, відтворенні внутрішнього світу персонажів, розкритті авторської позиції та формуванні емоційного впливу на читача. [1; 2]

Актуальність дослідження зумовлена потребою комплексно розглянути абстрактну лексику одночасно як мовне явище, засіб художнього моделювання дійсності та об’єкт навчання української мови й літератури. Особливий інтерес становить проза Анатолія Дімарова, у якій моральні, емоційні й соціальні поняття взаємодіють із конкретними життєвими ситуаціями, характерами та конфліктами. Аналіз цих засобів дає змогу глибше зрозуміти індивідуальний стиль письменника й окреслити можливості використання його творів у лінгводидактичній практиці. [1; 2]

Мета роботи — виявити закономірності вживання абстрактної лексики у прозі А. Дімарова та розробити методичні рекомендації щодо її ефективного використання в навчальному процесі. Об’єктом дослідження є художній текст прози А. Дімарова, предметом — особливості функціонування абстрактної лексики в художньому тексті та її застосування в лінгводидактичній практиці.

Для досягнення мети передбачено проаналізувати наукові підходи до визначення абстрактної лексики; схарактеризувати її семантичні, граматичні та стилістичні ознаки; дослідити функції абстрактних лексем у формуванні художнього образу й психологічного впливу на читача; визначити комунікативний потенціал таких одиниць; запропонувати методичні прийоми для розвитку словникового запасу, критичного мислення та мовної компетентності учнів і студентів.

У роботі застосовано контент-аналіз, семантичний і стилістичний аналіз, порівняльний аналіз, структурно-функціональний підхід, а також елементи

лінгводидактичного експерименту. Поєднання цих методів забезпечує розгляд абстрактної лексики як на рівні окремої лексеми, так і в межах цілісної художньої системи.

Абстрактна лексика охоплює слова, що називають узагальнені поняття, властивості, стани, почуття, процеси та відношення. Її визначальною ознакою є високий рівень семантичного узагальнення, однак межа між абстрактним і конкретним не завжди є чіткою: значення лексеми може уточнюватися й змінюватися залежно від контексту. Тому для аналізу абстрактних слів важливо враховувати не тільки словникове тлумачення, а й їхнє оточення, функцію в реченні та роль у тексті. [1; 2]

У магістерській роботі узагальнено семантичні, граматичні й функційні підходи до класифікації абстрактної лексики. За семантичним критерієм виокремлюються, зокрема, когнітивні поняття, емоційні категорії, морально-етичні цінності та соціально-культурні концепти. З погляду граматики абстрактне значення можуть виражати іменники, прикметники й дієслова. Функційний підхід дає змогу простежити, як абстрактні лексеми узагальнюють досвід, виражають оцінку, надають тексту емоційного забарвлення та сприяють комунікації. [1; 2]

Важливою характеристикою абстрактної лексики є контекстуальна залежність. Та сама лексема в різних ситуаціях може набувати додаткових емоційних, оцінних або символічних відтінків. Її багатозначність і метафоричний потенціал дають змогу письменникові передавати складні психологічні стани та моральні суперечності без прямого пояснення. Отже, абстрактна лексика є не ізольованим набором слів, а динамічною системою, значення якої розкривається у взаємодії з контекстом і художнім задумом. [1; 2]

Практичну частину дослідження присвячено прозовим творам А. Дімарова, зокрема «І будуть люди», «Лихо з розуму» та «Три зозулі з поклоном». Аналіз засвідчив, що письменник органічно поєднує абстрактні поняття з конкретними подіями й деталями оповіді. Завдяки цьому загальні категорії набувають художньої переконливості: читач сприймає їх не як відсторонені назви, а через вчинки персонажів, їхні переживання, взаємини та моральні рішення. [3–5]

Кількісно-якісний аналіз дав змогу виокремити серед найпомітніших груп лексеми емоційно-психологічної сфери — «любов», «страх», «надія»; морально-етичної — «гідність», «справедливість», «вірність»; соціально-політичної — «свобода», «влада». Їхнє функціонування пов’язане з розкриттям внутрішнього світу героїв, зображенням соціальних конфліктів і моральних дилем, а також із формуванням символічного змісту твору. Переважання емоційно-психологічних і морально-етичних понять увиразнює гуманістичну спрямованість прози письменника та його увагу до складності людського буття. [3–5]

Абстрактні лексеми в досліджених текстах можуть виконувати кілька функцій одночасно. Комунікативно-психологічна функція допомагає передати переживання персонажів і викликати співпереживання читача. Семантико-концептуальна функція формує систему моральних, соціальних і філософських

орієнтирів. Естетична функція посилює виразність і символічність художнього мовлення. Пізнавальна функція спонукає осмислювати суспільно-історичні процеси та людські цінності. Інтегруюча функція поєднує сюжетні події, психологічні характеристики й соціальний контекст у цілісну художню реальність. [3–5]

Отже, індивідуальний стиль А. Дімарова виявляється, зокрема, у здатності розкривати абстрактні поняття через конкретні життєві обставини. Такий спосіб письма поглиблює психологічну достовірність образів і сприяє багаторівневому прочитанню тексту. [3–5]

Вивчення абстрактної лексики на матеріалі художньої прози має вагоме освітнє значення. Воно сприяє збагаченню активного словника, формуванню вміння тлумачити слова з урахуванням контексту, розвитку навичок аналізу тексту, аргументованого висловлювання та критичного мислення. Робота з поняттями «гідність», «свобода», «справедливість», «любов» і «надія» дає змогу поєднати мовний аналіз із роздумами про вчинки персонажів, причини конфліктів і моральні критерії оцінювання поведінки. [6; 7]

У роботі запропоновано кілька взаємодоповнювальних методичних підходів. Перший — контекстний аналіз: учні знаходять абстрактні лексеми в уривку, пояснюють їхнє значення, визначають стилістичну роль і з'ясовують, як слово впливає на сприйняття героя чи події. Другий — лексико-семантичне картографування: поняття групують за тематичними ознаками й відображають зв'язки між ними у вигляді карти або схеми. Наприклад, поняття «любов», «вірність» і «надія» можна об'єднати в асоціативну мережу, пояснивши взаємозв'язки між ними. [6; 7]

Третій підхід — творчі та інтерактивні вправи. Учням можна запропонувати скласти діалог персонажів із використанням ключових абстрактних понять, написати коротке висловлення, переказати епізод, замінивши абстрактні назви конкретними діями, або пояснити, як така заміна змінює художній ефект. Четвертий підхід — порівняльний аналіз уживання певної лексеми в різних творах автора. Він допомагає виявляти сталі концепти, відмінності контекстуального значення та стилістичні трансформації. [6; 7]

Методичні рекомендації передбачають контекстність, систематичність, інтерактивність і візуалізацію навчання. Доцільно поступово переходити від з'ясування значення слова до аналізу його функції в тексті, а далі — до самостійного використання лексеми у власному усному чи письмовому висловлюванні. Така послідовність допомагає учням не лише впізнавати абстрактні поняття, а й свідомо застосовувати їх у комунікації. [6; 7]

Наукова новизна дослідження полягає в комплексному поєднанні теоретичного аналізу абстрактної лексики з дослідженням її функціонування в прозі А. Дімарова та визначенням можливостей її використання в навчанні. Абстрактні лексеми систематизовано за семантичними, функційними й стилістичними критеріями; окреслено їхню роль у відтворенні психологічного стану персонажів, моральних дилем і соціальних взаємин. [1; 2; 6]

Практичне значення роботи полягає в можливості використовувати її положення й методичні рекомендації на уроках української мови та літератури, у практичних заняттях із лінгводидактики, під час розроблення дидактичних карток, схем, завдань для аналізу художнього тексту та творчих вправ. Запропоновані прийоми можуть бути адаптовані до віку й рівня підготовки учнів, а також до навчальних потреб студентів-філологів. [6; 7]

Висновки.

Проведене дослідження підтверджує, що абстрактна лексика є багатовимірним мовним явищем, яке поєднує семантичні, граматичні, когнітивні, емоційні та стилістичні характеристики. Її значення часто розкривається через контекст, а функціональний потенціал особливо виразно виявляється в художньому мовленні. [1; 2]

У прозі А. Дімарова абстрактні поняття є важливими засобами зображення внутрішнього світу людини, морально-етичних цінностей і суспільних суперечностей. Лексеми емоційно-психологічної, морально-етичної та соціально-політичної сфер беруть участь у формуванні художньої реальності, впливають на читацьке сприйняття й допомагають поєднати особистий досвід персонажів із ширшим історичним і соціальним контекстом. [3–5]

Поєднання контекстного аналізу, лексико-семантичного картографування, творчих вправ і порівняльного аналізу створює умови для системного засвоєння абстрактної лексики. Використання прози А. Дімарова в навчальному процесі сприяє розвитку словникового запасу, мовленнєвої компетентності, аналітичного та критичного мислення, а також здатності інтерпретувати художній текст і формулювати власні оцінки. Перспективним напрямом подальшої роботи є розширення корпусу аналізованих текстів і практичне апробування запропонованих вправ у різних навчальних групах. [6; 7]

Список використаних джерел

1. Агапова Л. М. Лексика абстрактного значення в українській літературі XX століття. Київ : Наукова думка, 2015. 184 с.
2. Іваненко С. П. Лексикологія української мови. Львів : ЛНУ, 2015. 384 с.
3. Дімаров А. І будуть люди. Київ : Радянський письменник, 1983. 288 с.
4. Дімаров А. Лихо з розуму. Київ : Молодь, 1988. 264 с.
5. Дімаров А. Три зозулі з поклоном. Київ : Дніпро, 1977. 320 с.
6. Коваленко В. І. Методика навчання абстрактної лексики через художні тексти. Київ : Освіта, 2016. 192 с.
7. Прокопенко М. О. Лінгводидактика: теорія та практика. Київ : Либідь, 2016. 256 с.

Section: Military Studies and National Security

Особливості прояву гендерних стереотипів у військових колективах

Грушко Ірина Ігорівна, кандидатка юридичних наук, доцентка
Кафедри національної безпеки
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Вступ

Актуальність дослідження гендерних стереотипів у військових колективах пов'язана зі зростанням ролі жінок у секторі безпеки й оборони України та потребою забезпечення рівних прав і можливостей всіх військовослужбовців. Попри законодавче закріплення принципу гендерної рівності, у військовому середовищі зберігаються стереотипні уявлення, що впливають на професійне оцінювання, кар'єрне зростання та міжособистісні відносини. У тезах розглянуто основні форми прояву гендерних стереотипів у військових колективах та їхній вплив на професійну діяльність військовослужбовців.

Основна частина

Військове середовище характеризується специфічними умовами функціонування, що впливають на форми та інтенсивність прояву гендерних стереотипів. Організаційна культура військових формувань традиційно базувалася на маскулінних цінностях, що позиціонувалися як єдино можливі для ефективного виконання бойових завдань. Включення жінок до лав Збройних Сил України актуалізувало питання адаптації організаційних практик до потреб гендерно диверсифікованих колективів.

Національний огляд виконання Україною Пекінської декларації та Платформи дій констатує наявність гендерної асиметрії у військовій сфері попри законодавче закріплення принципу рівності [1]. Дослідження виявляє суперечність між формальним визнанням рівності прав та реальними практиками, коли жінок-військовослужбовців продовжують сприймати як виняток з правила, а не як повноцінних членів військового колективу. Така маргіналізація виявляється через сумніви у професійній компетентності, обмеження доступу до відповідальних посад та підвищену увагу до зовнішності замість професійних якостей.

Горизонтальна гендерна сегрегація у військових структурах проявляється через концентрацію жінок-військовослужбовців у медичних, логістичних та адміністративних підрозділах, тоді як бойові спеціальності залишаються переважно маскулінізованими. Така сегрегація обґрунтовується стереотипними уявленнями про жіночу придатність до виконання турботливих, допоміжних

функцій на противагу агресивним, небезпечним діям на передовій. Н. Дубчак досліджує сильний бік «слабкої» статі, аналізуючи внесок жінок у військову справу та перешкоди на шляху до визнання їхнього професіоналізму [2]. Проте досвід участі жінок у бойових діях під час російсько-української війни спростовує підстави для такого розподілу.

Вертикальна гендерна сегрегація виявляється через недостатнє представництво жінок на керівних посадах військової ієрархії. Навіть за наявності відповідної кваліфікації та досвіду жінки-військовослужбовці стикаються з «скляною стелею», що обмежує їхнє кар'єрне зростання. Стереотипи щодо лідерських якостей, що асоціюють керівництво з маскулінними характеристиками, створюють додаткові перешкоди для призначення жінок на командні позиції. Н. І. Дубчак розглядає проблеми гендерної політики у Збройних Силах України, зосереджуючись на інституційних механізмах відтворення нерівності [3]. Авторка наголошує на необхідності системної трансформації організаційної культури, що передбачає не лише зміну формальних правил, але й трансформацію неформальних норм, цінностей та практик взаємодії у військових колективах.

Проблема сексуальних домагань у військовому середовищі безпосередньо пов'язана з гендерними стереотипами та владними відносинами. Об'єктифікація жінок-військовослужбовців, сприйняття їх передусім як представниць жіночої статі, а не як професіоналів, створює підґрунтя для різних форм сексуального насильства. Є. Дудко аналізує гендеровану війну з феміністичної перспективи, виявляючи взаємозв'язок між патріархальними структурами та насильством у військовому контексті [4]. Відсутність ефективних механізмів реагування на скарги та культура мовчання посилюють проблему, перешкоджаючи формуванню безпечного середовища для всіх військовослужбовців.

Подвійні стандарти оцінювання професійної діяльності виявляються через застосування різних критеріїв до жінок та чоловіків-військовослужбовців. Успіхи жінок часто приписуються зовнішнім факторам або везінню, тоді як невдачі інтерпретуються як підтвердження природної непридатності до військової служби. Натомість досягнення чоловіків-військовослужбовців пояснюються їхніми особистими якостями, а невдачі - ситуативними обставинами. Така асиметрія в інтерпретаціях підриває визнання заслуг жінок-військовослужбовців та підтримує стереотипне сприйняття гендерної компетентності. Н. Єрьоменко досліджує, як сприймають жінок на війні, виявляючи динаміку зміни суспільних уявлень під впливом реального досвіду участі жінок у бойових діях [5].

Мікроагресії як тонкі форми дискримінації широко поширені у військових колективах. Такі прояви включають зневажливі коментарі, жарти на гендерну тематику, патерналістське ставлення та виключення з неформальних мереж взаємодії. Хоча окремі епізоди мікроагресій можуть здаватися незначними, їхній кумулятивний ефект негативно впливає на психологічне благополуччя жінок-військовослужбовців, знижує мотивацію та перешкоджає професійному розвитку.

Токенізм як феномен представництва однієї або кількох жінок у переважно чоловічих підрозділах створює специфічні виклики. Жінки-військовослужбовці у таких ситуаціях часто піддаються підвищеній увазі та тиску демонструвати винятковий професіоналізм, щоб легітимізувати свою присутність. Одночасно їхні дії можуть інтерпретуватися як репрезентативні для всіх жінок, що посилює стереотипне сприйняття гендерних здібностей. Документ «Збройні сили (Дискримінація за ознакою статі)» фіксує множинні прояви гендерної нерівності у військовій сфері та наголошує на необхідності системних змін [6].

Соціальні мережі та неформальна комунікація відіграють вагому роль у підтримці чи руйнуванні гендерних стереотипів. Включення до неформальних груп забезпечує доступ до інформації, ресурсів та можливостей професійного зростання. Проте жінки-військовослужбовці часто виключаються з таких мереж через стереотипні уявлення про недоречність їхньої присутності у «чоловічих розмовах» або через побоювання виникнення романтичних стосунків, що може ускладнити службові відносини.

Ветеранський рух жінок-військовослужбовців відіграв ключову роль у зміні стереотипних уявлень про роль жінок в армії. Публічні виступи, медіа-присутність та адвокаційна діяльність ветеранок привернули увагу до проблем гендерної нерівності та сприяли законодавчим змінам, зокрема скасуванню обмежень на доступ жінок до бойових спеціальностей. Дослідження «Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО» документує внесок жінок у оборону України та виявляє інституційні бар'єри на шляху до визнання їхнього професіоналізму [7]. Проте на рівні повсякденних практик трансформація відбувається повільніше, потребуючи тривалих зусиль з освіти та зміни організаційної культури.

Інституційна підтримка гендерної рівності через створення посад радників з гендерних питань, розробку політик протидії дискримінації та проведення навчальних програм становить необхідну умову для системних змін. Водночас ефективність таких заходів залежить від готовності командування забезпечувати їх реалізацію та притягати до відповідальності за порушення принципів рівності.

Висновки

Отже, гендерні стереотипи у військових колективах проявляються через нерівне оцінювання професійних якостей, обмеження кар’єрного зростання, мікроагресії, токенізм і сексуальні домагання. Їх збереженню сприяють традиційні уявлення про військову службу як переважно чоловічу сферу діяльності.

Досвід участі жінок у захисті України підтверджує необхідність оцінювання військовослужбовців за професійними компетентностями та результатами служби, а не за гендерними ознаками. Подолання гендерних стереотипів є важливою умовою формування рівноправного військового середовища, зміцнення згуртованості колективів та підвищення ефективності виконання завдань сектору безпеки й оборони України.

Список використантх джерел

1. Корюкалов, М. (Укл.). (2014). Гендерна політика та інституційні механізми її реалізації в Україні: Національний огляд виконання Україною Пекінської декларації та Платформи дій і заключних документів Двадцять третьої спеціальної сесії Генеральної Асамблеї ООН.
2. Дубчак, Н. (2009). Сильний бік «слабкої» статі. Крона, 25–27.
3. Дубчак, Н. І. (2008). Жінки у Збройних Силах України: проблеми гендерної політики. Стратегічні пріоритети, 4(9), 187–192.
4. Дудко, Є. (2014, 28 листопада). Гендерована війна: феміністичний аналіз. Журнал соціальної критики «Спільне». http://commons.com.ua/genderovana-vijna/
5. Єрьоменко, Н. (2015, 1 жовтня). Як сприймають жінок на війні? Insider. http://www.theinsider.ua/lifestyle/560a9df624e78
6. Збройні сили (дискримінація за ознакою статі). (2015). У На межі: вирішення проблем дискримінації та нерівності в Україні (The Equal Rights Trust Country Report Series).
7. Берлінська, М., Марценюк, Т., Квіт, А., & Гриценко, Г. (2015). «Невидимий батальйон»: участь жінок у військових діях в АТО (соціологічне дослідження). Національний університет «Києво-Могилянська академія».

Взаємодія суб'єктів забезпечення національної безпеки у сфері виявлення та нейтралізації корупційних правопорушень

Майко Тетяна Степанівна, к.політ.н, доцент
Кафедри національної безпеки,
Волинський національний університет, Україна

Корупція в Україні є однією з найгостріших загроз національній безпеці, яка безпосередньо підриває економічний розвиток, знижує суспільну довіру до інститутів влади та ускладнює виконання міжнародних зобов'язань. В умовах правового режиму воєнного стану стабільне функціонування антикорупційної інфраструктури набуло критичного значення для збереження обороноздатності держави та захисту її ресурсів. Як обґрунтовують у своєму дослідженні К. Д. Янішевська та Д. В. Мурач, антикорупційний елемент наразі інтегрований у саму основу системи забезпечення національної безпеки [17]. Починаючи з 2014 року, в Україні було створено розгалужену мережу спеціалізованих інституцій, проте реальна результативність їхньої роботи прямо залежить від якості міжвідомчої координації [4; 5].

Інституційна система протидії корупції ґрунтується на функціональному розмежуванні повноважень між органами превенції, досудового розслідування та правосуддя [6; 15]. Ключовим суб'єктом превентивного рівня виступає Національне агентство з питань запобігання корупції (НАЗК), на яке згідно зі ст. 11 Закону України «Про запобігання корупції» покладено формування державної антикорупційної політики, здійснення фінансового контролю через перевірку декларацій і моніторинг способу життя посадовців, регулювання питання конфлікту інтересів та проведення антикорупційної експертизи [12].

Водночас припинення та безпосереднє розслідування злочинів топкорупції, які вчиняються вищими посадовими особами і загрожують державній безпеці, покладено на Національне антикорупційне бюро України (НАБУ) [13]. Законодавець визначив підслідність НАБУ за чіткими предметними, суб'єктними та матеріальними критеріями [10; 13]. Процесуальне керівництво у цих розслідуваннях, нагляд за законністю оперативно-розшукової діяльності та підтримання обвинувачення в суді здійснює Спеціалізована антикорупційна прокуратура (САП), що діє як самостійний підрозділ Офісу Генерального прокурора. Судовий контроль та розгляд відповідної категорії кримінальних проваджень по суті (відповідно до ст. 33-1 КПК України) здійснює Вищий антикорупційний суд (ВАКС). Окреме місце в системі міжвідомчої взаємодії займає Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами (АРМА), яке забезпечує розшук, оцінку та управління майном, арештованим у кримінальних провадженнях або стягнутим у межах позовів про визнання активів необґрунтованими.

Окрім спеціалізованих органів, значний обсяг роботи з виявлення та нейтралізації корупційних загроз виконують інші суб'єкти сектору безпеки та правопорядку [3]. Служба безпеки України (СБУ) документує і розслідує корупційні правопорушення у тих випадках, коли вони прямо загрожують суверенітету, територіальній цілісності або стабільній роботі оборонно-промислового комплексу (ОПК). Державне бюро розслідувань (ДБР) концентрується на злочинах, вчинених державними службовцями категорії «А», суддями, працівниками правоохоронних органів, а також співробітниками самого НАБУ (з метою уникнення конфлікту інтересів), якщо ці діяння не належать до виключної компетенції детективів Національного бюро [10]. Виявленням решти корупційних та пов'язаних із ними фінансових злочинів, як і складанням адміністративних протоколів, займаються підрозділи Національної поліції України (зокрема Департамент стратегічних розслідувань) та Бюро економічної безпеки (БЕБ).

Співпраця між цими відомствами на практиці реалізується у процесуально-правовій та організаційно-аналітичній формах [2; 7]. Для розкриття складних схем зазвичай формуються міжвідомчі слідчо-оперативні групи (СОГ). У межах таких груп оперативні підрозділи різних відомств виконують доручення слідчих та проводять спільні негласні слідчі (розшукові) дії (НСРД). Іншим проявом взаємодії є регулярний інформаційно-аналітичний обмін. Наприклад, якщо фахівці НАЗК під час моніторингу способу життя чи перевірки декларацій виявляють ознаки незаконного збагачення або необґрунтованих активів, ці матеріали передаються до НАБУ чи САП для ініціювання кримінального провадження або пред'явлення позову про цивільну конфіскацію [12]. Додатково під час розслідувань активно залучається аналітика БЕБ, Державної аудиторської служби України (ДАСУ), Рахункової палати, а також масиви даних електронної системи публічних закупівель «Prozorro» [9].

В умовах воєнного стану окремим пріоритетом став захист міжнародної військової та гуманітарної допомоги [14]. Як слушно зауважують С. О. Шатрава та Є. М. Пащенко, специфіка військової сфери вимагає особливих підходів до превенції правопорушень у військових формуваннях [16]. Саме тому зусилля НАЗК, НАБУ, СБУ та ДБР у цьому секторі були доповнені створенням спеціальних антикорупційних підрозділів у структурі Міністерства оборони України, а також формуванням наглядових рад із залученням іноземних партнерів при профільних закупівельних агенціях.

Попри наявність сформованої законодавчої бази, практична кооперація між суб'єктами безпеки ускладняється низкою системних проблем [1; 2]. Однією з найбільш відчутних перешкод залишаються колізії підслідності та міжвідомча конкуренція [10]. Зокрема, приписи ст. 216 КПК України щодо розмежування предметної та суб'єктивної підслідності між слідчими Національної поліції, ДБР, СБУ та детективами НАБУ містять низку оціночних понять і перехресних критеріїв, наприклад щодо розміру шкоди та статусу суб'єкта. Це на практиці призводить до юрисдикційних спорів, паралельного проведення оперативно-

розшукових заходів та порушення розумних строків досудового розслідування [8; 10].

Додатковою перешкодою є відсутність єдиної процедурно кодифікованої моделі співпраці. На це, зокрема, звертав увагу у своїх працях В. О. Баганець, вказуючи на прогалини адміністративно-правового забезпечення координації в антикорупційній сфері [1]. Через відсутність уніфікованого міжвідомчого регламенту чи алгоритму обміну інформацією в режимі реального часу взаємодія між органами часто набуває фрагментарного або суто формального характеру.

Суттєві труднощі спостерігаються і на низовому рівні превенції. Інститут уповноважених підрозділів (осіб) з питань запобігання корупції в органах державної влади та місцевого самоврядування не реалізує свій потенціал повною мірою. Причиною цього є брак реальних гарантій їхньої автономності та інституційної незалежності від керівників відповідних установ. Крім того, дієвість превентивного реагування знижується через формальне виконання окремими керівниками приписів НАЗК та недостатню превентивну ефективність санкцій за ст. 188-46 КУпАП (невиконання законних вимог НАЗК), що ускладняється кадровим некомплектом і обмеженістю ресурсного забезпечення правоохоронних органів в умовах воєнного стану [8].

Для подолання окреслених проблем та підвищення ефективності міжвідомчої взаємодії на виконання положень Антикорупційної стратегії [3; 11] доцільним вбачається реалізація таких заходів:

- нормативно-правове впорядкування підслідності – внесення змін до ст. 216 КПК України з метою чіткого розмежування предметної та суб'єктної компетенції між НАБУ, ДБР, БЕБ, СБУ і Національною поліцією України, а також деталізація процедури оперативного вирішення спорів про підслідність прокурором вищого рівня [10];
- процедурна уніфікація взаємодії – затвердження спільного міжвідомчого порядку (регламенту) інформаційного обміну та взаємодії між органами досудового розслідування і фінансового контролю із закріпленням чітких строків і персональної відповідальності посадових осіб;
- цифрова інтеграція баз даних – розбудова єдиної захищеної інформаційно-аналітичної платформи для автоматизованого обміну даними між реєстрами НАЗК, аналітичними базами АРМА, БЕБ, ДАСУ та органами досудового розслідування в режимі реального часу із залученням алгоритмів автоматизованого аналізу корупційних ризиків [11; 12];
- посилення інституційних гарантій превенції – зміцнення автономії антикорупційних уповноважених у секторі безпеки і оборони, вдосконалення механізмів захисту викривачів корупції та підвищення санкцій за ігнорування законних вимог і приписів НАЗК.

Отже, належна координація діяльності спеціалізованих антикорупційних інституцій та інших суб'єктів сектору безпеки і оборони є необхідною умовою забезпечення внутрішньої стійкості України в умовах воєнного стану [17].

Усунення колізій кримінальної процесуальної підслідності, запровадження єдиних протоколів міжвідомчої співпраці та автоматизація обміну аналітичними даними дозволять суттєво підвищити результативність виявлення і розслідування корупційних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Баганець, В. О. (2020). Проблеми адміністративно-правового забезпечення координації діяльності суб'єктів протидії корупції. *Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук*, 145–147.
2. Берендєєва, А. І. (2025). Ефективність антикорупційних органів України: адміністративно-правовий аналіз діяльності та взаємодії. *Український політико-правовий дискурс*. https://doi.org/10.5281/zenodo.16752372
3. Гречко, О. В. (2023a). Вдосконалення взаємодії і координації між суб'єктами протидії корупції в Україні. *Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук*, 50–52.
4. Гречко, О. В. (2023b). Проблеми формування та розвитку системи суб'єктів протидії корупції в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*, *30*(3). https://doi.org/10.32631/vca.2023.3.14
5. Демчук, Т. І. (2024). Протидія корупції: ефективність діяльності антикорупційних органів. *Правова позиція*, *4*(45), 153–156. https://doi.org/10.32782/2521-6473.2024-4.30
6. Зозуля, Є. В. (2024). Система спеціалізованих антикорупційних органів на сучасному етапі державотворення України (правові, організаційні та функціональні аспекти взаємодії). *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*, (1), 27–36. https://doi.org/10.32782/cuj-2024-1-4
7. Матвійчук, А. (2025). Роль антикорупційних органів у розслідуванні корупційних кримінальних проваджень. *Dictum Factum*, *1*(17), 253–257. https://doi.org/10.32703/2663-6352/2025-1-17-253-257
8. Національне антикорупційне бюро України, & Спеціалізована антикорупційна прокуратура. (2023). *Звіт технічної оцінки НАБУ 2023 р.* (Пер. з англ.).
9. Пинзар, А. І. (2024). Реалізація міжінституційної взаємодії суб'єктів протидії кримінальним правопорушенням у сфері публічних закупівель. *Право і суспільство*, (5), 881–885.
10. Привиденцев, О. Г., Шустрова, К. В., & Ломоносов, Р. Д. (2026). Система спеціалізованих антикорупційних органів України: розмежування компетенції та взаємодія. *Аналітично-порівняльне правознавство*, (4), 379–385.
11. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки (Антикорупційна стратегія на 2021–2025 роки), Закон України № 2322-IX (2022). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20#Text
12. Про запобігання корупції, Закон України № 1700-VII (2014). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text

13. Про Національне антикорупційне бюро України, Закон України № 1698-VII (2014). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18#Text
14. Рєзнік, О. М., & Горобець, Н. С. (2024). Корупційні ризики залучення та використання міжнародної допомоги у сфері безпеки й оборони України. *Аналітично-порівняльне правознавство*, (2), 507–512.
15. Скоморовський, В. Б., & Ткаченко, О. О. (2025). Структура антикорупційних органів в Україні. *Legal Bulletin*, *1*(15), 58–65. https://doi.org/10.31732/2708-339X-2025-15-A8
16. Шатрава, С. О., & Пащенко, Є. М. (2024). Суб'єкти уповноважені на запобігання корупції у військовій сфері та інших військових формуваннях. *Юридичний науковий електронний журнал*, (1), 819–822. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/197
17. Янішевська, К. Д., & Мурач, Д. В. (2026). Антикорупційний елемент забезпечення національної безпеки України. *Вісник Національної академії правових наук України*, *33*(2), 184–205.

Proceedings

of the 1st International Scientific Conference

«SCIENCE WITHOUT BORDERS: INTERDISCIPLINARY RESEARCH AND INNOVATION»

October 30-31, 2026

Florence, Italy

Publishing Entity Certificate: DK No. 8621 dated April 21, 2026

The Organizing Committee may not necessarily share the views expressed by the authors.
The authors are responsible for the accuracy and correctness of the text of their abstracts.

SCIENCE VECTOR

https://science-vector.com/
e-mail: info@science-vector.com